

”Sellainen sana, mitä mä oon oppinut vihaamaan, on *kokemus*.”

Biologisten vanhempien kokemuksia vanhemmuustyöskentelystä
lastensuojelun sijaishuollon aikana

Annika Soraranta, Y26008732

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

2024

Työn nimi: ”Sellainen sana, mitä mä oon oppinut vihaamaan, on *kokemus*.”: Biologisten vanhempien kokemuksia vanhemmuustyöskentelystä lastensuojelun sijaishuollon aikana

Tekijä: Annika Soraranta

Koulutusohjelma / oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 117, 3 liitettä

Vuosi: 2024

Tiivistelmä:

Huostaanotto on lastensuojelun viimesijaisin toimenpide, josta on säädetty lastensuojelulain (417/2007) 40 §:ssä. Lastensuojelun keskeisiin periaatteisiin kuuluu sijaishuoltoa toteutettaessa perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioiminen lapsen edun mukaisella tavalla. Tämän tutkielman tarkoituksena oli selvittää biologisten vanhempien kokemuksia vanhemmuustyöskentelystä huostaanoton ja lastensuojelun sijaishuollon aikana. Vanhemmuustyöskentely määriteltiin suunnitelmalliseksi biologisten vanhempien kanssa tehtäväksi työskentelyksi, jonka päämääränä on perheen jälleenyhdistäminen ja huostaanoton päättäminen.

Tutkimusaineisto koostui kolmen vanhemman haastatteluista, joilla oli kokemus huostaanottoprosessista ja lapsen sijoittamisesta kodin ulkopuolelle. Tutkimuskysymyksiä olivat seuraavat: 1. Millä tavoin vanhemmat ovat kokeneet sijaishuollon aikana saamansa tuen? 2. Millaisia merkityksiä vanhemmuustyöskentelyllä on ollut perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen kannalta? 3. Miten vanhempien näkemyksissä vanhemmuustyöskentelyä voitaisiin kehittää toimivammaksi ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta edistäväksi? Tutkielman teoreettisen viitekehyksen muodosti teoreettinen käsitteistö sekä fenomenologinen lähestymistapa kokemusten tutkimiseen. Tutkimusaineisto analysoitiin fenomenologisella analyysimenetelmällä.

Tutkimustuloksissa nousi esille vanhempien kokemus puutteellisesta tuesta huostaanoton aikana sekä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen sivuuttamisesta sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä. Vanhemmuustyöskentely koettiin riittämättömäksi, eikä sen nähty vastaavan perheiden tarpeisiin. Vanhempien kokemuksissa korostuivat ulkopuolisuus ja vähäinen rooli lapsen elämässä sijaishuollon aikana. Vanhemmuustyöskentelyn ei koettu edistävän perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumista sellaisenaan kuin se vanhempien sijaishuoltoon liittyvissä kokemuksissa näyttäytyi.

Vanhemmuustyöskentelyssä sekä lastensuojeluviranomaisten toiminnassa laajemmin nähtiin useita kehittämisen kohteita. Vanhempien näkemyksissä kehityskohteet liittyivät muun muassa lastensuojelun työntekijöiden ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen kehittämiseen, kotiin tarjottavien tukitoimien lisäämiseen, työntekijöiden tunnetaitojen vahvistamiseen, eri osapuolten välisen yhteistyön parantamiseen, vanhempien osallisuuden edistämiseen sekä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioimiseen sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä. Päällimmäisenä aineisto kertoi vanhempien osallisuuden merkityksestä ja vanhempien toiveesta tulla huomioiduksi tasavertaisina perheenjäseninä sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä.

Avainsanat: lastensuojelu, sijaishuolto, huostaanotto, vanhemmuus, vanhemmuustyöskentely, perheen jälleenyhdistäminen, laadullinen tutkimus, fenomenologinen analyysi

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Lastensuojelun sosiaalityö	5
2.1 Suomalainen lastensuojelujärjestelmä	5
2.2 Huostaanotto käsitteenä	10
2.3 Sijaishuolto	14
3 Vanhemmuus sijaishuollon aikana	19
3.1 Vanhemmuuden määritelmiä	19
3.2 Tavoitteena perheen jälleenyhdistäminen	21
3.3 Vanhemmuustyöskentely	24
4 Tutkimuksen toteutus.....	36
4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset	36
4.2 Laadullisen aineiston kerääminen	36
4.2.1 Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä	39
4.2.2 Teemahaastattelu	44
4.2.3 Vanhempien haastattelut	47
4.3 Fenomenologinen lähestymistapa	49
4.4 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio	51
5 Aineistoanalyysi	58
5.1 Fenomenologinen analyysimenetelmä	58
5.2 Yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen	60
5.3 Yleisen merkitysverkoston muodostaminen	68
6. Tutkimuksen tulokset.....	77
6.1 Yleinen merkitysverkosto	77
6.2 Vanhemmuustyöskentely vanhempien kokemana	80
6.2.1 Vanhempien kokemuksia sijaishuollon aikaisesta tuesta.....	81
6.2.2 Vanhemmuustyöskentelyn merkityksellisyys perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen näkökulmasta	85
6.2.3 Vanhempien näkemyksiä vanhemmuustyöskentelyn kehittämisestä.....	90
7 Pohdinta.....	95
Lähteet	111
Liite 1. Infokirje	
Liite 2. Suostumuslomake	
Liite 3. Teemahaastattelurunko	

1 Johdanto

Vanhemmuus ja vanhempana toimiminen on yksi arvokkaimmista ja merkityksellisimmistä tehtävistä ihmisen elämänsä aikana. Vanhemmuus on herkkä ja intiimi asia, jota useimmiten halutaan suojella tarkoin. Ulkopuolisen tahon puuttuminen vanhemmuuteen on tällöin kipeä kokemus, mikä voidaan kokea omien henkilökohtaisten rajojen ylittämisenä. Vanhemmuuteen kohdistuva interventio voi aiheuttaa monenlaisia tunteita, jotka voivat liittyä esimerkiksi häpeään, pelkoon, epäonnistumiseen, suuttumukseen tai jopa huojennukseen. Tunteiden taustalla voi olla esimerkiksi pelko kaikkein tärkeimmän menettämisestä tai kokemus epäonnistumisesta kasvattajana. Toisaalta ulkopuolelta tarjottu tuki voi olla myös huojentavaa tilanteessa, jossa omat pärjäämisen rajat ovat tulleet ylitetyksi.

Julkisen vallan puuttuminen vanhemmuuteen ja perhe-elämään edellyttää painavia perusteita. Perhe-elämän ja yksityisyydensuojaa korostetaan muun muassa Suomen perustuslain (11.6.1999/731) 10 §:ssä, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa sekä YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen (1948) 12 artiklassa. Suomessa lastensuojeluviranomaisella on kuitenkin tarvittaessa oikeus puuttua yksityisyyden- ja perhe-elämän suojaan lastensuojelulain (417/2007) nojalla. Lastensuojelu on keskeinen osa suomalaista sosiaalihuoltojärjestelmää. Lotta Hämeen-Anttilan (2017, 225) mukaan lastensuojelun perusperiaate perustuu lapsen oikeuteen saada erityistä suojelua. Syyt lapsen tarvitseman suojelun taustalla vaihtelevat, mutta tilanteesta riippumatta taustalla on aina lapsen kokema turvattomuus. (Mt., 225.) Ensisijaisesti vastuu lapsen kasvattamisesta on vanhemmilla, ja julkisilla palveluilla pyritään tukemaan tämän tehtävän suorittamista. Lastensuojelun asema on viimesijainen osana julkisia hyvinvointipalveluita. Tämä merkitsee sitä, että lastensuojelun palveluita tarjotaan niille perheille, joiden tarpeisiin muut palvelut eivät yksinään riitä vastaamaan. Lastensuojelun palveluvalikoimasta ensisijaisia ovat avohuollon palvelut, joiden tarkoituksena on edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä sekä tukea ja vahvistaa vanhempien, huoltajien ja lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kasvatustaitoja ja -mahdollisuuksia. (Kääriälä & Ristikari 2020, 229; LSL 34 §)

Huostaanotto on lastensuojelun viimesijaisin toimenpide, josta on säädetty lastensuojelulain (417/2007) 40 §:ssä. Huostaanotto ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen ovat toimenpiteitä, joihin ryhdytään tilanteessa, jossa avohuollon tukitoimet on todettu sopimattomiksi tai riittämättömiksi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi. Lisäksi huostaanoton

edellytyksenä on, että sijaishuollon katsotaan olevan lastensuojelun keskeisten periaatteiden mukaisesti lapsen edun mukaista. (LSL 40 §.) Lapsen huostaanotto ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen merkitsee viranomaisten päättäväisyyden ulottamista perheen yksityiselämään. Samalla vastuu lapsen kasvatuksesta, terveydestä ja hyvinvoinnista siirtyy vanhemmilta lastensuojeluviranomaisille. (Kääriälä & Ristikari 2020, 226.)

Huostaanotolla vaikutetaan merkittävästi myös vanhempien perus- ja ihmisoikeuksiin, kuten yksityisyyden- ja perhe-elämän suojaan. Silti vanhempien kokemuksia sijaishuollosta, huostaanoton aikaisesta tuesta ja erityisesti vanhemmuustyöskentelystä on tutkittu Suomessa melko vähän. Myös Tarja Hiltunen (2015, 197) toteaa äitiyden, huostaanoton ja voimaantumisen kokemuksia käsittelevässä väitöskirjassaan, että huostaanotettujen lasten äitien kokemuksista on niukasti olemassa olevaa tutkimustietoa.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää biologisten vanhempien kokemuksia vanhemmuustyöskentelystä lastensuojelun sijaishuollon aikana. Haluan selvittää huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia sijaishuollon aikana saadusta tuesta ja vanhemmuustyöskentelyn merkityksestä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen kannalta. Lisäksi tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esille vanhempien näkemyksiä vanhemmuustyöskentelyyn liittyvistä kehityskohteista. Asetan tälle tutkielmalle hypoteesin, että aktiivisella vanhemmuustyöskentelyllä voidaan edistää perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista. Vanhemmuustyöskentelyllä tarkoitan tässä tutkielmassa suunnitelmallista biologisten vanhempien kanssa tehtävää työskentelyä, jonka päämääränä on perheen jälleenyhdistämisen ja huostaanoton päättäminen. Tutkimus on toteutettu haastatteleamalla kolmea lapsensa huostaanoton kokenutta vanhempaa. Kerätty aineisto on analysoitu fenomenologisella analyysimenetelmällä, jonka tarkoituksena on ollut saavuttaa ymmärrys ilmiöstä siten, kuin se vanhempien kokemuksellisessa todellisuudessa ilmenee (Huhtinen & Tuominen 2020, 297–298).

Eräs tutkimukseen osallistuneista vanhemmista totesi minulle haastattelun aikana, että ”*sel-lainen sana, mitä mä oon oppinut vihaamaan, on kokemus.*” Näillä sanoilla hän viittasi ajatuksiinsa liittyen lastensuojeluviranomaisten toimintaan. Vanhempi oli turhautunut kuulemaan toistuvasti virkkeen ”*olemme pahoillamme, että koet näin*”. Tässä tutkielmassa haluan nimenomaisesti tavoittaa henkilöiden kokemusmaailman ja tiedon muodostamisen kokemuksellisen ulottuvuuden. Toisaalta olen myös kiinnostunut vertailemaan tutkimukseni

tuloksia aiempaan aihetta käsittelevään tutkimukseen, sillä minua kiinnostaa kokemusten jaettavuus ja siten tiedon tuotannon yhteiskunnallinen taso. Olen kiinnostunut selvittämään, toistuvatko tässä tutkielmassa vanhempien jakamat kokemukset laajemmin myös muissa aihetta käsittelevissä tutkimuksissa, sillä kokemusten jaettavuus kertoo osaltaan myös laajemmin yhteiskunnan rakenteellisista ominaisuuksista.

Aihevalintani paikantuu henkilökohtaisen kiinnostukseni ohella sen merkittävyyteen lastensuojelulain ja sosiaalipalveluiden toteuttamisen näkökulmasta. Vanhempien kokemukset kertovat osaltaan siitä, millä tavoin laissa säädettyä velvoitetta edistää perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta (LSL 4 §) noudatetaan ja miten vanhemmuustyöskentelyä voitaisiin kehittää toimivammaksi ja jälleenyhdistämisen tavoitetta edistäväksi. Aihe on ajankohtainen myös siitä syystä, että huostaanottojen määrä on kasvanut 1990-luvulta lähtien tasaisesti 2020-luvulle saakka. Vuonna 2023 huostaanotettuna oli yhteensä 11 300 lasta. (Forsell & Kuoppala 2024, 3–4.) Huostaanottojen lisääntyessä myös lastensuojelun kustannukset ovat kasvaneet samassa suhteessa. Vuonna 2021 lastensuojelun kustannukset olivat 1,2 miljardia euroa (Hoikkala ym. 2023, 10; Forsell & Kuoppala 2023, 24), kun taas vuonna 2022 kustannukset olivat jo 1,33 miljardia euroa, josta lastensuojelun laitos- ja perhehoidon osuus oli 978 miljoonaa euroa (Forsell & Kuoppala 2024, 26). Tämän tutkielman kirjoitushetkellä ei ollut vielä tietoa vuoden 2023 kustannuksista, mutta aiempien vuosien lukujen perusteella lastensuojelusta aiheutuvat kustannukset ovat olleet kasvussa. Luvut myös osoittavat, että lastensuojelun kustannuksista suurin osa muodostuu nimenomaisesti lapsen sijoittamisesta kodin ulkopuolelle. Huostaanottojen lisääntynyt määrä ja sitä myötä kustannusten nouseminen edellyttävät toimenpiteitä kestävien ratkaisujen löytämiseksi.

Huostaanoton aikaisesta vanhemmuustyöskentelystä ja sen merkityksellisyydestä ei ole juurikaan tehty tutkimusta ainakaan suomalaisella sosiaalityön tutkimuskentällä. Tutkimusta kuitenkin tarvitaan, jotta sosiaalipalveluita voidaan kehittää toimivammiksi ja asiakaslähtöisemmiksi. Vanhempien kokemusten esiin tuominen lisää molemminpuolista ymmärrystä sijaishuollon aikaisen vanhemmuustyöskentelyn tarpeista ja tavoitteista, sillä ne tekevät osaltaan näkyväksi olemassa olevien käytäntöjen tämänhetkisiä vahvuuksia ja kehityskohteita. Vähäisen olemassa olevan tutkimustiedon määrän vuoksi uskon, että tutkimukseni täyttää osaltaan suomalaisella sosiaalityön tutkimuskentällä olevaa selkeää tutkimusaukkoa, tuottaa uutta tutkimustietoa sosiaalialalle sekä parhaimmillaan auttaa tunnistamaan palvelujärjestelmässä olevia puutteita, kehityskohteita ja toimivia käytäntöjä.

Tutkielmani teoreettisen viitekehyksen muodostaa teoreettinen käsitteistö sekä fenomenologinen lähestymistapa kokemusten tutkimiseen. Tutkielmani keskeisiä käsitteitä ovat lastensuojelu, sijaishuolto, huostaanotto, vanhemmuus, vanhemmuustyöskentely, perheen jälleenyhdistäminen, laadullinen tutkimus ja fenomenologinen analyysi. Tutkielmani etenee johdanto-osuuden jälkeen lukuun kaksi, jossa käsittelen lastensuojelujärjestelmää yleisesti sekä tarkastelen huostaanottoa ja sijaishuoltoa osana lastensuojelua. Tämän jälkeen siirryn lukuun kolme, jossa käsittelen vanhemmuutta ja sen eri osa-alueita, vanhemmuustyöskentelyä sijaishuollon aikana sekä perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta osana sijaishuollon aikaista työskentelyä. Neljännessä luvussa käsittelen tämän tutkimuksen toteuttamista ja tekemiäni metodisia valintoja. Viidennessä luvussa käsittelen fenomenologiaa tämän tutkimuksen tieteenfilosofisena taustateorianana sekä esitän yksityiskohtaisesti aineiston analyysiprosessin kulun fenomenologista analyysimenetelmää noudattaen. Tämän jälkeen siirryn kuudenteen lukuun, jossa esittelen tutkimuksen tulokset muodostamani yleisen merkitysverkoston ja tutkimuskysymysteni näkökulmasta. Lopuksi tarkastelen viimeisessä luvussa tutkimukseni tuloksia aiemman tutkimustiedon valossa sekä käyn läpi omia ajatuksiani tutkimusprosessin kulkuun, tutkittavaan ilmiöön ja tutkimustuloksiin liittyen.

2 Lastensuojelun sosiaalityö

2.1 Suomalainen lastensuojelujärjestelmä

Tässä luvussa käsittelen lastensuojelua sekä suomalaista lastensuojelujärjestelmää. Käsittelen lyhyesti lastensuojelun eettistä perustaa, toimintaa ja palveluvalikoimaa. Tutkimuksen aihe paikantuu lastensuojelujärjestelmän toimenpiteistä nimenomaisesti huostaanottoon ja sijaishuoltoon, minkä vuoksi käsittelen molempia omassa alaluvussaan tämän luvun jälkeen.

Anneli Pohjolan (2016, 87) mukaan sosiaalityö on auttamistyötä, jonka kohderyhmänä ovat heikompaan asemaan joutuneet ihmiset. Sosiaalityön eettisenä perustana on tukea ihmisiä, jotka ovat joutuneet marginaalisiin elämäntilanteisiin esimerkiksi syrjäytymisen, köyhyyden, taloudellisten vaikeuksien, asunnottomuuden tai rikollisuuteen ajautumisen vuoksi. Haasteiden taustalla voi olla esimerkiksi perhe-elämään liittyviä ongelmia, sairastumisia, mielenterveydellisiä haasteita, yksinäisyyttä, vammaisuutta, päihteiden ongelmallista käyttöä, väkivaltakokemuksia sekä muita elämäntilanteeseen vaikuttaneita tekijöitä. Ihmisten elämäntilanteet ovat usein monimutkaisia ja vaikeudet voivat myös pahentaa toinen toisiaan. Lisäksi ongelmat ovat usein pitkäaikaisia ja kroonistuneita, mikä voi luoda pitkäaikaisen tarpeen sosiaalityön asiakkuudelle. (Mt., 87.) Lastensuojelun sosiaalityö on keskeinen osa suomalaista sosiaalihuollon palvelujärjestelmää. Lastensuojelussa asiakkaina ovat ensisijaisesti lapset ja sitä kautta myös heidän perheensä ja muu läheisverkostonsa. (Heinonen 2016, 243.)

Lastensuojelun päämääränä on tukea ja ylläpitää lasten, nuorten ja perheiden sosiaalista ja taloudellista toimintakykyä sekä edistää heidän hyvinvointiaan. Lastensuojelun palveluiden tarkoituksena on lasten ja nuorten kasvun, kehityksen ja turvallisuuden tukeminen ja turvaaminen. Lisäksi lastensuojelun tarkoituksena on tarjota perheille ja huoltajille riittävä tuki kasvatustehtävästään selviytymiseen. (Kiili ym. 2024a, 7). Lastensuojelulaki koskee kaikkia Suomessa pysyvästi asuvia tai väliaikaisesti oleskelevia lapsia. Erityisesti viime vuosina lastensuojelussa on korostettu ennaltaehkäisevien ja perhettä tukevien palveluiden merkitystä. Silti lastensuojelua voidaan edelleen pitää viimesijaisena julkisoikeudellisena turvaverkona, jonka toiminta ei ole peruspalveluiden tavoin suunnattu kaikille henkilöille, vaan sen kohderyhmänä ovat erityistä tukea tarvitsevat lapset ja perheet. (Hakalehto 2016, 23.)

Lastensuojelun sosiaalityön perustana on 1.1.2008 voimaan tullut lastensuojelulaki (417/2007), jonka 1 §:n mukaan lain tarkoituksena on *turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun*. Lain 2 §:n mukaan vanhemmat ja muut huoltajat ovat ensisijaisesti vastuussa lapsen hyvinvoinnista sekä tasapainoisen kasvun ja kehityksen turvaamisesta lapsen huollosta ja tapaa-misoikeudesta annetun lain (361/1983) määrittämällä tavalla. Lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten tehtävänä on tukea vanhempia ja huoltajia tässä kasvatustehtävässä ja pyrittävä tarjoamaan heille tarpeellinen tuki riittävän varhaisessa vaiheessa. Tarvittaessa viranomaisilla on myös velvollisuus ohjata perhe lastensuojelun palveluiden piiriin. Lastensuojelun tehtävänä on tukea vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä järjestämällä tarvittavia palveluita ja tukitoimia. Tiettyjen lastensuojelulaissa määriteltujen edellytysten täytyessä lapsi voidaan sijoittaa asumaan kodin ulkopuolelle tai ryhtyä muihin toimenpiteisiin lapsen hoidon ja huolenpidon järjestämiseksi. (LSL 417/2007, 1 §, 2 §.).

Lastensuojelun sosiaalityön keskeisenä päämääränä on lasten ja perheiden auttaminen, mutta työn institutionaalisen luonteen vuoksi siihen liittyy myös mahdollisuus käyttää julkista valtaa ja soveltaa toimenpiteitä, jotka voivat olla yksilön tahdon vastaisia. Lastensuojelun sosiaalityötä ohjaavat lainsäädännölliset, eettiset, moraaliset ja normatiiviset periaatteet, minkä vuoksi lastensuojelutyö on emotionaalisesti herkkää ja eettisesti haastavaa. Palvelujärjestelmän toimintaa määrittelee vahvasti lapsen edun ja oikeuksien ensisijaisuus, joka tulee huomioida kaikessa toiminnassa ja päätöksenteossa. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus jokaisessa tilanteessa varmistaa lapsen edun toteutuminen, mikä voi toisinaan tarkoittaa perhe-elämään ja yksityisyyden suojaan puuttumista julkisen vallan keinoilla. (Kiili ym. 2024a, 7–8.) Lapsen edun periaate on lähtöisin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta (1989), jonka 3 artikla velvoittaa huomioimaan ensisijaisesti lapsen edun kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelinten lapsia koskevissa toimissa. Kansallisen lainsäädännön tasolla lapsen edun periaatetta korostetaan myös lastensuojelulain (417/2007) 4 §:ssä, jonka mukaan lapsen etu on huomioitava ensisijaisesti, kun huomioidaan lastensuojelun tarvetta tai toteutetaan lastensuojelua.

Lastensuojelulain (417/2007) 4 §:n mukaan lastensuojelun tehtävänä on 1. edistää lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia, 2. tukea vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta

ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa, 3. pyrkii ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia sekä 4. puuttua riittävän varhain havaittuihin ongelmiin (LSL 4 §; Malja ym. 2019, 11). Lainsäädännön ohella lastensuojelun sosiaalityötä ohjaavat tietyt eettiset periaatteet, jotka on määritelty lastensuojelun laatusuosituksessa. Eettisiä periaatteita on viisi, ja ne läpäisevät kaikki laatusuosituksen ja lastensuojelutyön tavoitteet: 1. asiakkaiden ihmisarvo ja perusoikeudet, 2. lapsen etu, 3. vuorovaikutus, 4. ammattihenkilöstön työn laatu sekä 5. vastuulliset päätökset ja toimintakulttuuri. Sitoutuminen eettisten periaatteiden noudattamiseen varmistaa oikea-aikaisen ja oikeanlaisen tuen tarjoamisen lastensuojelun asiakkaille. (Malja ym. 2019, 11–17.)

Lastensuojelutyössä keskeisessä asemassa on työntekijöiden ja asiakkaiden välinen vuorovaikutus. Työntekijät ja asiakkaat määrittelevät yhdessä asiakkuuden perusteet, tavoitteet sekä keinot tavoitteiden saavuttamiselle. Lastensuojelun päämääränä on pyrkiä edistämään perheen tilannetta niin paljon, että asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa ja asiakkuus päätää. Sujuvan yhteistyön rakentumiseen vaikuttavat monet asiat. Esimerkiksi työyhteisön ja työntekijöiden ihmiskäsitykset, ymmärrys vuorovaikutuksesta sekä näkemykset lasten ja vanhempien välisistä suhteista vaikuttavat siihen, millaiseksi työntekijän ja asiakasperheen välinen yhteistyö muodostuu. Lisäksi merkitystä on lastensuojelun konkreettisella palveluvalikoimalla ja työntekijöiden menetelmäosaamisella. (Kaikko & Friis 2013, 108.)

Lastensuojeluasiakkuus voi käynnistyä ja tulla vireille monella eri tavalla. Kuka tahansa, jolla herää huoli lapsen hyvinvoinnista, voi tehdä lastensuojeluilmoituksen. Tietyillä lastensuojelulaissa määriteltyjen ammattiryhmien edustajilla on työnsä puolesta velvollisuus tehdä ilmoitus lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä (LSL 25 §). Tarja Heinon (2013, 95–96) mukaan enemmistö lastensuojeluasioista lähtee liikkeelle virallisesta lastensuojeluilmoituksesta, jonka tekijänä on pääasiassa joku viranomainen tai palveluntuottaja. Yhteydenotto voi tulla myös perheen sisältä, jolloin apua hakeva henkilö on useimmiten lapsen äiti. Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten perhetaustasta ja asiakkuuden syistä ei ole olemassa valtakunnallista rekisteriä, sillä voimassaolevan lain tulkinta estää sellaisen pitämisen. Lisäksi arkaluontoisen tiedon keräämistä määrittelevät eettiset periaatteet estävät lastensuojelun asiakasperheiden etnisen taustan tilastoinnin muuhun kuin tutkimuksellisiin tarkoituksiin. (Mt., 95–96.)

Vuonna 2023 tehtiin lastensuojeluilmoitus 110 269 lapsesta. Ilmoituksen kohteena olevien lasten määrä kasvoi 11 % vuoteen 2022 verrattuna. Lastensuojeluilmoituksen jälkeen sosiaaliviranomaiset selvittelevät lapsen ja hänen perheensä tilannetta sekä mahdollisia tuen tarpeita. Lastensuojelun asiakkuus avataan, mikäli sosiaalityöntekijä toteaa lapsella tai perheellä olevan erityisen tuen tarpeen. Vuonna 2023 lastensuojelun avohuollon asiakkaana oli 38 531 lasta. (Forsell & Kuoppala 2024, 1.)

Vuonna 2023 kiireellisesti sijoitettuna oli kaikkiaan 4 873 lasta, ja määrä lisääntyi kahdeksalla prosentilla edelliseen vuoteen verrattuna. Kuten olen johdannossa maininnut, vuonna 2023 huostaanotettuna oli 11 300 lasta, ja määrä pysyi suunnilleen samalla tasolla vuoteen 2022 verrattuna (-1 %). Uusia huostaanottoja tehtiin 1785 kappaletta, ja määrä nousi hieman edellisiin vuosiin verrattuna (+2 %). Huostaanottojen päättäminen ennen lapsen täysi-ikäistymistä on harvinaista. Vuonna 2023 huostassa olleista 0–6 vuotiaista huostaanotto päätettiin 3 prosentilla, 7–12 vuotiaista huostaanotto päätettiin 3 prosentilla ja 13–17-vuotiaista huostaanotto päätettiin 6 prosentilla. (Mt., 1–11.)

Tarja Heino kollegoineen (2016, 3–4) toteutti HuosTa-hankkeen osana Terveysten- ja hyvinvoinnin laitoksen vuosina 2013–2015 toteutettua Lastensuojelun kehittämis- ja tutkimushanketta (LaskeTut), joka toteutettiin Sosiaali- ja terveysministeriön antaman toimeksiannon perusteella. HuosTa-hankkeen yhtenä tehtävänä oli tarkastella lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syitä, taustoja, palveluita ja kustannuksia. Tutkimustulokset korostivat yhteiskunnallista eriarvoisuutta niiden perheiden elämässä, joissa lasten sijoittaminen kodin ulkopuolelle oli ajankohtaista. Perheiden haasteet liittyivät muun muassa köyhyyteen, uupumiseen, sairastumiseen sekä ongelmien kumuloitumiseen erityisesti perheissä, joiden perherakenteet olivat jatkuvassa muutoksessa. Erityisesti köyhyys ja työelämän ulkopuolelle jääminen näkyivät pienten lasten perheissä. Kiireellisten sijoitusten määrä kuitenkin korostui teini-ikäisten nuorten kohdalla. Yleisesti perheiden tuen tarpeet olivat moninaisia ja avun tarve liittyi useaan eri elämän osa-alueeseen. (Mt., 3–4.)

Lastensuojelussa avohuollon tukitoimet ovat aina ensisijaisia huostaanottoon nähden, ja huostaanoton yhtenä kriteerinä onkin se, että avohuollon tukitoimet on todettu riittämättömiksi tai muuten lapsen tai perheen tilanteeseen nähden epäsopiviksi. Avohuollon tukitoimilla tarkoitetaan lastensuojelulain (417/2007) 36 §:n mukaisia tukitoimia. Mirjam Aranen (2022, 438) mukaan avohuollon tukitoimet ovat aina ensisijaisia huostaanottoon nähden.

Lastensuojelulain (417/2007) 27 §:n mukaan hyvinvointialueen on ryhdyttävä avohuollon tukitoimiin, kun lastensuojelun palveluiden tarve on palvelutarpeen arvioinnin perusteella todettu. Lastensuojelun tarve syntyy, kun lapsen kehitys ja terveys vaarantuvat joko kasvuolosuhteiden tai lapsen oman käytöksen vuoksi, ja kun palvelutarpeen arvioinnin perusteella on todettu, että lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluita ja tukitoimia (Araneva 2022, 438; LSL 417/2007, 27 §, 36§.)

Heinosen (2016, 253–255) mukaan palveluiden tulisi ensisijaisesti keskittyä tukemaan vanhempia heidän kasvatustehtävässään. Tarjoamalla riittävästi tukea mahdollisimman varhaisessa vaiheessa voidaan ehkäistä ongelmien monimutkaistuminen sekä vähentää samalla myöhempien korjaavien palveluiden tarvetta. Vanhempien tukeminen on tärkeää myös lapsen edun näkökulmasta. (Mt., 253–255.) Parhaimmillaan lastensuojelun sosiaalityö kohdentuu perheeseen kokonaisuutena, jolloin lapsi ja aikuinen saavat molemmat mahdollisuuden tulla nähdyksi, kuulluksi ja tuetuksi yksilöinä ja perheenjäseninä (Pitkänen 2011, 21).

Lastensuojelulain 36 §:n mukaisia avohuollon tukitoimia ovat 1) tuki lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen; 2) lapsen taloudellinen ja muu tukeminen koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä; 3) lapsen kuntoutumista tukevien hoito- ja terapiapalvelujen järjestäminen; 4) tehostettu perhetyö; 5) perhekuntoutus; sekä 6) muut lasta ja perhettä tukevat palvelut ja tukitoimet (LSL 36 §).

Aranevan (2022, 438–439) mukaan lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi lähtökohtaisesti avohuollon tukitoimien tarpeellisuuden lapsen tai vanhemman asiakassuunnitelmassa. Avohuollon tukitoimiin ryhtyminen edellyttää aina huoltajan ja 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumusta. Tukitoimia voidaan tarvittaessa järjestää myös kiireellisinä, vaikka niistä ei ole sovittu asiakassuunnitelmassa. Tällainen tilanne voi tulla kyseeseen silloin, kun lapsen kasvuolosuhteet, huolenpidon puute tai lapsi omalla toiminnallaan aiheuttaa tarpeen kiireelliselle avulle. Kiireellisen avun edellytyksenä on, että järjestettävät tukitoimenpiteet ovat luonteeltaan sopivia, riittäviä ja mahdollistavat lapsen edun mukaisen huolenpidon toteutumisen kotona. (Mt., 438–439; LSL 36 §, 37 §.)

Lastensuojelun avohuollon tukitoimien käyttöasteeseen liittyen perhetyö on Heinon ja hänen tutkijakollegoidensa (2016, 77) mukaan selvästi eniten käytetty tukitoimi, sillä sitä on saanut yli puolet sijoitetuista lapsista. Lastensuojelun avohuollon asiakkaista 46 % oli saanut tutkimuksen mukaan kotiin tehtävää perhetyötä viimeksi kuluneen vuoden aikana. Lisäksi lastensuojelun taloudellinen tuki on erityisesti monelle pienen lapsen perheelle tarpeellinen tukimuoto. Avohuollon tukitoimista suhteellisen vähäisessä roolissa olivat tutkijoiden mukaan tukihenkilö- ja tukiperhepalvelut, lapsille suunnatut päihdepalvelut, vertaistoiminta sekä erilaiset asumiseen ja tapaamisjärjestelyihin liittyvät palvelut. Vähäisessä käytössä olivat myös avustukset perhekohtaisissa prosesseissa, kuten esimerkiksi tapaamisasioissa tai turvapai-
kanhakuun liittyvissä asioissa. (Mt., 77.)

Seuraavassa luvussa käsittelen huostaanottoa lastensuojelullisena interventiona. Tutkielman aihe paikantuu nimenomaisesti huostaanotto-käsitteen alle, mistä syystä on perusteltua nostaa käsite omaksi alaluvukseen.

2.2 Huostaanotto käsitteenä

Huostaanotto on lastensuojelun merkittävin ja viimesijaisin toimenpide. Lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) 9 artiklan mukaan lasta ei saa erottaa vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti muuten kuin silloin, kun toimivaltaiset viranomaiset toteavat sen olevan lapsen edun mukaista. Toimenpiteestä on tehtävä tuomioistuinkelpoinen päätös, jonka asianosaiset voivat halutessaan saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Lisäksi asian valmistelussa on noudatettava soveltuvia lakeja ja menettelytapoja. (Lapsen oikeuksien sopimus 1989; Taskinen & Törrönen 2004, 12.) Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla korostaa yksityisyyden ja perhe-elämän suojaa, johon viranomaisilla ei ole oikeutta puuttua muuten kuin painavin perustein. Perhe-elämän suojaa on korostettu myös YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen (1948) 12 artiklassa, joka kieltää mielivaltaisen puuttumisen kenenkään yksityiselämään, perhe-elämään, kotiin tai kirjeenvaihtoon. Lapsen erottamiseen vanhemmistaan tulee aina perustua lapsen etuun sekä riittävän painaviin ja asianmukaisiin perusteisiin (Räty 2023, 438).

Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 40 §:n mukaan hyvinvointialueella on velvollisuus ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle sijaishuolto, jos

1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai

2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.

Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä tai eivät muusta syystä ole sopivia turvaamaan lapsen edun mukaista huolenpitoa sekä sijaishuollon arvioidaan olevan lastensuojelulain 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista. (LSL 417/2007.) Lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle vain niissä poikkeustapauksissa, joissa lapsen kasvu ja kehitys ovat vakavasti vaarantuneet, eivätkä ennaltaehkäisevät tai avohuollon palvelut ole riittäviä perheen auttamiseksi (Heinonen 2016, 255).

Huostaanotosta voidaan käyttää käsitettä sosiaalioikeudellinen interventio. Sosiaalioikeudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna huostaanotto vertautuu esimerkiksi mielenterveyslaissa (14.12.1990/1116), tartuntatautilaissa (21.12.2016/1227), päihdehuoltolaissa (17.1.1986/41) sekä kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa (23.6.1977/519) säädettyihin interventioihin, jotka viittaavat yksilön tahdosta riippumattomaan hoitoon tai huoltoon määräämiseen. Huostaanotolla on näihin esimerkkeihin verraten yhteistä se, että sillä puututaan julkisen vallan keinoilla yksilön perus- ja ihmisoikeuksiin, kuten henkilökohallaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen sekä yksityis- ja perhe-elämän suojaan. (Huhtanen 2016, 34.)

Itsessään huostaanotto voidaan siis määritellä julkisen vallan päätökseksi ja perhe- ja vanhemmuussuhteisiin kohdistuvaksi interventioksi. Huostaanottoon voidaan päätyä tilanteissa, jossa puutteet lapsen huolenpidossa tai kasvuolosuhteissa uhkaavat vaarantaa lapsen kehitystä tai terveyttä, tai mikäli lapsi itse vaarantaa omalla toiminnallaan omaa kehitystään tai terveyttään. (Pösö 2016, 11; Lastensuojelulaki 417/2007 40 §.) Huostaanotto on erityisesti Suomessa vakiintunut tapa järjestää lapsen hoito ja huolenpito niissä tapauksissa, kun lapsen omia vanhempia ei joko ole, tai he eivät muutoin pysty tai halua ottaa vastuuta lapsen kasvatuksesta yhteiskunnan hyväksymällä tavalla. Joissakin maissa adoptio on yleisesti käytetty ratkaisukeino vastaavissa tilanteissa. (Pösö 2016, 8.)

Huostaanottopäätöksellä suurin osa huoltajalle säädetyistä tehtävistä (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361) siirretään hyvinvointialueen sosiaaliviranomaiselle, joka voi käyttää valtuuksiaan siinä laajuudessa kuin lastensuojelulaissa (417/2007) ja huostaanottopäätöksessä määrätään (Huhtanen 2016, 36). Huostaanoton tarkoituksen turvaamiseksi hyvinvointialueella on oikeus päättää lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta (LSL 45§). Huostaanottopäätöksestä huolimatta lapsen huoltajalla säilyy aina oikeus päättää lapsen nimestä, uskonnosta ja kansalaisuudesta. Lapsen etu- ja sukunimeä koskevan muutoksen edellytyksistä on kuitenkin aina pyydettävä hyvinvointialueen lausunto ennen asian ratkaisemista. (Araneva 2022, 565–566.)

Perhe- ja vanhemmuussuhteisiin kohdistuvan intervention tekeminen edellyttää voimassa olevan lainsäädännön pohjalta tehtyä päätöstä, jonka tekemiseen tietyillä viranomaistahoilla on oikeus. Päätös vaikuttaa sen kohteena olevien henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksiin. Yleisimmin huostaanotolla rajoitetaan huoltajan oikeuksia lapseen nähden samalla, kun lapsen oikeuksien toteutuminen pyritään turvaamaan. (Pösö 2016, 7; Huhtanen 2016, 35.) Mikäli lastensuojelulaissa (417/2007, 40 §) määritetyt huostaanoton edellytykset täyttyvät, lapsella on oikeus tulla otetuksi hyvinvointialueen huostaan ja sosiaaliviranomaisilla on velvollisuus järjestää lapselle hänen tarpeitaan vastaava sijaishuolto (Saastamoinen 2010, 22). Perus- ja ihmisoikeuksien lisäksi huostaanotto vaikuttaa merkittävästi myös ainutkertaisiin vanhemmuus- ja lapsuuskokemuksiin, minkä vuoksi huostaanotto interventiona vaikuttaa yksilöiden oikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden lisäksi myös inhimillisten kokemusten syntymiseen (Pösö 2016, 7).

Huostaanotto eroaa kuitenkin muista sosiaalioikeudellisista interventioista siten, että se voi perustua pakottavuuden ohella myös vapaaehtoisuuteen. Huostaanotto on pakkoon perustuva eli tahdonvastainen silloin, kun huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista. Päätöksen vapaaehtoisesta huostaanotosta tekee hyvinvointialueen sosiaalihuollon johtava viranhaltija tai muu hänen määräämänsä sosiaalihuollon viranhaltija sen jälkeen, kun lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valmistellut asian. Sen sijaan päätöksen tahdonvastaisesta huostaanotosta tekee hallinto-oikeus viranhaltijan hakemuksen perusteella. (Huhtanen 2016, 35; LSL 43§.)

Huostaanottokeskustelun yhteydessä puhutaan useimmiten lapsista. Todellisuudessa enemmistö huostaanotetuista lapsista on kuitenkin 13–17-vuotiaita nuoria, eli teini-ikäisiä. (Forsell & Kuoppala 2024, 3–4.) Huostaanotto on toimenpide, johon voidaan ryhtyä vain, jos olosuhteet lapsen kasvuympäristössä tai lapsi itse omalla toiminnallaan vaarantavat vakavasti lapsen kasvua ja kehitystä. Huostaanoton taustalla olevat ongelmat ovat usein monitahoisia. Niitä voivat olla esimerkiksi vanhempien uupuminen ja jaksamattomuus, mielenterveys- ja päihdeongelmat tai lapsen koulunkäyntiin liittyvät haasteet. (Laakso 2018, 103.)

Lastensuojelulain (417/2007) 40 §:ssä esitettyjen huostaanoton kriteerien mukaan lapsen kasvuun ja kehitykseen on kohdistuttava *vakava uhka*, jotta huostaanoton edellytykset täyttyvät. Kati Saastamoisen (2010, 23) mukaan huostaanotto voidaan ja täytyy tästä syystä tehdä ennen kuin lapsen hyvinvoinnin osoitetaan jo vaarantuneen tai kehityksen viivästyneen. Lapsen kasvuun ja kehitykseen kohdistuvan uhan on kuitenkin oltava todellinen ja konkreettinen, jotta huostaanottoon voidaan ryhtyä. Saastamoinen (mt., 23) korostaa, että koska lastensuojelulaissa (417/2007, 40 §) puhutaan nimenomaan vakavasta uhasta, on kasvuolosuhteiden tai lapsen oman käyttäytymisen ylitettävä tämä kynnys. Mitkä tahansa puutteet lapsen kasvuolosuhteissa tai lapsen epäsosiaalinen käytös eivät siis vielä yksinään täytä huostaanoton kriteereitä, vaikka niiden perusteella voikin syntyä tarve avohuollon tukitoimille. Mikäli huostaanotolle asetetut kriteerit täyttyvät, on edellytyksenä myös se, että avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä tai muulla tavoin perheen tilanteeseen nähden sopimattomia. (Mt., 22–23.)

Huostaanotto on aina voimassa toistaiseksi, eikä sille ole säädetty tarkkaa enimmäiskestoja toisin kuin esimerkiksi kiireelliselle sijoitukselle, jonka enimmäiskesto on poikkeustilanteita lukuun ottamatta yhteensä korkeintaan 60 päivää (LSL 47 §; Huhtanen 2016, 33). Huostasapidon jatkamisen edellytyksiä on arvioitava asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä, lapsen tai huoltajan hakiessa huostassapidon lopettamista tai kun edellytysten arvioiminen muuten on tarpeellista. Huostassapito on lopetettava, kun lastensuojelulain 40 §:n mukaisen huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä valmistee päätöksen huostassapidon lakkaamisesta, jonka johtava viranhaltija vahvistaa. Huostassapitoa ei kuitenkaan saa lopettaa, jos lopettamispäätös on huostaanoton edellytysten poistumisesta huolimatta selkeästi lapsen edun vastainen. Lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon muun muassa sijaishuollon kesto, lapsen ja sijaisvanhempien välisen kiintymyssuhteen laatu, lapsen mielipide sekä lapsen ja hänen vanhempiansa

välinen kanssakäyminen. Huostaanotto päättyy viimeistään lapsen täyttäessä 18 vuotta. (LSL 417/2007.) Käsittelen perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta ja edellytyksiä tarkemmin luvussa 3.2.

Tässä luvussa käsittelin huostaanottoa osana suomalaista lastensuojelujärjestelmää. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan luvussa 2.3 sijaishuollon käsitettä sekä sijaishuollon sosiaalityötä.

2.3 Sijaishuolto

Huostanottopäätöksen myötä lapsen asuinpaikka muuttuu ja hän siirtyy asumaan hänelle valittuun sijaishuoltopaikkaan. Sijaishuoltoon siirtymisen myötä lapsen koti muuttuu niin kutsutuksi julkiseksi kodiksi ja osa vanhemmuuden vastuusta siirtyy sijaishuoltopaikalle. Sijaishuoltopaikkana voi toimia sijaisperhe, ammatillinen perhekoti tai lastensuojelulaitos. Sijaishuoltoon siirtymisen myötä merkittävä osa vanhempien kasvatusvastuusta siirtyy sijaishuoltopaikan aikuisille, jotka vastaavat lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sijaishuollon aikana. Sijaishuollossa lapsen asioista vastaa hänelle nimetty sosiaalityöntekijä, jolla on pääasiallinen vastuu lapsen hyvinvoinnin ja edun toteutumisesta huostaanoton aikana. (Laakso 2018, 104; Enroos 2016, 224.) Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tekee sijaishuollon aikana kokonaisvaltaista arviota lapsen tilanteesta ja niistä tarpeista, joihin sijaishuollolla pyritään vastaamaan. Onnistuneen arvion tekemiseksi on tärkeää, että sosiaalityöntekijällä on hyvä vuorovaikutussuhde lapsen tai nuoren ja hänen huoltajiensa kanssa. Lapsen ja perheen osallisuus onkin olennainen osa onnistunutta sijoitusta. (Heinonen 2016, 255–256.)

Yleisesti suurin osa lastensuojelulaitokseen sijoitetuista lapsista on teini-ikäisiä, eli 13–17-vuotiaita. Nuorempien lasten kohdalla perhehoitoon sijoittaminen on huomattavasti yleisempää teini-ikäisiin verrattuna. (Heino ym. 2016, 77.) Lapsen sijaishuoltopaikkaa voidaan tarvittaessa muuttaa sijaishuollon aikana erillisellä sijaishuollon muutospäätöksellä, jolloin lapsen asuinpaikka vaihtuu ja lapsen sijaishuolto jatkuu uudessa sijaishuoltopaikassa (Saastamoinen 2010, 22–23). Sijaishuollon muutospäätös voi tulla aiheelliseksi esimerkiksi silloin, kun lapsen nykyinen sijaishuoltopaikka ei enää kykene vastaamaan oikealla tavalla lapsen tarpeisiin tai sijaishuoltopaikan olosuhteet muuttuvat siten, ettei sijaishuoltajana toimiminen ole enää syystä tai toisesta mahdollista.

Lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle myös avohuollon tukitoimena. Lastensuojelulain (417/2007) 37 §:n mukaan *lapselle voidaan järjestää tuen tarvetta arvioivaa tai kuntouttavaa perhehoitoa taikka laitoshuoltoa yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai muun hänen hoidostaan ja kasvatuksestaan vastaavan henkilön kanssa*. Lapsi voidaan sijoittaa avohuollon tukitoimena lyhytaikaisesti myös yksin, jos häntä ei voida sijoittaa tämän edun mukaisesti yhdessä *vanhempansa, huoltajansa tai muun hoidostaan ja kasvatuksestaan vastaavan henkilön kanssa*. Avohuollon sijoitus on aina vapaaehtoinen ja se edellyttää huoltajan sekä 12 vuotta täyttäneen lapsen itsensä suostumusta. Edellytyksenä on, että sijoitus on tarpeen *1) lapsen tuen tarpeen arvioimiseksi, 2) lapsen kuntouttamiseksi tai 3) lapsen huolenpidon järjestämiseksi väliaikaisesti huoltajan tai muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta tällöin vastaavan henkilön sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi*. (LSL 37 §.)

Avohuollon sijoituksen lisäksi lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle myös kiireisenä sijoituksena. Lastensuojelulain (417/2007) 38 §:n mukaan lapselle voidaan järjestää kiireellisesti sijaishuoltona hänen tarvitsemansa hoito ja huolenpito, jos lapsi on lastensuojelulain 40 §:ssä mainituista syistä välittömässä vaarassa. Kiireellisestä sijoituksesta tekee päätöksen lastensuojelulain (417/2007) 13 §:n 1 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija, jonka tekemän päätöksen perusteella kiireellinen sijoitus voi kestää enintään 30 päivää. Kiireellistä sijoitusta voidaan tarvittaessa jatkaa siten kuin lain 38 a §:ssä määrätään. (LSL 417/2007 13 §, 38 §.)

Edellä mainitun perusteella lapsi voidaan siis sijoittaa asumaan kodin ulkopuolelle muutoinkin kuin huostaanoton yhteydessä. Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkoitan kuitenkin sijaishuollosta puhuessani nimenomaisesti huostaanotetun lapsen hoidon järjestämistä oman kodin ulkopuolella. Sijaishuollon sosiaalityöntekijällä tarkoitan huostaanotetun lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää.

Heino ja hänen kollegansa (2016, 67–70, 104) tutkivat sijoituksen taustalla olevia syitä osana HuosTa-hanketta. Tutkimuksen tuloksissa korostuivat jatkuvat muutokset sijoitettujen lasten elämässä niin perhesuhteissa, kasvuympäristöissä kuin asuinympäristöissään. Merkittävä havainto oli myös yhteiskunnallisen huono-osaisuuden kasautuminen perheisiin, joissa oli pieniä lapsia. Yleisesti perheiden tilanteet olivat vakavia ja taustalla oli pitkään jatkunut hoidon, palveluiden ja tuen tarve. Sijoitusten varsinaiset syyt olivat moninaisia. Vanhemmuuteen liittyviä sijoituksen syitä olivat esimerkiksi vanhemman fyysinen sairaus tai

toiminnanohjaukseen liittyvät vaikeudet, mielenterveysongelmat ja/tai päihteidenkäyttö, uupumus ja jaksamattomuus sekä avuttomuus tai kyvyttömyys vastata lapsen tarpeisiin ikätason mukaisesti. Muita sijoituksen taustalla olevia vanhemmuuteen liittyviä syitä olivat muun muassa haitalliset kasvatusmenetelmät, perheenjäsenten väliset ristiriidat tai vuorovaikutusongelmat sekä lapsen hoidon laiminlyönti tai suoranainen perheväkivallan uhka. (Heino ym. 2016, 67–70, 104.)

Tutkimuksen (mt., 71–73) mukaan lapseen liittyvät sijoituksen taustalla olevat syyt liittyivät muun muassa lapsen terveydentilaan, kuten fyysiseen tai neurologiseen sairauteen tai sellaisen epäilyyn, ristiriitoihin vanhempien kanssa, identiteetin rakentumiseen liittyviin tekijöihin tai vaikeuksiin vertaissuhteisiin kiinnittymisessä. Lisäksi syyt liittyivät osaltaan myös lapsen tai nuoren ongelmalliseen käyttäytymiseen, mielenterveysongelmiin, väkivaltaiseen käyttäytymiseen sekä lapsen tai nuoren päihteidenkäyttöön. Muita mahdollisia syitä olivat kiinnittyminen instituutioihin, kuten koulunkäyntiin ja opiskeluun liittyvät vaikeudet tai suoranainen kouluakäymättömyys. Sen sijaan työhön, asumiseen ja taloudelliseen toimeentuloon liittyvät ongelmat olivat tutkimuksen mukaan nuorilla melko vähäisiä. (Mt., 71–73.)

Sijaishuollossa on tärkeää pyrkiä toimimaan hyvässä yhteistyössä lapsen ja tämän huoltajien kanssa. Aina ei ole kuitenkaan mahdollista toimia lapsen tai tämän perheen toiveiden mukaisesti. Mieli-pide-erojen suhteen on tärkeää pyrkiä ratkaisemaan tilanne lapsen edun mukaisella tavalla. Lapsen edun puntaroiminen voi tarkoittaa esimerkiksi sijaishuoltopaikan valintaan liittyvää arviointia. Lapsen edun mukaisen sijaishuollon toteutumista on tärkeää valvoa, arvioida ja toteuttaa aktiivisesti koko sijaishuollon keston ajan. Tämä on tärkeää erityisesti siksi, että kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla on usein taustallaan jo aiempia vaikeita elämäkokemuksia. (Heinonen 2016, 256.)

Lastensuojelulain (417/2007) 54 §:n mukaan lapsen tärkeitä, jatkuvia ja turvallisia läheissuhteita on tuettava sijaishuollon aikana. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisarusiaan ja muita läheisiä henkilöitänsä sekä pitää heihin yhteyttä sijaishuollon aikana. (LSL 54 §.) Perhesuhteita on pidetty keskeisimpinä yksilön elämään vaikuttavina suhteina, minkä vuoksi ne ovat tärkeä osa ihmisen henkilökohtaista elämää (Vierula 2016, 263). Rädyn (2023, 633) mukaan hyvinvointialueella on velvollisuus edistää huostaanoton aikana lapsen ja tämän läheisten ihmisten välistä yhteydenpitoa sekä tukea yhteydenpidon tosiasiallisia

toteutumisedellytyksiä esimerkiksi korvaamalla vanhemmalle tapaamisesta mahdollisesti syntyviä kustannuksia (Räty 2023, 633).

Lapsen läheissuhteiden tukeminen voi tarkoittaa esimerkiksi sovittua tapaamisjärjestelyä siten, että lapsi vierailee sovittuina ajankohtina läheisensä luona – kuten viikonloppuina tai loma-aikoina. Lapsen perherakenteet voivat myös olla moninaisia, jotka tuovat moninaisuutta myös asumisjärjestelyihin. Lapsi ei välttämättä asu sijaishuoltopaikan ohella vain yhdessä paikassa, vaan voi vuorotellen asua monessa eri paikassa, kuten biologisten vanhempiensa tai isovanhempiensa luona. Tämä voi tehdä lapsen sijaishuollon aikaisista asumisjärjestelyistä moninaisen ja monipaikkaisen. (Laakso 2018, 69.) Tapaamisten tiheys ja muodot riippuvat sovituista käytänteistä sekä lapsen ja perheen tarpeista ja toiveista.

Sijaishuollon aikana lapseen voidaan kohdistaa tarvittaessa ja tiettyjen edellytysten toteutuksessa rajoitustoimenpiteitä. Rajoitustoimenpiteet voivat koskea myös lapsen itsensä lisäksi hänen ja hänen läheistensä välistä yhteydenpitoa. Rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä on säädetty tarkemmin lastensuojelulain (417/2007) 61 §:ssä. Lastensuojelulain mukaisia rajoituksia ja rajoitustoimenpiteitä ovat yhteydenpidon rajoittaminen, lapsen olinpaikan ilmoittamatta jättäminen, aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilöntarkastus, henkilönkatsastus, omaisuuden tai tilojen tarkastaminen, lähetyksen tarkastaminen ja luovuttamatta jättäminen, kiinnipitäminen, liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen ja erityinen huolenpito. (LSL 417/2007, 11 luku; Saastamoinen 2010, 149.) Sijaishuollon aikana lapsella on lähtökohtaisesti aina oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin läheisiinsä. Lapsen yhteydenpito-oikeus liittyy Suomen perustuslain (11.6.1999/731) 10 §:n mukaiseen yksityiselämän suojaan, johon kuuluu myös oikeus solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön. Perustuslain 10 § kattaa myös perhe-elämän suojan. (Araneva 2022, 583.) Tämän vuoksi lapsen yhteydenpito-oikeuden rajoittamisesta ja sen edellytyksistä on säädetty lastensuojelulain (417/2007) 62 §:ssä.

Araneva (2022, 611) toteaa, että yhteydenpito-oikeutta rajoitettaessa on noudatettava hyvän hallinnon mukaista suhteellisuusperiaatetta. Tämän vuoksi on tärkeää valita lapsen yhteydenpito-oikeutta ja muita oikeuksia rajoittava toimenpide mahdollisimman lievässä muodossa, jolla kuitenkin voidaan saavuttaa haluttu tavoite. Lapsen yhteydenpitoa ei tule rajoittaa enempää kuin on ehdottoman tarpeellista lapsen edun turvaamiseksi. Lisäksi yhteydenpitorajoitus on suhteutettava perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen kanssa. Lapsen asioista

vastaava sosiaalityöntekijä on velvollinen ottamaan rajoitustoimenpiteitä arvioidessaan huomioon lapsen edun lisäksi sen, ettei lapsen ja hänen läheistensä välinen yhteydenpito saa aiheuttaa lapselle fyysistä tai psyykkistä haittaa, eikä muutoinkaan vaarantaa hänen turvallisuuttaan. (Araneva 2022, 611.)

Heinonen (2016, 256–257) korostaa, että rajoitustoimenpiteitä käytettäessä on huomioitava lapsen edun toteutuminen erityisellä tavalla. Lapsen vapautta rajoittavat toimenpiteet ovat vakavia puuttumisia lapsen perusoikeuksiin, kuten itsemääräämisoikeuteen. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää kiinnittää niissä tapauksissa huomiota lapsen hyvään kohteluun. On tärkeää varmistaa, että lasta kohdellaan ja hänet kohdataan rajoitustoimenpiteiden aikana kunnioittavasti ja inhimillisesti. Rajoitustoimenpiteiden käyttö edellyttää yleensä valituskel-poista päätöstä, joka on laadittu lastensuojelulain nojalla ja jossa on nähtävissä perustelut sille, miksi rajoitustoimenpide on katsottu lapsen edun mukaiseksi. (Mt., 256–257.)

3 Vanhemmuus sijaishuollon aikana

3.1 Vanhemmuuden määritelmiä

Vanhemmuuden käsitteen yhteydessä puhutaan tavallisesti lapsen hoivasta ja huolenpidosta, huoltajuudesta, kasvatuksellisista kysymyksistä, suojelusta ja turvallisuudesta sekä lapsen emotionaalisesta kohtaamisesta (Saarnio 2004, 242). Vanhemmuus ei kuitenkaan ole aina yksiselitteinen asia perhemuotojen moninaisuuden ja vanhemmuuden sosiaalisten aspektien vuoksi. Tämän vuoksi vanhemmuuden käsitettä voidaankin tarkastella erilaisten ulottuvuuksien kautta. Vanhemmuuden ulottuvuuksia ovat muun muassa biologinen, juridinen, sosiaalinen ja psykologinen ulottuvuus. (Vilén ym. 2013, 86; Ritala-Koskinen 2001, 54.)

Termiä biologinen vanhempi käytetään siitä henkilöstä, joka on siittänyt tai synnyttänyt lapsen (Valkonen 1995, 2). Vilénin ja hänen kollegoidensa (2013, 86) mukaan biologinen vanhemmuus merkitsee oman geeniperimän siirtämistä lapselle. On myös mahdollista, ettei lapsen biologinen vanhempi ole välttämättä aina tiedossa oleva henkilö. (Mt., 86.) Toisaalta biologinen vanhemmuus on kuitenkin erotettavissa geneettisestä vanhemmuudesta, sillä lisääntyminen on mahdollista myös sukusoluja siirtämällä. Tämän vuoksi biologinen ja geneettinen perimä voivat erota toisistaan, jos esimerkiksi lasta kantanut ja synnyttänyt henkilö on eri kuin se, joka on luovuttanut sukusolut. (Ritala-Koskinen 2001, 54–55.)

Sosiaalinen vanhempi puolestaan on se henkilö, jonka perheessä lapsi elää (Valkonen 1995, 2). Sosiaalisella vanhemmuudella viitataan siihen vanhempana toimivan henkilön konkreettiseen hoivaan ja huolenpitoon, jota hän lapselle tarjoaa asuessaan tämän kanssa. Sosiaalisella vanhemmuudella tarkoitetaan lapsen asioista huolehtimista käytännössä. Lapselle on tärkeää, että hänen elämässään on turvallinen aikuinen, joka huolehtii arjen asioista. Vanhemmuuden sosiaalisessa ulottuvuudessa ei kuitenkaan ole kyse ainoastaan vanhemman antamasta huolenpidosta, jota lapsi passiivisesti vastaanottaa. Sosiaalinen ulottuvuus korostaa ennen kaikkea molemminpuolista ja vuorovaikutuksellista suhdetta, jonka muodostumiseen kumpikin osapuoli vaikuttaa. Uusperheissä voi myös toisinaan olla tilanteita, jolloin lapsi vastustaa etenkin alkuvaiheessa uuden sosiaalisen vanhemman huolenpitoa. (Vilén ym. 2013, 86; Ritala-Koskinen 2001, 57.)

Kun puolestaan tarkastellaan vanhemmuuskäsitettä juridisesta näkökulmasta, on lapsen äiti se henkilö, joka on synnyttänyt lapsen (Vanhemmuuslaki 775/2022, 2 §). Vanhemmuuslain (775/2022) 3 §:n mukaan isyys sen sijaan määräytyy avioliiton perusteella seuraavasti:

”Aviomies on lapsen isä, jos lapsi on syntynyt synnyttäneen äidin avioliiton aikana.

Jos avioliitto on aviomiehen kuoleman vuoksi purkautunut ennen lapsen syntymää, aviomies on lapsen isä, jos lapsi on syntynyt sellaiseen aikaan, että lapsi on voinut tulla siitetyksi ennen aviomiehen kuolemaa. Jos äiti on ennen lapsen syntymää solminut uuden avioliiton, uusi aviomies on kuitenkin lapsen isä.” (Vanhemmuuslaki 775/2022, 3 §.)

Mikäli isyyttä ei voida määrittää avioliiton perusteella, isyys vahvistetaan Digi- ja väestötietoviraston tai tuomioistuimen päätöksellä. Tällöin lapsen isä on se, joka on *1) siittänyt lapsen tai 2) jonka siittiötä on käytetty äidin hedelmöittämiseen muulla kuin 1 kohdassa tarkoitetulla tavalla ja lapsi on syntynyt tämän tuloksena.* (Vanhemmuuslaki 775/2022, 4 §.) Useimmiten lapsen juridinen vanhempi on myös sama henkilö kuin lapsen biologinen vanhempi. Juridisesta vanhemmuudesta käytetään yleisimmin nimitystä huoltajuus. Lapsen huoltajuutta voidaan myös muuttaa tai siirtää henkilöltä toiselle vanhempien suostumuksen tai oikeudenkäynnin perusteella. (Vilén ym. 2013, 86.)

Psykologinen tai psyykkinen vanhemmuuden ulottuvuus puolestaan perustuu lapsen tarpeiden täyttämiseen. Lapsen ja vanhemman välinen psykologinen side perustuu alun perin eloonjäämiseen ja vanhemman vastuuseen huolehtia vastasyntyneestä. Biologinen vastuu huolehtia lapsen selviytymisestä kehittyy molemminpuoliseksi kiintymykseksi ja lasta ja vanhempaa yhdistäväksi siteeksi. (Goldstein ym. 1973¹; Goldstein ym. 1980², Valkosen 1995, 5–6, mukaan.) Psykologisen siteen vahvuus riippuu siitä, miten lasta hoivataan ja miten hänen fyysiset tarpeensa täytetään. Psykologinen vuorovaikutus syntyy silloin, kun vanhempi sitoutuu tunnetasolla lapsen hoitamiseen. Psykologinen vanhemmuus edellyttää läheisyyttä, vuorovaikutusta ja yhdessäoloa. Psykologinen vanhempi voi olla kuka tahansa lapsesta huolehtiva aikuinen, mutta ei kuitenkaan passiivinen tai poissaoleva henkilö, vaikka hän esimerkiksi olisikin lapsen juridinen huoltaja. (Valkonen 1995, 6.) Psykologisessa vanhemmuudessa on kyse ennen kaikkea siitä, kenet lapsi itse kokee tunnetasolla vanhemmakseen. Lapsen ja vanhemman välinen psykologinen ulottuvuus muodostuu ennen kaikkea emotionaalisella tasolla. Psykologista ulottuvuutta pidetään tärkeänä lapsen kasvun ja

¹ Goldstein, J.; Freud, A. & Solnit, A. J. 1973. Beyond the best interests of the child. New York: MacMillan.

² Goldstein, J.; Freud, A. & Solnit, A. J. 1980. Before the best interests of the child. London: Burnett.

kehityksen turvaajana, sillä lapsi reagoi usein parhaiten psykologiselta vanhemmalta saatuun tukeen. Tämän vuoksi on tärkeää huomioida psykologisen vanhemman rooli lapsen asioiden yhteydessä. (Ritala-Koskinen 2001, 58; Vilén ym. 2013, 86.)

Lea Pulkkinen (2022, 139) mukaan vanhemmuus nähdään nykyään prosessina, jossa myös vanhemmat kasvavat ja kehittyvät lapsen kehityksen mukana. Sihvosen (2020, 38–46) mukaan vanhemmuuden tukeminen on ollut esillä suomalaisessa perhepolitiikassa 2000-luvun alusta lähtien. Puutteellista vanhemmuutta on pidetty syynä moniin lasten ja nuorten sosiaalisiin ongelmiin, kuten syrjäytymiseen, mielenterveysongelmiin ja vastuuttomaan käytökseen. Englannin kielessä käytetään sanaa *parenting*, jolla viitataan vanhempaan toimimiseen. (Mt., 38–46.) Pulkkinen (2022, 139) mukaan *parenting*-käsitteeseen liittyvät vanhemmuus-termi ja lastenkasvatus, jota voivat kuitenkin harjoittaa muutkin kuin vanhemmat. *Parenting*-käsite viittaa kuitenkin itsessään vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen. Perinteisessä mielessä vanhemmuus määräytyy biologisesti tai juridisesti, mutta *parenting* pitää sisällään henkilökohtaisia tietoja ja taitoja, joita henkilö voi omaksua. (Mt., 139.)

Vanhempaan toimimiseen liittyy kokonaisvaltainen vastuu lapsen hyvinvoinnista ja kasvatuksesta. Suomen kieli ei kuitenkaan tarjoa suoraa vastinetta *parenting*-termille. Pulkkinen (2022, 139) on ehdottanut mahdolliseksi suomennokseksi termiä vanhempiminen, jolla hän viittaa vanhempaan toimimiseen (mt., 139). Käytän kuitenkin itse tässä tutkielmassa lähtökohtaisesti käsitettä vanhemmuus silloin, kun viitataan lapsen ja biologisen vanhemman väliseen suhteeseen. Lisäksi käytän käsitteitä vanhempi tai biologinen vanhempi silloin, kun viitataan lapsen juridisesti määritettyyn äitiin tai isään. Sijaisvanhemmista puhuessani käytän käsitettä sijaisvanhempi. Tämän tarkoituksena on erottaa tutkielmassani biologiset vanhemmat sijaisvanhemmista. Käytän käsitettä vanhempi, sillä tarkoituksenani ei ole tutkia vanhemmuutta sukupuolen eli äitiyden tai isyyden näkökulmasta.

3.2 Tavoitteena perheen jälleenyhdistäminen

Lastensuojelulain (417/2007) 4 §:n 3 momentin mukaan lastensuojelun keskeisiin periaatteisiin kuuluu sijaishuoltoa toteutettaessa perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioiminen lapsen edun mukaisella tavalla. Perheen jälleenyhdistämisestä voidaan käyttää myös ilmaisua lapsen kotiuttaminen. Keskeistä perheen jälleenyhdistämisen suunnittelussa on

lapsen edun huomioiminen. (Hoikkala & Heinonen 2013, 6.) Määrittelen tässä tutkielmassa edellä mainitun mukaisesti perheen jälleenyhdistämisen käsitteen tarkoittamaan huostaanoton purkamista ja lapsen kotiuttamista sijaishuollosta. Perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioimisella viittaa lastensuojelulain (417/2007, 4 §, 30 §) mukaiseen toimintaan, jolla pyritään edistämään niitä mahdollisuuksia ja edellytyksiä, että lapsen huostaanotto voidaan päättää.

Lastensuojelulain (417/2007) 30 §:n mukaan lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on laadittava asiakassuunnitelma. Huostaanotetun lapsen asiakassuunnitelmaan on kirjattava sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen huoltajilleen tai muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille sekä se, miten lapsen terveydenhuolto, varhaiskasvatus, perusopetus ja muu lapsen opetus järjestetään. Lisäksi suunnitelmaan on kirjattava, miten lapsen ja hänen läheistensä välinen yhteydenpito toteutetaan sekä miten samalla otetaan lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. (LSL 30§.) Lastensuojelulain 30 §:n mukaisen toiminnan tavoitteena on, että lapsi voi palata perheensä luo ja huostaanotto voidaan päättää (Hoikkala & Heinonen 2013, 6). Sijaishuollon aikana lastensuojelun viranomaisten on toimittava lapsen edun mukaisesti ja toimittava aktiivisesti asiakassuunnitelmassa määritettyjen menetelmien avulla perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen tukemiseksi. Tähän voi kuulua esimerkiksi lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon tukeminen. (Araneva 2022, 424.)

Lastensuojelulain 30 §:n mukaan lapsen asiakassuunnitelmassa on määriteltävä sijaishuololle asetetut yksilölliset tarkoitukset ja tavoitteet. Nämä tavoitteet on huomioitava myös samalla, kun arvioidaan lapsen yhteydenpito-oikeuden toteuttamista käytännössä. Lisäksi huostaanoton taustalla olevat syyt sekä mahdolliset niistä lapsen terveydelle ja kehitykselle aiheutuneet haitat sekä lapsen tämänhetkiset tarpeet on otettava arvioinnissa huomioon. Myös vanhemman tai muun läheisen henkilön tilanne ja olosuhteet, kuten myös niissä tapahtuvat myönteiset tai kielteiset muutokset, vaikuttavat arvioon siitä, millä tavalla lapsen yhteydenpito-oikeutta toteutetaan sijaishuollon aikana. Erityisesti huomiota on kiinnitettävä siihen, miten yhteydenpito ja kyseinen ihmissuhde vaikuttaa lapsen kehitykseen, terveyteen ja turvallisuuteen. (Araneva 2022, 596.)

Yhteydenpidon edellytyksiä arvioitaessa on otettava huomioon myös lastensuojelulakiin (417/2007) kirjattu tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. Araneva (2022, 596) korostaa,

ettei perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutuminen käytännössä lapsen edun mukaisesti ole mahdollista, jos lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa ja vuorovaikutusta ei ylläpidetä, tueta ja edistetä sijaishuollon aikana lastensuojelulain (417/2007) 54 §:n mukaisella tavalla (Araneva 2022, 596).

Lastensuojelun sosiaalityöhön liittyy vaikeiden ja vaikutuksiltaan merkittävästi perhe-elämää koskevien päätösten tekemistä. Tämä korostaa huolellisen ja kattavan arvioinnin merkitystä osana sosiaalityötä ja päätöksentekoa. (Arbeiter & Toros 2017, 17.) Lastensuojelulaki (417/2007) velvoittaa huomioimaan lapsen edun toteutumisen kaikessa päätöksenteossa. Taskinen ja Törrönen (2004, 15) huomauttavat, että perheen jälleenyhdistämisessä on aina arvioitava lapsen edun toteutumista myös siitä näkökulmasta, että lapsi on voinut kiintyä pitkään jatkuneen sijoituksen aikana sijaisvanhempiinsa. Tämä puolestaan voi aiheuttaa käytännön ristiriitaa arvioitaessa perheen jälleenyhdistämisen vaikutusta lapsen edun toteutumiseen. Kirjoittajien mukaan perheen jälleenyhdistäminen ei välttämättä ole aina lapsen edun mukaista, jos lapsi on kiintynyt sijaisvanhempiinsa ja biologiset vanhemmat ovat jääneet lapselle etäisiksi. (Mt., 15.)

Vastuu sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden järjestämisestä siirtyi 1.1.2023 kunnilta hyvinvointialueille (Sosiaali- ja terveysministeriö 2024, 7). Lastensuojelun tuloksellisuustarkastuskertomuksen (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 87) mukaan viranomaisten aloitteellisuudessa vaikuttaa olevan suuria alueellisia eroja, mitä tulee huostaanoton päättämiseen ennen lapsen täysi-ikäistymistä. Raportissa kerrotaan, että muun muassa tutkimuksen toteuttamisen aikaan yhdessä kunnassa ei lastensuojelun työntekijöiden mukaan haettu lastensuojelun toimesta lainkaan huostassapidon lopettamista. Toisaalta muutamien tarkastuskuntien työntekijät kertoivat, että työskentely huostaanotettujen lasten ja heidän perheidensä kanssa sisältää jo alusta lähtien tavoitteen perheen jälleenyhdistämisestä. (Mt., 87.) Tämän tutkielman kirjoitushetkellä ei ole vielä tietoa siitä, onko perheen jälleenyhdistämiseen liittyviin käytäntöihin tullut hyvinvointialueuudistuksen myötä muutoksia.

Lastensuojelulain (417/2007) 47 §:n mukaan huostassapito on lopetettava, kun lain 40 §:n mukaista huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole. Muiden lastensuojelun toimenpiteiden tapaan lapsen etua on arvioitava myös silloin, kun harkitaan huostassapidon lopettamista. (LSL 47 §.) Valtiontalouden tarkastusviraston (2012, 88) raportissa käsiteltiin myös huostassapidon päättymistä. Haastatellut lastensuojelun työntekijät kertoivat, että

huostassapito voidaan päättää esimerkiksi niissä tapauksissa, kun kodin olosuhteet ovat parantuneet, lapsi on kuntoutunut riittävästi esimerkiksi käyttäytymiseen tai koulunkäyntiin liittyvistä haasteista tai vanhemmat ovat kuntoutuneet päihde- ja mielenterveysongelmista. Haastateltujen työntekijöiden mukaan huostassapidon jatkamiselle ei myöskään ole edellytyksiä enää silloin, kun sijaishuolto ei enää ole lapsen edun mukaista. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle ei ole enää siinä vaiheessa sellainen keino, jolla voidaan tukea perheen tilanteen selvittämistä. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 88.) Onnistunut perheen jälleenyhdistämisen tavoite korostaa pysyvyyttä ja pitkäaikaisen hyvinvoinnin varmistamista sen jälkeen, kun huostaanotto on päättynyt (LaBrenz ym. 2020, 2). Tämä merkitsee sitä, että perheelle tulisi tarjota riittävästi tukea myös huostaanoton päättymisen jälkeen. Tuen tarjoamisella pyritään ehkäisemään lapsen sijoittaminen uudelleen kodin ulkopuolelle sekä tukemaan perheen arjen sujumista kotona.

3.3 Vanhemmuustyöskentely

Jokainen lapsi tarvitsee ikätasonsa mukaista hoivaa ja huolenpitoa. Lastensuojelun tehtävänä on varmistaa, että lapsen tarpeet täytetään ja lapsella on turvallinen kasvuympäristö, joka ei vaikuta vahingoittavasti lapsen kasvuun ja kehitykseen. Tämän vuoksi vanhemmuuden arvioiminen kuuluu keskeisenä osana lastensuojelutyöhön. (Vierula 2016, 264.) Sijaishuollon sosiaalityön tarkoituksena on suunnitelmallinen työskentely, jonka tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen (ks. LSL 30 §). Vanhemmuus on aiheena arkaluontoinen ja monessa suhteessa yksityinen asia (Ulferts 2020, 7). Tästä huolimatta perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen ja sen edellytysten toteutuminen edellyttää muun muassa vanhemmuuden arvioimista ja sekä riittävän hyvän vanhemmuuden määrittelemistä. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää usein perheen haasteiden työstämistä yhdessä sosiaalityöntekijän ja muiden ammattihenkilöiden kanssa. Lastensuojelun laatusuosituksessa (Malja ym. 2019, 62) korostetaan lapsen asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden veloitetta arvioida perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävien toimenpiteiden toteuttamista ja seuranta. Lisäksi työntekijöiden tehtäviin kuuluu varmistaa, että vanhemmille laaditaan oma asiakassuunnitelma ja he saavat tarvittavan tuen oman tilanteensa edistämiseksi. (Mt., 62.)

Määrittelen tässä tutkielmassa vanhemmuustyöskentelyn suunnitelmalliseksi biologisten vanhempien kanssa tehtäväksi työskentelyksi, jonka päämääränä on perheen

jälleenyhdistäminen ja huostaanoton päättäminen. Vanhemmuustyöskentely voi pitää sisällään biologisten vanhempien auttamista, tukemista sekä asetetun tavoitteen riittävän vanhemmuuden edellytysten täytymisestä. Lisäksi määritelmäni mukaiseen vanhemmuustyöskentelyyn kuuluu vanhemmille tarjottava mahdollisuus käydä läpi ammattilaisen kanssa huostaanottoon johtaneita syitä, sijoituksen aikana tapahtuneita asioita sekä perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä ja tavoitteen saavuttamista varten vaadittavia konkreettisia muutoksia. Vanhemmuustyöskentelyn merkitys korostuu erityisesti vanhemmuuteen liittyvien haasteiden tai perheiden kokemien kriisitilanteiden kohdalla, jolloin riittävän sosiaalisen tuen saaminen on erityisen tärkeää. Vanhemmuustyöskentely voi myös pitää sisällään riittävien tukitoimien järjestämisen vanhemmalle huostaanoton aikana. Tukitoimien järjestämisen tarkoituksena on edistää vanhemman mahdollisuuksia pitää huolta lapsesta ja siten tukea perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumista.

Lapsen huostaanoton myötä vanhemmuus joutuu jatkuvan arvioinnin ja ulkoisen määrittelyn kohteeksi sekä viranomaisen että perheen lähipiirin toimesta. Huostaanottoon liittyvä arviointityö keskittyy usein vanhemmuuden puutteiden tarkasteluun ja korjaamiseen. (Korpinen 2008, 155, 218–223.) Huostaanottoon liittyvä jatkuva arviointityö liittyy myös perheen jälleenyhdistämisen edellytysten arvioimiseen sekä tarvittavien toimenpiteiden tekemiseen vaadittujen muutosten saavuttamiseksi. Lastensuojelun tuloksellisuustarkastuskertomuksen (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 131) raportissa kerrotaan, että osassa tarkastukseen kuuluvista kunnista on työskennelty aktiivisesti perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamiseksi. Työskentelyyn on kuulunut olennaisesti tavoitteiden asettaminen, joissa määritellään mitä pitäisi tapahtua ja minkä ajan kuluessa, jotta perheen jälleenyhdistäminen olisi mahdollista. (Mt., 131.)

Ennen hyvinvointialueuudistusta (ks. Sosiaali- ja terveysministeriö 2024, 7) suoritetuissa tarkastushaastatteluissa (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 131) nousi esille, että lastensuojelulakiin kirjatusta jälleenyhdistämisen tavoitteesta huolimatta kuntien välillä on ainakin aiemmin ollut eroja, missä laajuudessa vanhempia tuetaan huostaanoton aikana. Osassa kunnissa ajatus perheen jälleenyhdistämisestä on sisältynyt työskentelyyn jo huostaanoton alusta lähtien, ja vanhempien kanssa on työskennelty koko sijoituksen ajan ja esimerkiksi perhetyö on ollut aktiivisesti yhteydessä vanhempien kanssa. Toisissa kunnissa sen sijaan vanhempien kanssa tehtävää työskentelyä ei ole ollut juuri ollenkaan. Haastatteluissa nousi ilmi, että vanhemmuustyöskentely ja vanhempien saaman tuen laajuus on riippunut

myös siitä, miten halukkaita vanhemmat ovat itse olleet tekemään yhteistyötä sosiaaliviranomaisten kanssa. Osa vanhemmista ei ole kokenut tarvitsevansa apua tai on kokenut, ettei lastensuojelu ole sopiva taho auttamaan heitä. Erityisesti kriittisyys lastensuojelua kohtaan on korostunut niissä tapauksissa, joissa huostaanotto oli ollut tahdonvastainen. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 131–132.) Tämän tutkielman kirjoitushetkellä ei ole vielä saatavilla tutkimustietoa siitä, onko hyvinvointialueuudistuksella ollut jokin merkitys sijaishuollon aikaisen vanhemmuustyöskentelyn toteuttamisen kannalta. On kuitenkin perusteltua uskoa, että työskentelyn sisällössä ja laajuudessa on edelleen alueellisia eroja hyvinvointialueiden välillä.

Lastensuojelun tuloksellisuustarkastuskertomuksen raportin (mt., 131–132) mukaan perheen jälleenyhdistäminen on usein mahdollista niissä perheissä, joissa huostaanoton taustalla on jokin väliaikainen kriisitilanne. Raportissa kerrotaan, että usein perheiden tilanteet ovat kuitenkin niin haastavia, ettei jälleenyhdistäminen ole realistista ainakaan lähitulevaisuudessa. Haastatteluun osallistuneet työntekijät ovat todenneet, että biologisten vanhempien kanssa tehtävän työskentelyn tulisi olla paljon intensiivisempää, jotta perheen jälleenyhdistämisen tavoite voitaisiin saavuttaa ja huostaanottoja voitaisiin purkaa. Raportin mukaan kestää useimmiten useita vuosia, ennen kuin huostaanoton purkaminen voi tulla periaatteessa mahdolliseksi. Raportissa todetaan, että siinä vaiheessa lapsi on usein jo niin kiinnittynyt sijaishuoltopaikkaansa, ettei huostaanoton purkaminen ole välttämättä enää lapsen edun mukaista. (mt., 131–132.) Tämän vuoksi on ensiarvoisen tärkeää, että lapsen ja vanhemman välistä suhdetta ylläpidetään ja tuetaan myös sijaishuollon aikana.

Huostaanottotilanteissa riittävän hyvä vanhemmuus ja perheenjäsenten mahdollisuudet toimia riittävinä vanhempina voivat tulla esille silloin, kun tarkastellaan lapsen kasvua ja kehitystä vaarantavia tekijöitä. Sijaishuollon aikana lapsi muodostaa suhteita uusiin aikuisiin, joiden kanssa hänellä on mahdollisuus käsitellä sellaisia asioita ja tilanteita, jotka ovat aiheuttaneet lapsuuteen turvattomuutta ja epävakautta. Lapsen suhde omiin vanhempiinsa on kuitenkin aina ainutlaatuinen ja erityinen siitäkin huolimatta, että lapsi muodostaa sijoituksen aikana suhteita myös uusiin aikuisiin. Tämä lähtökohta tulee huomioida myös sijaishuollon aikana. Eheytyksen kannalta on tärkeää, että lapsella on varmuus siitä, etteivät hänen vanhempansa häviä sijaishuollosta huolimatta. Myös vanhemmat tarvitsevat tukea käsiteläkseen huostaanoton aiheuttamia tunteita sekä sijoitusta edeltäneen ajan olosuhteista aiheutuneita kokemuksiaan. Kriisityöskentelyn ohella sijaishuollossa nousee esille lapsen ja

vanhemman välisen suhteen edistäminen. Vanhemmalla on oikeus saada huostaanoton aikana tukea oman kuntoutumisensa ja elämäntilanteensa edistämiseksi. Käytännössä sijaishuollon aikainen vanhemmuustyöskentely merkitsee vanhempien auttamista ja tukemista osana huostaanoton aikana tehtävää sosiaalityötä. Työskentelyssä keskeisenä lähtökohtana on tunnistaa vanhemmuuden merkittävyys tärkeänä lapsen sijaishuoltoa ja sosiaalityötä vahvistavana tekijänä. (Pitkänen 2011, 22–23.)

Lastensuojelun laatusuosituksessa korostetaan myös sosiaalityöntekijän velvollisuutta varmistaa, että lapselle läheiset henkilöt otetaan mukaan työskentelyyn lapsen asian asiantuntijoina. Sijaishuollon toteuttamista suunniteltaessa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä määrittelee yhdessä lapsen ja hänen huoltajiensa kanssa sijaishuoltopaikan roolit ja vastuunjaon voimassaolevan lainsäädännön mukaisesti. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on myös auttaa huoltajia ymmärtämään lapsen tilanne ja sijoituksen syyt sekä auttaa heitä tukemaan lapsen sijoitusta. (Malja ym. 2019, 69). Korpisen (2008, 107) mukaan huostaanottoon liittyvä vuorovaikutus on usein viranomaisten ja vanhempien välillä ongelmakeskeistä. Vuorovaikutustilanteissa keskitytään huostaanottoon johtaneisiin ongelmiin ja vaikeuksiin. Viranomaisten puheissa näkökulma liittyy huostaanoton vahvistamiseen, kun taas vanhempien näkemys keskittyy ongelmatulkinnan virheellisyyteen ja tulkinnan horjuttamiseen. (Mt., 107.)

Vanhemmuuden tukeminen edellyttää ymmärrystä lapsen tarpeista ja vanhempien kyvystä vastata niihin. 2000-luvun perhepolitiikassa tapahtunut muutos (Sihvonen 2020) on velvoittanut myös sosiaalista tukea tarjoavat viranomaiset tarkastelemaan keinoja tukea vanhemmuutta. Hannah Ulfertsin (2020, 7) mukaan vanhemmat ja huoltajat muokkaavat olennaisesti lasten elämää ja vaikuttavat jokapäiväisten kokemusten syntymiseen, mikä vaikuttaa merkittävästi lasten kognitiiviseen, akateemiseen ja sosioemotionaaliseen kehitykseen (mt., 7). Tämän vuoksi on tärkeää tiedostaa se, millainen vanhemmuus on riittävän hyvää lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi sekä kehittää toimintatapoja riittävän vanhemmuuden saavuttamiseksi. Siitä syystä näenkin, että sijaishuollon aikaisen vanhemmuustyöskentelyn tavoitteena on nimenomaan tukea vanhemmuutta siten, että lapsen kotiin palaaminen olisi realistinen vaihtoehto ja biologisella vanhemmalla olisi aidosti mahdollisuus toimia lapselleen riittävän hyvänä vanhempana. Toisaalta vanhemmuustyöskentelyssä ei välttämättä ole kyse riittävän vanhemmuuden taitojen opettelusta, vaan esimerkiksi biologisen vanhemman tukemisesta ja vaikeiden tunteiden käsittelystä yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa. On syytä

muistaa, että huostaanoton taustalla olevat syyt voivat olla myös lapsen omasta toiminnasta johtuvia. Huostaanoton syynä ei siis automaattisesti ole puutteellinen vanhemmuus.

Vanhemmuustyöskentelyyn liittyen on tärkeää tarkastella ja kehittää toimintatapoja, joilla vanhempia voidaan tukea siten, että perheen jälleenyhdistämistä voidaan pitää realistisena tavoitteena. Lastensuojelun laatusuosituksessa (Malja ym. 2019, 69) todetaan, että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutena on varmistaa, että lapsen vanhemmat ja muut läheiset saavat riittävästi omaa tukea. Sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu myös selvittää esimerkiksi säännöllisen perhetyön ja muiden vanhempien tarvitsemien palvelujen tarve, järjestää tarvittavat palvelut sekä seurata niiden toteutumista. (Mt., 69.)

Lastensuojelun laatusuositus (mt., 69) korostaa myös kuntien ja kuntayhtymien, eli nykyisten hyvinvointialueiden, vastuuta sosiaalipalveluiden toteuttamisessa. Laatusuosituksen mukaan kuntien tehtävänä on ollut varmistaa, että sosiaalityöntekijöillä on riittävä osaaminen ja resurssit työskennellä huostaanotettujen lasten vanhempien ja muiden läheisten kanssa sekä edistää eri osapuolten välistä yhteistyötä. Lisäksi kuntien vastuulla on ollut varmistaa sijaishuoltopaikkojen valinnassa, että paikoilla on mahdollisuus tukea lapsen ja tämän läheisten välistä yhteydenpitoa esimerkiksi osaamisen ja tilaratkaisuiden muodossa. Lisäksi kuntien vastuulla on ollut varmistaa, että hankittavat palvelut soveltuvat sisältönsä ja laadunsa puolesta lasten läheisten kanssa toimimiseen. Kunnat ovat vastanneet osaltaan myös lasten vanhempien ja muiden läheisten riittävästä tuesta ja sen organisoinnista. Lisäksi valvontatehtäviin on kuulunut varmistaa, että myös vanhempien oma asiakassuunnitelma laaditaan ja sen toteutumista seurataan. Laatusuosituksessa korostetaan myös sitä, että kuntien velvollisuutena on ollut järjestää riittävästi tukea ja vertaistoimintaa lapsen vanhemmille sekä mahdollistaa kokemusasiantuntijatoiminta osana lastensuojelun palveluiden kehittämistä. (Mt., 69.) 1.1.2023 alkaen vastuu sosiaalipalveluiden toteuttamisesta on kuulunut kuntien sijasta hyvinvointialueille (Sosiaali- ja terveysministeriö 2024, 7). Vastuun siirtymisestä huolimatta yllä esitetyt toimet ovat edelleen äärimmäisen tärkeitä laadukkaan sijaishuollon toteuttamisen kannalta.

Hiltusen (2015, 129–130) väitöstutkimuksessa nousi esille äitien tuen tarpeita huostaanotto-prosessin aikana. Tutkimukseen osallistuneet äidit kertoivat saaneensa ennen lapsensa huostaanottoa säännöllisesti kodinhoitajien tai perhetyöntekijöiden palveluita. Tarjotut tukimuodot eivät kuitenkaan tuoneet äideille sellaista apua, mitä he itse olisivat kokeneet

tarvitsevana. Tuen tarve olisi liittynyt esimerkiksi väkivaltaisesta ihmissuhteesta eroon pääsemiseen, ristiriitaisten parisuhteiden selvittämiseen tai päihderiippuvuudesta selviytymiseen. Äidit kokivat, ettei perhetyöntekijöiden tai kodinhoitajien tuki riittänyt vastaamaan heidän tarpeisiinsa. Esimerkiksi väkivaltaisessa parisuhteessa eläville äideille ei laadittu konkreettista suunnitelmaa, joka olisi auttanut pääsemään eroon vahingoittavasta ihmissuhteesta. Yksikään tutkimukseen osallistunut äiti ei onnistunut pääsemään eroon väkivaltaisesta parisuhteesta ennen lasten huostaanottoa. (Hiltunen 2015, 129–130.)

Osa Hiltusen (mt., 130–131) osallistuneista äideistä myös koki, ettei heidän kanssaan ollut käyty ennen huostaanottoa riittävän selvästi läpi, että millaisia toimenpiteitä heiltä edellytettiin huostaanoton välttämiseksi. Äidit eivät myöskään välttämättä ymmärtäneet huostaanoton perusteita. Tämä havainto nousi esille erityisesti niiden äitien kohdalla, jotka käyttivät paljon päihteitä. Osa tutkimukseen osallistuneista vanhemmista oli myös havainnut vasta jälkikäteen, että heitä oli yritetty varoittaa huostaanotosta jo aiemmin, mutta he eivät olleet tunnistanee sosiaalityöntekijöiden viestejä varoituksiksi. Erityisesti äidit kaipasivat sosiaalityöntekijöiltä selkeämpää puuttumista vaikeisiin kotioloihin, jotta huostaanotolta olisi välttytty ja apu olisi kohdistunut oikeisiin asioihin. He myös toivoivat, että sosiaalityöntekijät olisivat ilmaisseet viestinsä selkeämmin ja puuttuneet konkreettisemmin perheolojen epäkohtiin. (Mt., 131–132.) Sosiaalityöntekijän viestinnän merkityksellisyys nousi esille myös yhdysvaltalaisen Julie Cooper Altmanin (2008, 48–49) tutkimuksessa, joka käsitteli perheiden sitoutumista lastensuojelupalveluihin. Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat näkivät sosiaalityöntekijän viestinnän merkityksellisenä sitoutumisprosessin kannalta. Vanhemmat mainitsivat keskeisinä viestinnän osa-alueina esimerkiksi rohkaisemisen ja kannustamisen. Lisäksi vanhemmat näkivät tärkeänä sosiaalityöntekijän rehellisyyden ja taidon kertoa asiat suoraan. (Mt., 48–49.)

Hiltusen (2015, 130–133) tutkimuksessa nousi esille, että huostaanoton jälkeen osa äideistä olisi toivonut tukea esimerkiksi oman äitiytensä vahvistamiseen. Tutkimuksessa nousi esille, että äidit olivat jääneet yksin selviämään huostaanoton aiheuttamista kokemuksista. Äitien kokemusten mukaan kaikenlaisen tuen saaminen oli loppunut lähes kokonaan huostaanoton jälkeen. Tuen tarjoaminen ei loppunut ainoastaan sosiaaliviranomaisten taholta, vaan myös äitien lähipiirin toimesta. Äidit olisivat toivoneet muun muassa kannustusta, lohdutusta sekä keskusteluapua huostaanoton herättämien vaikeiden tunteiden ja kokemusten käsittelemiseksi. Osa äideistä oli ohjattu sosiaalitoimesta vasta vuosia huostaanoton voimaantulon

jälkeen vertaistukiryhmiin, jotka olivat tarkoitettu huostaanotettujen lasten vanhemmille. Hiltunen (2015, 134) toteaaakin, että äitien kokemukset kertovat siitä, että heidän kokemansa ja saamansa tuki on ollut riittämätöntä tai muuten sellaista, ettei se ole vastannut äitien tuen tarpeisiin. Toisaalta osalla äideistä oli myös vaikeuksia pyytää ja vastaanottaa tukea ennen lapsen huostaanottoa, mikä saattoi johtua esimerkiksi huostaanoton mahdollisuuden aiheuttamasta pelosta tai vaikeudesta kertoa omasta avun tarpeesta. Hiltunen (mt., 134–135) arvelee, että äitien tilannetta ja luottamuksen muodostumista työskentelyn aikana olisi voinut helpottaa kunnioittava ja arvostava kohtaaminen, jolloin äidit olisivat mahdollisesti itse kyenneet helpommin vastaanottamaan tarjottua tukea. Hänen mukaansa on vaikeaa arvioida, olisiko huostaanotto voitu estää, jos siitä olisi varoitettu selkeämmin jo varhaisessa vaiheessa.

Myös Miia Pitkänen (2011) toteutti tutkimuksen vanhempien saamasta tuesta huostaanoton aikana osana Soccan eli pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuksen Heikki Waris -instituutin vuonna 2009 käynnistynyttä tutkimushanketta, jonka aiheena oli ”sijoituksen aikainen sosiaalityö vanhempien kuntoutumisen tukena”. Tutkimushankkeessa käsiteltiin sijoitusten aikaista sosiaalityötä erityisesti vanhempien kuntoutumisen tukemisen lähtökohdista. Pitkäsen (mt.) tutkimus käsitteli vanhempien kokemuksia saamastaan sosiaalisesta tuesta, lastensuojelun sosiaalityöstä ja vanhemmuudesta sijaishuollon aikana. Tutkimuksen tarkoituksena oli tuoda sijoitettujen lasten vanhempien ääni kuuluvaksi ja tuoda esille vanhempien tarpeita, jotka ovat usein jääneet liian vähäiselle huomiolle lastensuojelussa sekä muuallakin palvelujärjestelmässä. Pitkänen (mt., 5–13) korostaa, että vanhempien hyvinvoinnin parantuminen on tärkeää, jotta lasten kotiutuminen olisi mahdollista. (Mt., 5–13.)

Pitkäsen (mt., 121–122) tutkimustulokset korostivat vanhempien tuen tarvetta. Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat kokivat, että tukea tarvittaisiin nykyistä enemmän. Pitkäsen (mt., 121–122) mukaan lastensuojelun ammattikäytäntöjen kehittäminen on tärkeää, jotta vanhemmille voidaan varmistaa riittävä ja oikea-aikainen tuki. Keskeistä on rinnakkaisen vanhemmuuden olemassaolon tunnistaminen sijaishuollon aikana. Rinnakkaisella vanhemmuudella hän viittaa vanhemman omaan rooliin lapsen elämässä sijaishuoltomuodon rinnalla. (Mt., 88, 121–122.) Myös Elaine Farmer (2014, 353–354) havaitsi omassa perheen jälleenyhdistämisen onnistumisia käsittelevässä tutkimuksessaan, että jälleenyhdistämisen tavoitteen onnistumisen taustalla oli usein tiivis yhteistyö sijaishuoltopaikan ja biologisten vanhempien välillä.

Farmerin (2014, 361) perheen jälleenyhdistämistä käsittelevässä tutkimuksessa nousi esille myös vanhempien itse määrittelemiä tuen tarpeita. Vanhemmat toivoivat tukea muun muassa päihteiden väärinkäytön hoitoon sekä selkeiden seuraamusten asettamista, joita aiheutuu, mikäli he eivät sitoudu hoitamaan riippuvuuttaan. Lisäksi vanhemmat toivoivat apua käyttäytymisen hallintaan sekä lasten kanssa ilmenevien vaikeuksien varhaisempaan tunnistamiseen. Tuen tarpeena nähtiin myös itseluottamuksen vahvistaminen vanhempana, kuuntelemisen ja kunnioituksen saaminen sekä edistymisen seuranta, johon liittyi emotionaalisen lämmön osoittaminen. Vanhemmat toivoivat myös suoraan lapsille tarjottavaa apua, joka liittyi esimerkiksi mielenterveyden hoitoon tai aggressiivisen käyttäytymisen hallintaan. Myös muilta samassa tilanteessa olevilta vanhemmilta saatava vertaistuki koettiin merkityksellisenä. (Mt., 361.) Farmerin (mt.) tutkimus käsitteli perheen jälleenyhdistämisen onnistumista erityisesti lasten kotiutumisen jälkeen, jotta lapsia ei sijoitettaisi uudelleen kodin ulkopuolelle. On perusteltua todeta, että vanhempien nimeämät tuen tarpeet tulisi huomioida erityisesti jo huostaanoton aikana, jotta suunnitelmallinen työskentely perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumiseksi olisi mahdollisimman vaikuttavaa.

Pitkänen (2011, 122) tuo tutkimuksessaan esille lapsisensitiivisen vanhemmuustyön käsitteen. Hän viittaa lapsisensitiivisellä vanhemmuustyöllä sijaishuollon aikaan vanhempien kuntoutumisen tukemiseen, jonka tarkoituksena on vahvistaa lapsen edun toteutumista kohdentamalla sijaishuollon aikaista työskentelyä myös lapsen läheissuhteisiin ja biologisten vanhempien tukemiseen. Lapsisensitiivinen vanhemmuustyöskentely korostaa lapsen oikeutta turvaan ja suojeluun sekä samanaikaisesti lapsen ja vanhemman välisen suhteen erityislaatuisuutta. Lapsen ja vanhemman välinen suhde on tärkeä ja merkityksellinen asia, eikä lapsen sijoitus saisi heikentää suhteen merkittävyyttä. Sijoituksen aikaisella vanhemmuustyöskentelyllä tuetaan rinnakkaista vanhemmuutta ja vanhemman omien tuen tarpeiden tunnistamista. Vanhemmuustyö ja vanhemman kuntoutumisen tukeminen edellyttää usein moniammatillista yhteistyötä ja palveluiden yhteensovittamista lastensuojelun ja vanhemman omien palveluiden välillä. (Mt., 116.)

Pitkänen (mt., 121–122) pitää lapsisensitiivistä vanhemmuustyöskentelyä merkittävänä osana sijaishuollon aikaista sosiaalityötä. Vanhemmuustyö vaatii riittävästä ajasta, resursseista ja kohtaamisista sijoitetun lapsen vanhemman kanssa, sillä sitä voidaan pitää myös edellytyksenä huostassaolon päättämiseksi ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumiselle.

Myös lapselle on tärkeää tieto siitä, että hänen vanhempansa saa tukea omaan kuntoutumiseensa. On tärkeää, että vanhemmille löydetään sopivat tukimuodot, ohjataan heidät tarvittaviin palveluihin sekä tehdään tarvittaessa moniammatillista yhteistyötä vanhempien kuntoutumisen tueksi. (Pitkänen 2011, 121–122.) Toisaalta tietyt lastensuojeluun ja perheiden tilanteeseen liittyvät ulottuvuudet voivat myös asettaa rajoitteita vanhemmuustyöskentelylle. Esimerkiksi huostaanottoon mahdollisesti liittyvä tahdonvastaisuus (LSL 43 §) ja siten syntyvä pakkoasiakkuus sekä työntekijöiden toimiminen samanaikaisesti sekä psykososiaalisena resurssina että oikeudellisena toimijana voivat haastaa luottamukseen perustuvan yhteistyön muodostumista vanhemman ja työntekijöiden välille. (Charest-Belzile ym. 2020, 6.)

Sosiaalityön keskeinen lähtökohta on asiakkaan osallisuus. Asiakasosallisuus voidaan jakaa kahteen alaryhmään riippuen siitä, onko kyseessä asiakkaan *osallistuminen* vai *osallisuus*. Osallisuus palveluiden suunnittelussa vahvistaa asiakkaan roolia, kohdistumista sekä osallisuuden kokemusta. Osallistumiseen tai osallisuuteen liittyvät läheisesti myös voimaantumisen, sitoutumisen, yhteistyön, kumppanuuden ja vaikuttamisen käsitteet. (Leemann & Hämmäläinen 2016, 587.) Vanhemmuustyöskentelyssä on tärkeää ottaa huomioon, että lapsen huostaanotto on lähtökohtaisesti aina vanhemmalle kriisi, josta on vaikeaa selviytyä itsenäisesti eteenpäin (Hiltunen 2015, 198). Erityisesti huostaanoton alkuvaiheessa on tärkeää huomioida sijoituksen mahdollisesti aiheuttama monimuotoinen kriisitilanne. Mikäli tämä näkökulma jää ammattilaisilta huomaamatta, voi tämä heikentää vanhemman mahdollisuutta ottaa vastaan kuntouttavaa tukea, sillä kriisi voi estää aktiivisen toimijuuden ja osallisuuden toteutumisen. (Aarnio 2018, 137.)

Asiakkaan osallisuutta ja oikeutta tulla kuulluksi on korostettu muun muassa asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 8 §:ssä sekä lastensuojelulain (417/2007) 42 §:ssä. Osallisuudella ja voimavaralähtöisellä työotteella on tutkitusti (ks. esim. Arbeiter & Toros 2017; Charest-Belzile ym. 2020) yhteys myös siihen, miten vanhemmat osallistuvat työskentelyyn lastensuojeluprosessin aikana. Ere Arbeiterin ja Karmen Torosin (2017, 21) lastensuojelun arviointikäytäntöjä ja vanhempien osallisuutta käsittelevässä tutkimuksessa vanhempien vastauksissa nousi ilmi, että osallisuus nähtiin yhteisenä kumppanuutena lastensuojelun työntekijän kanssa. Kumppanuuden perustana nähtiin olevan vuoropuhelu, kuunteleminen, molemminpuolinen mielipiteiden avoin ilmaiseminen sekä toistensa ajatusten hyväksyminen. Toisaalta osa vanhemmista myös tarkasteli osallisuuden käsitettä ammatihenkilöiden näkökulmasta, jolloin asiantuntijalla nähtiin olevan oikeus ja valta löytää

ratkaisuja ja tehdä päätöksiä asiakkaan puolesta. (Arbeiter & Toros 2017, 21.) Tämän perusteella vanhemmuustyöskentely ja vanhemman osallistuminen työskentelyyn edellyttää osaltaan sitä, että työskentely ei ole ainoastaan työntekijälähtöistä. Vanhemmalla on oltava mahdollisuus tulla kuulluksi ja osalliseksi työskentelyssä, mikä parhaimmillaan lisää myös vanhemman omaa motivaatiota osallistua sijaishuollon aikaiseen työskentelyyn.

Pitkäsen (2011, 122) tutkimuksen tuloksista käy ilmi, että vanhempien kokemusten mukaan tuen saaminen riippuu paljon vanhemman omasta aktiivisuudesta. Lapsen huostaanotto ja sijaishuoltoon siirtyminen on aina perheelle kriisitilanne, jolloin perhe tarvitsee kriisityötä. Lisäksi vanhemmalla on oikeus saada sijoituksen aikana tukea vanhemmuuteen ja kuntoutumiseensa. Vanhemmalla tulisi olla mahdollisuus suunnitelmalliseen moniammatilliseen yhteistyöhön, jota toteutetaan yhdessä lastensuojelun ja esimerkiksi aikuissosiaalityön, päihdepalveluiden ja terveydenhuollon välillä. Toisaalta yhteistyö vanhemman kanssa ei välttämättä aina onnistu esimerkiksi huostaanottoon liittyvien ristiriitojen tai akuutin päihde- tai mielenterveysongelman vuoksi. Lastensuojelun työntekijän on kuitenkin säännöllisesti tarjottava vanhemmalle mahdollisuutta yhteiseen työskentelyyn, vaikka vanhempi kieltäytyisi-kin siitä. (Mt., 122.) Yhteistyö ja vanhemman asioiden työstäminen voi olla haastavaa esimerkiksi silloin, kun huostaanotto on ollut tahdonvastainen ja lapsen asiaan liittyy päätöksiä, joista kaikki osapuolet eivät ole samaa mieltä. Tällaisissa tilanteissa voisi olla hyödyllistä, että vanhemmalla olisi mahdollisuus työstää omia asioitaan sellaisen henkilön kanssa, joka ei ole hänen lapsensa asioista vastaava työntekijä.

On tärkeää tarkastella myös laajempia keinoja tukea vanhemmuutta yhteiskunnallisella tasolla, eikä ainoastaan vain yksilökohtaisesti tai pelkästään huostaanoton aikana. Tätä voidaan kutsua myös ennaltaehkäiseväksi vanhemmuustyöksi, sillä julkisen vanhemmuuspolitiikan keinoilla on mahdollista pyrkiä ehkäisemään tilanteen kriisiytyminen siten, että huostaanottoon päädytään. OECD:n vanhemmuutta käsittelevässä katsauksessa (Ulferts 2020) on esitetty keinoja, joilla vanhemmuutta voitaisiin tukea julkisen sosiaali- ja hyvinvointipolitiikan keinoin. Ulferts (mt., 35) korostaa, että vaikka vanhemmuus onkin monelta osin yksityinen ja henkilökohtainen asia, voidaan julkisella politiikalla mahdollistaa vanhemmille vanhemmuuden taitojen hankkiminen ja harjoittaminen, jotka ovat tarpeellisia lasten hyvinvoinnin kasvun ja kehityksen kannalta (mt., 35).

OECD:n vanhemmuutta käsittelevän katsauksen (Ulferts 2020, 35–37) mukaan vanhemmuutta voitaisiin tukea julkisella hyvinvointipolitiikalla kohdentamalla taloudellista tukea perheille esimerkiksi tulonsiirroilla ja verotuksen keventämisellä. Vanhemmuus voitaisiin huomioida myös työmarkkinoilla esimerkiksi varmistamalla vakaat ja hyväpalkkaiset työpaikat sekä lisäämällä työelämän joustavuutta. Työmarkkinoiden joustavoittamisen tarkoituksena olisi lievittää vanhempien stressiä, mikä voi aiheutua esimerkiksi työllistymiseen liittyvästä epävarmuudesta tai taloudellisesta pärjäämisestä. Katsauksessa korostetaan myös yhteisöjen kehittämistä ja perheiden paikallisen tukiverkoston vahvistamista tarjoamalla laadukkaita perhepalveluita, joihin kuuluvat esimerkiksi neuvolat, koulut ja päivähoito. Lisäksi katsauksessa on korostettu virkistäytymismahdollisuuksien, kuten leikkikenttien, puistojen ja perheille suunnatun toiminnan merkitystä perheiden hyvinvoinnin tukena. Yhtenä ehdotuksena on myös esitetty, että positiivista ja lämmينhenkistä vanhemmuutta pyrittäisiin edistämään erilaisten matalan kynnyksen palveluiden, keskustelumahdollisuuksien ja kampanjoiden avulla. Vanhemmuuteen suuntautuvan tuen tarkoituksena on auttaa vanhempia vastaamaan lapsen tarpeisiin tarjoten samalle myös riittävästi itsenäisyyttä, sekä samalla pyrkiä torjumaan haitallista ja lapsen tarpeisiin vastaamatonta vanhemmuuskäyttäytymistä. Lisäksi kampanjoiden ja matalan kynnyksen palveluiden tarkoituksena on pyrkiä lisäämään tietoisuutta sosiaalisessa mediassa leviävästä virheellisestä tiedosta ja haitallisista uskomuksista. (Mt., 35–37.)

OECD:n katsauksessa on ehdotettu vaihtoehtona myös erilaisten laadukkaiden ja kohtuuhintaisten eri-ikäisten lasten vanhemmuutta tukevien ohjelmien järjestämistä. Ohjelmien tarkoituksena on pyrkiä tukemaan lasten ja vanhempien välistä vuorovaikutusta, vanhempien parisuhteen laatua sekä lasten kehitystä. Lisäksi katsauksessa korostetaan perheiden tarpeiden ja voimavarojen pohjalta vahvuuksiin ja yhteisöllisyyteen keskittyvien lähestymistapojen kehittämistä sen sijaan, että keskityttäisiin ainoastaan perheiden ongelmiin ja puutteisiin. Myös koulujen asema perheen tukiverkostoa on nostettu esille. Katsauksessa on ehdotettu, että koulujen mahdollisuuksia tukea perheitä tulisi edistää esimerkiksi kouluttamalla opettajia ja muuta henkilökuntaa työskentelemään perheiden kanssa sekä ottamalla koulujen henkilöstöä mukaan vanhemmuutta tukevien ohjelmien suunnitteluun ja järjestämiseen. Lisäksi katsauksessa on nostettu esille perheiden monimuotoisuuden ja kulttuurisensitiivisyyden huomioiminen työskentelyssä ja palveluiden suunnittelussa. Tässä yhteydessä katsauksessa on korostettu myös ammattilaisille tarjottavaa lisäkoulutusta kulttuurisensitiiviseen

työskentelyyn, jotta erilaisista taustoista tulevien perheiden tarpeet voitaisiin huomioida palvelujärjestelmässä yksilöllisemmin. (Ulferts 2020, 35–37.)

Julkisen hyvinvointipolitiikan keinoista huolimatta yksilötason työskentelyn merkitystä ei kuitenkaan voida sivuuttaa. Tämän vuoksi on tärkeää poliittisten ratkaisujen ohella kehittää käytännön työskentelyyn soveltuvia menetelmiä ja toimintatapoja, joiden avulla vanhemmuutta voidaan tukea sosiaalipalveluissa myös yksilötasolla. Perheiden tarpeet ja tilanteet ovat aina yksilöllisiä, mikä edellyttää myös yksilöllisten ratkaisujen löytämistä. Tarjottavien tukimuotojen on kyettävä vastaamaan kunkin perheen henkilökohtaisiin tarpeisiin, jotta vanhempia voidaan tukea parhaalla mahdollisella tavalla. Tämän vuoksi olen tässä tutkielmassa halunnut nostaa esille vanhempien näkemyksiä siitä, miten vanhemmuustyöskentelyä voitaisiin kehittää paremmin perheiden tarpeita palvelevaan suuntaan.

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset

Tämän tutkielman aiheena ovat biologisten vanhempien kokemukset vanhemmuustyöskentelystä lastensuojelun sijaishuollon aikana. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten biologiset vanhemmat ovat kokeneet vanhemmuustyöskentelyn sijaishuollon aikana, onko työskentelyllä ollut jokin merkitys perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen kannalta ja miten vanhemmuustyöskentelyä voitaisiin vanhempien näkemysten mukaan kehittää aiempaa toimivammaksi.

Tutkimuskysymyksiäni ovat:

1. Millä tavoin vanhemmat ovat kokeneet sijaishuollon aikana saamansa tuen?
2. Millaisia merkityksiä vanhemmuustyöskentelyllä on ollut perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen kannalta?
3. Miten vanhempien näkemyksissä vanhemmuustyöskentelyä voitaisiin kehittää toimivammaksi ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta edistäväksi?

Valitsin tämän tutkielman muodoksi laadullisen tutkimuksen, sillä vanhemmuustyöskentelyn merkityksellisyyttä ja biologisten vanhempien siihen liittyviä kokemuksia on tutkittu suomalaisella sosiaalityön tutkimuskentällä aiemmin melko vähän. Tutkimuksessani olen halunnut selvittää, millä tavoin vanhemmat itse kokevat sijaishuollon aikaisen sosiaalityön merkityksellisyyden ja tukeeko se heidän näkemyksissään perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumista. Olen analysoinut aineiston fenomenologisen analyysimenetelmän avulla, eli aineiston analysoinnissa olen keskittynyt vanhempien kokemuksiin ja heidän niille antamiinsa merkityksiin.

4.2 Laadullisen aineiston kerääminen

Tutkielmani on muodoltaan kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Anu Puusan ja Pauli Juutin (2020, 76) mukaan laadullisessa tutkimuksessa korostuu todellisuuden ja siitä välittyvän tiedon subjektiivinen luonne. Olennaista laadullisessa tutkimuksessa on tutkijan ja tutkittavan kohteen välinen vuorovaikutus, joka tapahtuu tutkittavan aineiston avulla.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa huomio kiinnittyy tutkittavien elämäkokemuksiin ja niihin merkityksiin, joihin he kokemuksensa liittävät. Tutkimuksen keskiössä ovat siis siihen osallistuvien henkilöiden näkökulmat. Tällöin tutkijan, tutkimusaineiston ja tutkittavan kohteen välillä ei tyypillisesti ole suurta etäisyyttä. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on luoda teoreettisesti perusteltu tulkinta tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. (Puusa & Juuti 2020, 76; Royse 2011, 260–262.) Laadullisessa tutkimuksessa avautuu kaksi mahdollista ymmärryksen suuntaa. Toisaalta kyse on esimerkiksi siitä, miten tutkijan on mahdollista ymmärtää haastattelemiaan henkilöitä ja heidän kokemuksiaan. Toisaalta kyse on myös siitä, miten joku toinen ihminen ymmärtää tutkijan laatimaa tutkimusraporttia ja sen sisältöä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 76.)

Puusan ja Juutin (2020, 78) mukaan laadulliselle tutkimukselle keskeistä on tutkimusasetelman joustavuus. Ennalta asetetun hypoteesin sijaan kvalitatiivinen tutkimus lähtee liikkeelle aineistoista. Tutkija tarkastelee aihettaan valitsemansa näkökulman ja teoreettisen viitekehysten kautta, mutta hermeneuttisen kehän periaatteiden mukaisesti on mahdollista, että tutkija palaa tarkentamaan tutkimuskysymystään vielä uudelleen aineistoanalyysin jälkeen. (Mt., 78.) Hermeneuttisella kehällä tarkoitetaan tutkijan ja tutkimusaineiston välistä laajaa vuorovaikutusta ja dialogia, jonka avulla pyritään luomaan ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä ja tuottamaan uutta tietoa (Laine 2018, 32).

Kvalitatiiviselle tutkimukselle ovat tyypillisiä avoimet tutkimuskysymykset, joita ei ole määritelty liian tiukasti. Laadullisen tutkimuksen teossa ei usein aseteta ennalta varsinaista hypoteesia, vaikka tutkijalla olisikin mielessään arvioita mahdollisista tutkimustuloksista. Laadulliselle tutkimukselle asetetut hypoteesit ovat usein epävirallisia ja toisinaan ne nousevat esiin vasta myöhemmin tutkimuksen aikana. (Royse 2011, 39–40.) Myös Kari Kiviniemen (2018, 73–74) mukaan laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä avoin tutkimusote. Se kuitenkin edellyttää, että tutkija itse tiedostaa omassa tietoisuudessaan tapahtuvan kehityksen tutkimuksen aikana sekä on myös valmis tekemään tarvittaessa muutoksia ja uudelleenarviointeja tutkimusprosessin aikana. (Mt., 73–74.)

Kiviniemen (2018, 73, 79) mukaan laadullisen tutkimuksen tekeminen voidaan nähdä myös prosessina. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistonkeruun välineenä toimii tutkija itse, mikä mahdollistaa näkökulmien ja tulkintojen kehittymisen tutkijan tietoisuudessa tutkimuksen edetessä. Tutkimuksen tekeminen voidaan tällöin ymmärtää myös tietynlaisena

oppimistilanteena. Laadullisen tutkimuksen prosessimaista luonnetta tukee myös se, etteivät tutkimuksen eri vaiheet ole välttämättä etukäteen selkeästi jäsennettävissä. Sen sijaan esimerkiksi tutkimustehtävään tai aineistonkeruuseen liittyvät valinnat voivat muotoutua vasta tutkimuksen edetessä ja tutkijan ymmärryksen lisääntyessä. (Kiviniemi 2018, 73, 79.)

Pertti Alasuutarin (2011, 275–278) mukaan laadullisen tutkimuksen teossa on syytä varautua jo ennalta siihen, että ennakkosuunnitelma ei välttämättä toteudu sellaisenaan. Syynä voi esimerkiksi olla tutkimusaineiston hankkimiseen liittyvät haasteet tai aineiston sisällön eroavuus suhteessa tutkittavaan aiheeseen. On myös mahdollista, että tutkimuskysymykset tai ennakkoon muodostetut hypoteesit osoittautuvat aineiston valossa itsestäänselvyyksiksi, täysin virheellisiksi tai aineistoon nähden mahdottomiksi tutkia. (Mt., 275–278.) Kiviniemi (2018, 76–77) puolestaan korostaa, että laadullisessa tutkimuksessa tutkijan mielenkiinto voi myös kohdentua uusiin kohteisiin tutkimuksen edetessä ja ymmärryksen lisääntyessä. Tämän vuoksi on tärkeää löytää ne keskeisimmät periaatteet, joihin tutkimukselliset valinnat perustuvat. Avoimuus tutkimustehtävän muotoilussa ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tutkijalta puuttuisivat täysin ennalta suunnitellut ja harkitut lähtökohdat. Laadullisessa tutkimuksessa on siten välttämätöntä määritellä tutkimusongelman rajat selkeyden ja tutkimuksen merkityksellisyyden varmistamiseksi. (Mt., 76–77.)

Alasuutari (2011, 275–278) huomauttaa, että muutosten tekemisen haasteena voi olla se, että tutkimussuunnitelma tehdään usein myös muiden kuin itsensä tarpeisiin. Suunnitelma esitetään usein myös tutkimusta rahoittavalle tai tutkimuslupia myöntävälle taholle, jolloin tutkimuksessa sitoudutaan tiettyihin asioihin sekä esittämään tutkimuksen valmistumisen jälkeen raportti, jossa nämä lupaukset täytetään. Tämän vuoksi on tärkeää pyrkiä joustavuudesta huolimatta luomaan jo tutkimussuunnitelman tekovaiheessa sellaiset raamit, joiden pysymiseen voi luottaa mahdollisista tutkimuksen edetessä ilmenevistä muuttujista huolimatta. (Mt., 275–278.)

Tämän tutkielman aineisto koostuu biologisten lasten vanhempien haastatteluista. Aineistonkeruumenetelmänä haastattelu kohdistuu vanhempien subjektiivisiin ajatuksiin, kokemuksiin ja tulkintoihin sijaishuollon aikaisesta vanhemmuustyöskentelystä. Haastattelumenetelmänä olen käyttänyt puolistrukturoitua teemahaastattelua. Käsittelen luvussa 4.2.1 yleisesti haastattelua laadullisen tutkimuksen tutkimusmenetelmänä. Luvussa 4.2.2 tarkastelen puolistrukturoitua teemahaastattelua aineistonkeruumenetelmänä. Luvussa 4.2.3 kerron

nimenomaan tämän tutkielman aineistonkeruuprosessista, vanhempien haastatteluista ja tarkemmista kriteereistä, joilla tutkimukseen osallistuneet vanhemmat valikoituivat haastateltavaksi.

4.2.1 Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Laadullisen tutkimuksen tavallisimpia aineistonkeruumenetelmiä ovat muun muassa erilaiset haastattelumenetelmät, kyselylomakkeet, havainnointitilanteet, erilaiset dokumentit ja asiakirjat sekä erilaiset ääni- tai kuvatallenteet. Näitä erilaisia tutkimusmenetelmiä voidaan käyttää joko vaihtoehtoisesti, rinnatusten tai muuten eri tavoin yhdistelemällä riippuen käsitellä olevasta tutkimusongelmasta sekä tutkijan käytettävissä olevista resursseista. Tutkimuksen laadullinen luonne ei välttämättä automaattisesti muodostu käytetyn aineistonkeruumenetelmän perusteella, vaan sen muodostaa tutkimusongelman ratkaisemiseksi ja kerätyn aineiston analysoimiseksi valittu metodologinen tai teoreettinen viitekehys. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 83; Duarte 2004, 214–215.)

Erityisesti erilaiset haastattelutyypit ovat laadullisessa tutkimuksessa yleisimmin käytettyjä aineistonkeruumenetelmiä. Haastattelu voidaan mieltää ennalta määritellyn tavoitteen omaavaksi keskusteluksi, joka käydään tutkijan aloitteesta ja jonka suuntaa hän ohjaa. (Puusa 2020, 99.) Muodoltaan haastattelut voivat muistuttaa spontaanisti käytyä keskustelua haastattelijan ja haastateltavan väliltä. Haastattelut kuitenkin eroavat arkikeskustelusta institutionaalisen luonteensa vuoksi. Haastattelulla on selkeä ennalta asetettu tavoite, jonka saavuttamiseksi haastattelija ohjaa keskustelua, esittää kysymyksiä, nostaa esille tiettyjä teemoja ja rohkaisee haastateltavaa jakamaan näkemyksiään. Tutkijalla on haastattelussa ennalta suunniteltu ja ammatillinen rooli, joka määrittää hänen asemaansa haastattelun aikana. Lisäksi tutkimushaastattelua ohjaavat tutkimukselle asetetut tavoitteet. (Ruusuvuori & Tiittula 2017, Miten tilanne rakentuu haastatteluksi? -kappale; Adams 2010, 18–19.) Haastattelut eroavat spontaaneista ja tasavertaisista keskusteluista siten, että ne järjestetään tutkijan aloitteesta ja ovat tavoitteellisia tiedonkeruun tilanteita, jotka yleensä nauhoitetaan (Eskola ym. 2018, Mikä on teemahaastattelu? -kappale).

Haastattelu on erityisesti ihmistieteiden tutkijoiden keskuudessa laajasti käytetty tutkimusmenetelmä. Haastattelun avulla pyritään ymmärtämään tiettyjen ryhmien ja sosiaalisten

segmenttien subjektiivisia näkemyksiä. (Pessoa ym. 2019, 1.) Tässä yhteydessä tulee huomata, että haastattelu on vuorovaikutteinen tilanne, minkä vuoksi haastattelun osapuolet vaikuttavat aina toisiinsa. Tutkimusmetodina haastattelu kohdistuu tutkimukseen osallistuvan henkilön tietoisuuden ja ajattelun sisältöihin. Haastattelun tavoitteena on kerätä sellainen tutkimusaineisto, jonka perusteella on mahdollista tehdä uskottavia ja perusteltuja johtopäätöksiä tutkittavasta aiheesta. (Puusa 2020, 99.) Timo Laine (2018, 39) kuvailee haastattelua kattavimmaksi keinoksi lähestyä toisen ihmisen suhdetta kokemusmaailmaansa.

Cristiane Cardoso de Paulan ja hänen kollegoidensa (2014, 470) mukaan haastattelun tekeminen edellyttää tutkijalta sitä, että hän etääntyy omasta itsestään haastattelun ajaksi ja pyrkii tarkoituksellisesti asettumaan tutkimukseen osallistuvan henkilön asemaan. Tutkijat kutsuvat tällaista asennoitumista fenomenologiseksi asenteeksi. Tutkijan on oltava avoin ymmärtämään toisen henkilön näkökulmaa. Tämä edellyttää tutkijalta empatiaa, sillä se mahdollistaa ymmärryksen muodostumisen ilman tarvetta elää toisen henkilön kokemusta itse. Empatian avulla tutkija pystyy tavoittamaan paremmin toisen henkilön kokemusmaailmaa. Tutkijan ja haastateltavan henkilön välinen kohtaaminen mahdollistaa kokemuksen, jossa ymmärrys, tulkinnat ja vuorovaikutus tapahtuvat intersubjektiivisuuden kontekstissa. Aito kohtaaminen haastattelutilanteessa lisää avoimuutta kuuntelemiselle, joka on merkityksellistä ja ulottuu näennäistä pintaa syvemmälle. (Mt., 470.)

On tärkeää huomata, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija tulkitsee toisten ihmisten tekemiä tulkintoja. Esimerkiksi haastattelumenetelmällä kerätty aineisto koostuu haastateltavien henkilöiden subjektiivisista kokemuksista, ajatuksista ja tulkinnoista, joita he ovat tehneet haastattelussa käsiteltävistä asioista. Haastattelussa haastateltavan kertomat asiat heijastavat sitä, miten haastateltava tarkkailee, kokee ja analysoi elämänkulkuaan, nykyhetkeään sekä sosiaalista ympäristöään. Tutkija tekee analyysin näistä haastateltavien esiin nostamista asioista ja lopulta kyseessä on tutkijan oma tulkinta kuulemistaan asioista, vaikka hän onnistuisikin heijastamaan puheessaan haastateltavien tuntemuksia ja yhdistämään omat tulkintansa heidän kanssaan. Tutkimus itsessään muodostuu eri osapuolten vaikutuksesta tutkittavan ilmiön kanssa. Tämän vuoksi tutkimusraportti ei anna täysin aitoa kuvaa tutkimuskontekstin tilasta tai henkilöiden tekemistä tulkinnoista. Haastatteluaineisto antaa kuitenkin mahdollisuuden ymmärtää niiden suhteiden logiikkaa, joka rakentuu kulloinkin valitsevien sosiaalisten puitteiden mukaan. (Puusa 2020, 99; Duarte 2004, 218–219.)

Muiden tutkimusmenetelmien tavoin myös haastatteluun aineistonkeruumenetelmänä liittyy joitakin haasteita ja rajoitteita. Laadullinen tutkimus kohdistuu erilaisiin käsityksiin, uskomuksiin, arvomaailmoihin ja merkityksiin, joiden tutkiminen voi olla hankalaa. Onnistunut haastattelutilanne vaatii tutkijalta taitoa ja kokemusta. Haastattelun avulla voidaan selvittää lähinnä haastateltavien omia käsityksiä ja tulkintoja, eikä se anna täyttä kuvaa itse asiasta tai ilmiöstä. (Puusa 2020, 102.) Haastattelut eivät myöskään sovellu kaikkiin tutkimustilanteisiin. On tilanteita, joissa haastattelut eivät sovellu käytettäväksi tutkimusmenetelmäksi tai niitä ei syystä tai toisesta voida toteuttaa lainkaan. Esimerkiksi silloin kun haastateltavan anonymiteetti on tärkeää säilyttää ja hänet voitaisiin vastaustensa perusteella tunnistaa esimerkiksi oman yhteisönsä sisällä, on empiirisen aineiston keräämiseksi etsittävä muita keinoja. Lisäksi on tärkeää varmistaa, että henkilökohtaisten haastatteluiden toteuttaminen on turvallista paitsi haastateltavalle, myös tutkijalle itselleen. (Duarte 2004, 215.)

Haastattelukokemukseen vaikuttaa merkittävästi se, millaisen haastattelutilanteen tutkija haastateltavalle luo. On tärkeää kiinnittää huomiota muun muassa kysymysten muotoiluun ja niiden esittämistapaan, haastattelun asianmukaiseen aloitukseen ja lopetukseen (pyydetään palautetta, kysytään, onko haastateltavalla vielä jotain lisättävää ja kiitetään halukkuudesta osallistua tutkimukseen) sekä esitettävien kysymysten määrään (määrittyy sen perusteella, mitä asioita haastattelussa ilmenee ja mikä riittää vastaamaan tutkimuksen tavoitteeseen). Parhaimmillaan haastattelu tutkimusmetodina antaa hyvin toteutuessaan haastateltaville mahdollisuuden paljastaa esimerkiksi toiveensa, tunteensa, epäilyksensä, odotuksensa, elämäntavoitteensa ja muita henkilökohtaiseen elämäänsä liittyviä aiheita. (Paula ym. 2014, 469–471; King & Horrocks 2010, 42–60.) Tutkijana olen pyrkinyt kiinnittämään huomiota juuri näihin seikkoihin varmistamalla, että haastateltavat ovat saaneet tilaisuuden tuoda esille kaikki merkityksellisiksi kokemansa asiat, kiittämällä jokaista haastateltavaa henkilökohtaisesti sekä etenemällä haastattelussa eteenpäin haastateltavan määrittämän tahdin mukaisesti. Tällä tavalla olen pyrkinyt luomaan haastattelutilanteesta miellyttävän ja kunnioittavan haastateltavaa henkilöä kohtaan.

Onnistunut haastattelu edellyttää tutkijalta muun muassa empatiaa ja vahvaa subjektiosaaamista, mutta myös kuuntelemisen taitoa, ajankäytön hallitsemista ja hyvää organisointikykyä (Adams 2010, 18). Erityisen tärkeää on kuitenkin luottamuksen muodostuminen tutkijan ja haastateltavan välille. Tutkijan päämääränä on pyrkiä luomaan luottamuksellinen ja hyväksyvä ilmapiiri, ja kannustaa tutkimukseen osallistuvaa henkilöä sitoutumaan

haastatteluun aidosti. Tutkijan osalta on tärkeää tiedostaa se, että tutkimukseen osallistuva henkilö voi jännittää haastattelutilannetta. Ihmisillä on usein taipumus antaa tiettyjä aiheita käsiteltäessä niin sanotusti sosiaalisesti hyväksytyjä vastauksia. Tämä tarkoittaa sitä, että haastateltava voi vastata joihinkin kysymyksiin siten kuin hän mielessään odottaa tutkijan haluavan hänen vastaavan. (Puusa 2020, 102; King & Horrocks 2010, 48–49.) On tärkeää luoda haastateltavalle henkilölle sellainen olo, että hän voi vastata kysymyksiin siten kuin aidosti ajattelee. Hyväksyvä ja luottamuksellinen ilmapiiri on tämän edellytyksen kannalta välttämätön. Tutkija ei saa välittää haastateltavalle sellaista oloa, että hän olisi millään tavalla tuomitsemassa haastateltavan henkilön näkemyksiä tai ottamassa kantaa esimerkiksi tämän mahdolliseen sosiaalipalveluiden asiakkuuteen. Tämän vuoksi on tärkeää tehdä jo haastattelutilanteen alussa selväksi, että tutkija on ainoastaan keräämässä tietoa aiheesta, jotta ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä lisääntyisi.

Tutkijan ja haastateltavan välinen epäluottamus voi aiheuttaa sen, että haastateltava tuntee olonsa epämukavaksi haastattelutilanteessa eikä välttämättä uskalla vastata kysymyksiin riittävän avoimesti. Haastattelun aikana tutkijan on tärkeää keskittyä aidosti kuuntelemaan, mitä haastateltava hänelle kertoo. Haastattelutilanne ei saa vaikuttaa kuulustelulta, vaan sen tulisi olla miellyttävä molemmille osapuolille. Tutkijan ei myöskään tulisi edellyttää haastateltavaa keskustelemaan sellaisista teemoista ja sisällöistä, jotka eivät liity tutkittavaan aiheeseen tai ole tutkimuskysymysten kannalta millään tavalla relevantteja. Tutkijan tehtävänä ei ole arvioida haastatteluun osallistuvaa henkilöä, tämän ajatuksia ja toimintaa, minkä vuoksi haastattelijan tulisi välttää esittämästä tällaiseen arviointiin viittaavia kommentteja. Tutkijan oma kehonkieli vaikuttaa myös osaltaan siihen, millaiseksi haastattelutilanne muodostuu. Haastateltava voi tuntea olonsa epämukavaksi silloin, jos tutkija itse vaikuttaa tilanteessa hermostuneelta, epävarmalta tai ahdistuneelta. Vuorovaikutukseen liittyvien pulmien lisäksi haastattelumenetelmään voi liittyä myös muita metodologisia haasteita. Tutkija voi esimerkiksi huomata aineiston litterointi- tai analyysivaiheessa, että haastattelussa nousi ohimennen esille tärkeitä asioita, mutta niitä ei käsitelty riittävän syvällisesti haastattelun aikana. (Pessoa ym. 2019, 2; King & Horrocks 2010, 48–53; Duarte, 2004.)

Benjamin Readin (2018, 5) mukaan haastateltavien tuottama tutkimusaineisto voi myös toisinaan vaikuttaa ristiriitaiselta tai riittämättömältä. Tutkimuksen teossa ei välttämättä oteta aina huomioon sitä tosiasiaa, että haastatteluun osallistujat voivat tarvita aikaa riittävän luottamuksen rakentumiseen ja he voivat kokea alkuun epävarmuutta esimerkiksi tutkijan

intressejä kohtaan. Tämän vuoksi sekä Read (2018) että Pessoa kollegoineen (2019) esittävät ratkaisuksi useasta tapaamiskerrasta koostuvaa haastattelua erityisesti silloin, kun tutkimusaihe on erityisen monimutkainen tai sensitiivinen (Read 2018; Pessoa ym. 2019). Useammat haastattelukerrat voisivat Readin (2018, 4–5) mukaan vahvistaa tutkijan ja haastateltavan välistä luottamusta ja mahdollistaa tarkemman asioiden käsittelyn, kun haastatteluiden tekemiseen olisi käytettävissä enemmän aikaa (mt., 4–5). Sarjahaastatteluiden hyödyntäminen edellyttää kuitenkin tutkijalta paljon suurempia resursseja käytettäväksi tutkimuksen tekoon, minkä vuoksi en näe sitä perusteltuina tämän mittakaavan opinnäytetyössä. Siitä syystä olen käytettävissäni olevien resurssien valossa tehnyt sen tutkimuksellisen valinnan, että tämän tutkielman aineisto on kerätty yhdellä haastattelukerralla kunkin osallistujan kanssa.

Haastattelun onnistumiseen ja saatuihin vastauksiin voivat vaikuttaa useat niin sanotut virhelähteet. Tämän vuoksi on tärkeää kiinnittää huomiota ainakin reaktiivisuuteen ja mahdollisiin tulkinnasta aiheutuviin virhekysymyksiin, kun arvioidaan haastattelun onnistumista ja tutkimustulosten luotettavuutta. Reaktiivisuuskysymyksellä viitataan siihen, miten paljon tutkija on vaikuttanut omalla toiminnallaan saatuihin vastauksiin ja tutkimustuloksiin esimerkiksi johdattelevilla kysymyksenasetteluilla. Tulkinnalliset virheet puolestaan voivat aiheutua esimerkiksi siitä, että haastateltava ei ymmärrä tutkijan esittämiä kysymyksiä. Taustalla voi olla esimerkiksi tutkijan käyttämät vaikeat ja haastateltavalle vieraat käsitteet tai epäselvä kysymyksenasettelu. Yleinen virhe on myös esittää haastateltavalle liian abstrakteja kysymyksiä ja käyttää liiaksi virkakieltä, jota haastateltava ei välttämättä ymmärrä tai käytä omassa arjessaan. Tulkinnalliset virheet voivat myös aiheutua siitä, ettei tutkija kykene tulkitsemaan haastateltavan antamia vastauksia oikein. Tässä tapauksessa tutkija saattaa tehdä virheellisiä tulkintoja tai ylianalysoida saamiaan vastauksia. (Puusa 2020, 102.) Virhelähteiden välttämiseksi olen haastatteluiden aikana varmistanut haastateltavilta useita kertoja, että olen ymmärtänyt heidän kertomansa asiat oikein. Tämän lisäksi olen esittänyt tarkentavia kysymyksiä sellaisten asioiden kohdalla, jotka muuten olisivat saattaneet jäädä tulkinnanvaraisiksi.

Haastattelujen tekeminen on tärkeää erityisesti silloin, kun halutaan kartoittaa tiettyjen sosiaalisten ilmiöiden käytänteitä, uskomuksia, arvoja ja luokittelujärjestelmiä, joiden ristiriitoja ei ole selkeästi selitetty. Hyvin toteutettuna haastattelut antavat tutkijalle mahdollisuuden muodostaa syvällisen käsityksen tutkittavasta ilmiöstä ja saada vihjeitä siitä, miten tutkittavat henkilöt hahmottavat ja merkityksellistävät todellisuuttaan. Haastatteluiden avulla

voidaan myös kerätä johdonmukaista tietoa ja pyrkiä ymmärtämään tutkittavan ryhmän sisäistä logiikkaa, jota on tavallisesti vaikeampaa tutkia muilla tutkimusmenetelmillä. (Duarte 2004, 215.)

4.2.2 Teemahaastattelu

Tämän tutkielman aineistonkeruumenetelmäksi valikoitui puolistrukturoitu teemahaastattelu, sillä se antoi vanhemmille mahdollisuuden nostaa haastattelussa esille niitä asioita, joita he kokevat merkityksellisiksi. Teemahaastattelun käsite tuli alun perin Suomessa tunnetuksi Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen kirjoittaman Teemahaastattelu-teoksen kautta, jonka ensimmäinen painos julkaistiin vuonna 1979. Teoksessa kirjoittajat esittelivät puolistrukturoidun haastattelumenetelmän, jonka he nimesivät teemahaastatteluksi. (Hirsjärvi & Hurme 2022, 7.) Teemahaastattelu on tutkimusmenetelmä, jossa haastattelukysymykset pohjautuvat tutkimustehtävän perusteella ennalta valittuihin teemoihin. Haastattelu etenee tutkijan ohjaamana näiden valittujen teemojen puitteissa, mutta keskustelun kulkua ei kontrolloida täysin. Menetelmä on melko joustava ja vapaamuotoinen, eikä se sido haastattelua tiettyyn järjestykseen, jossa teemat on käsiteltävä. (Kallinen ym. 2022, 46; Puusa 2020, 112–113; Hyvärinen 2017, Avoin haastattelu, teemahaastattelu, syvähaastattelu -kappale; Eskola ym. 2018, Mikä on teemahaastattelu? -kappale.) Tutkimusmenetelmä antaa tilaa haastateltavan omalle kerronnalle, ja keskeisessä roolissa ovat hyvä vuorovaikutus sekä turvallisen haastatteluympäristön luominen osallistujalle (Palonen & Kylmä 2022, 281).

Teemahaastattelun etuna on, että haastateltavat saavat halutessaan mahdollisuuden puhua melko vapaasti ja nostaa esille merkityksellisiksi kokemiaan asioita. Ennalta valitut teemat varmistavat kuitenkin sen, että jokaisen haastateltavan kanssa käsitellään suunnilleen samoja asioita. (Kallinen ym. 2022, 46.) Teemahaastattelua kutsutaan puolistrukturoiduksi menetelmäksi juuri siksi, että haastattelussa käsiteltävät teemat ovat kaikille osallistujille samat. Joissakin muissa puolistrukturoiduissa haastatteluissa esimerkiksi kysymysten muotoilu voi olla jokaisen haastateltavan kohdalla samanlainen. Teemahaastattelussa sen sijaan kysymykset ja niiden esittämisjärjestys eivät ole ennalta tarkkaan suunniteltuja. Teemahaastattelu ei kuitenkaan ole yhtä vapaa haastattelumenetelmä kuin esimerkiksi syvähaastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2022, 47; Eskola ym. 2018, Mikä on teemahaastattelu? -kappale.)

Vapaamuotoisuudestaan huolimatta teemahaastattelua voidaan toisaalta pitää myös suhteellisen strukturoituna haastattelumuotona, sillä se keskittyy tutkijan valitsemiin teemoihin ja niistä haastattelun aikana johdettuihin kysymyksiin (Hyvärinen 2017, Avoin haastattelu, teemahaastattelu, syvähaastattelu -kappale). Haastatteluissa käydään läpi kaikki valitut teemat, mutta kysymysten järjestys ja laajuus, sanamuodot ja tapa esittää kysymyksiä vaihtelevat riippuen siitä, mitä kukin haastateltava kokee merkitykselliseksi käsitellä ja nostaa esille. Tutkijan rooli haastattelussa voi siis vaihdella tilanteen mukaan: toisinaan hän voi olla aktiivinen kuuntelija ja rohkaisija, kun toisinaan häneltä edellytetään aktiivista ja suoraa kysymysten esittämistä. (Puusa 2020, 113.) Sama teema voi saada yhden osallistujan jakamaan ajatuksiaan runsaasti ilman lisäkysymyksiä, kun toinen osallistuja puolestaan voi tarvita enemmän tukea ja ohjausta tutkijan osalta (Palonen & Kylmä 2022, 288).

Teemahaastattelussa on lähtökohtana oletus siitä, että tutkimukseen osallistuvilla henkilöillä on tietämystä tai kokemusta tietyistä aiheista tai prosesseista, joiden käsittelemiseen haastattelu keskittyy. Myös haastattelun onnistuminen edellyttää, että tutkijalla ja haastateltavalla on molemmilla jonkinlainen ennakkokäsitys tutkittavasta aiheesta ja käytettävästä käsitteistöstä. Tämä on tärkeää, jotta voidaan varmistaa haastateltavan ymmärtäneen tutkijan esittämät kysymykset sellaisina kuin ne on tarkoitettu, ja että vastaukset liittyvät aidosti tutkijan tarkoittamaan teemaan. Myös tutkijalta edellytetään riittävää perehtyneisyyttä tutkittavaan ilmiöön aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden kautta, jotta hän osaa pilkkoa sen keskeiset osa-alueet keskustelun aikana ymmärrettäviin ja tarkoituksenmukaisiin keskusteluteemoihin ja kysymyksiin. Näiden edellytysten vuoksi teemahaastattelua voidaan toisaalta pitää myös melko vaativana tutkimusmenetelmänä. (Puusa 2020, 113.) Teemahaastattelun vahvuus tutkimusmenetelmänä on se, ettei se sido haastattelua tiettyyn lähestymistapaan, eli kvantitatiiviseen tai kvalitatiiviseen. Teemahaastattelu ei myöskään ota kantaa siihen, montako haastattelukertaa tarvitaan tai kuinka syvällisesti eri aiheisiin keskustelussa paneudutaan. Haastattelu etenee tiettyjen ennalta valittujen teemojen mukaan, mikä antaa äänen haastateltaville ja siirtää huomion heihin tutkijan näkökulman sijasta. Teemahaastattelussa huomio kiinnittyy keskeisesti ihmisten tulkintoihin ja heidän eri asioille antamiinsa merkityksiin samoin kuin siihen, että merkitykset muodostuvat vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2022, 47.)

Teemahaastattelussa valmistellaan siis luettelo käsiteltävistä aihealueista, joista haastattelussa keskustellaan sen sijaan, että laadittaisiin luettelo suoria kysymyksiä. Näiden valittujen

aihealueiden pohjalta haastattelija voi syventää keskustelua niin pitkälle kuin tutkimukselliset intressit edellyttävät ja tutkittava haluaa aiheita käsitellä. Teemahaastattelu sopii erityisesti arkojen ja sensitiivisten aiheiden tutkimiseen, sillä se mahdollistaa muun muassa haastateltavan ehdoilla etenemisen haastattelutilanteessa. Lisäksi teemahaastattelussa on mahdollista vaihtaa aiheita ja mahdollisesti jättää myös joitakin asioita käsittelemättä. (Kallinen ym. 2022, 47.) Haastattelu voi parhaimmillaan luoda osallistujalle kokemuksen siitä, että hän tulee kuulluksi ja hänen ajatuksensa ovat tärkeitä. Haastattelulla voi olla myönteinen vaikutus erityisesti silloin, kun yksilö tuntee aiemmin jääneensä yksin asiansa kanssa. Puolistrukturoitu haastattelu voi myös laajentaa tutkijan omia näkökulmia tutkittavasta ilmiöstä. Teemahaastattelu antaa haastateltaville tilaa puhua vapaasti ja nostaa esille tärkeäksi kokemiaan asioita, jolloin myös tutkija voi tehdä uusia oivalluksia. Haastattelu voi siis olla parhaimmillaan myönteinen kokemus sekä tutkijalle että haastattelun osallistujalle. (Adams 2010, 18–21.)

Valitsin teemahaastattelun aineistonkeruumenetelmäksi, sillä halusin antaa tutkimukseen osallistuneille vanhemmille mahdollisuuden tuoda haastattelussa esille asioita, joita he itse kokivat merkityksellisiksi. Tämä myös uskoakseni mahdollisti sen, että tavoitin haastatteluilla vanhempien aitoja kokemuksia ja näkemyksiä sen sijaan, että olisin saanut vain vastauksia ennalta määrittelemiini kysymyksiin. Samanaikaisesti teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä mahdollisti syventymisen tiettyihin aiheisiin, joista vanhemmat halusivat haastatteluissa keskustella. Tutkijana myös koen, että menetelmän avulla onnistuin tavoittamaan tutkimukseen osallistuneiden vanhempien kokemukset, tunteet ja ajatukset syvällisemmällä tasolla kuin strukturoidulla haastattelulla. Teemojen valitseminen kuitenkin varmisti, että keskustelin jokaisen haastatteluun osallistuneen vanhemman kanssa suunnilleen samoista aiheista.

Olen jakanut tässä tutkielmassa haastattelut neljään erilliseen pääteemaan: *taustatekijät, huostaanoton aikana, vanhemmuustyöskentely ja huostaanoton päätyminen*. Taustatekijöihin liittyen keskustelin vanhempien kanssa muun muassa perheen lastensuojeluasiakkuutta edeltävästä tilanteesta, huostaanottoon johtaneista tekijöistä sekä huostaanoton kestosta. Huostaanoton aikana -teemaan liittyen keskustelimme vanhempien kanssa huostaanoton aikana tapahtuneista asioista, yhteistyöstä eri osapuolten välillä ja vanhemman roolista lapsen elämässä sijaishuollon aikana. Vanhemmuustyöskentely-teemaan liittyen käsitelimme vanhemmille tarjottua tukea sijaishuollon aikana, perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen

huomioimista osana sijaishuollon aikaista työskentelyä sekä muita vanhemmuuteen liittyviä asioita, joita sijaishuollon aikana oli noussut esille. Huostaanoton päättymisen -teeman lähestymistapa riippui siitä, millä tavalla lapsen huostaanotto oli päättynyt vai oliko lapsi edelleen sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Niiden vanhempien kohdalla, joiden lapsen huostaanotto oli päättynyt, keskustelimme tekijöistä, jotka olivat mahdollistaneet perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamisen tai vaihtoehtoisesti niistä asioista, joita olisi pitänyt tapahtua, että tavoite olisi voitu saavuttaa ennen lapsen täysi-ikäistymistä. Yhden vanhemman kohdalla, jonka lapsi oli edelleen sijoitettuna kodin ulkopuolelle, keskustelimme asioista, joita pitäisi vielä tapahtua, jotta huostaanotto voitaisiin päättää ennen lapsen täysi-ikäistymistä. Lisäksi käsitelimme jokaisen vanhemman kanssa vanhemmuustyöskentelyn merkitystä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamisen näkökulmasta. Lopuksi haastateltavilla oli mahdollisuus kertoa perheensä nykytilanteesta, esittää kysymyksiä sekä nostaa esille tärkeiksi kokemiaan asioita, joita haastattelun aikana ei vielä ollut käyty läpi.

4.2.3 Vanhempien haastattelut

Tutkimuksen aineistonkeruu toteutettiin haastattelemalla kolmea vanhempaa, jotka olivat kokeneet lapsensa huostaanoton. Kiinnostuneiden osallistujien löytäminen oli odotettua haastavampaa, mikä myös vaikutti tutkimuksen aikataulusuunnitelman toteutumiseen. Kontaktin haastateltavia usean eri sosiaalisen median kanavan välityksellä. Olin yhteydessä kahteen eri lastensuojelujärjestöön ja pyysin heiltä mahdollisuutta jakaa haastattelukutsuani eteenpäin omissa sosiaalisen median kanavissaan. Liityin myös kahteen erilliseen sosiaalisen median vanhemmille tarkoitettuun keskusteluryhmään, jonne jaoin haastattelukutsuni. Sosiaalisen median välityksellä yhteydenottoja tuli lopulta useampia, ja lopulta joukosta valikoitui kolme osallistujaa, jotka olivat kokeneet lapsensa sijoituksen tai huostaanoton. Yhden haastateltavan kohdalla lapsen huostaanotto oli päättynyt perheen jälleenyhdistämiseen eli huostaanoton purkamiseen. Toisen haastateltavan kohdalla huostaanotto oli puolestaan päättynyt lapsen täysi-ikäistymisen vuoksi. Kolmannen haastateltavan lapsi oli haastattelun ajankohtana ollut sijoitettuna yli vuoden ajan ja odotti edelleen hallinto-oikeudesta päätöstä huostaanotosta. Haastatteluajankohtana sijoitus oli päättymässä kolmen kuukauden sisällä lapsen täysi-ikäistymisen vuoksi.

Haastateltavien valinnassa kriteerinäni oli löytää osallistujiksi vanhempia, joiden lapsen huostaanotto on ollut voimassa vuoden 2009 jälkeen. Tämä johtuu siitä, että nykyinen lastensuojelulaki (417/2007) tuli voimaan vuonna 2008, jolloin lakiin lisättiin 30 § 4 momentti, jonka mukaan lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle ja hänen vanhemmalleen on laadittava asiakassuunnitelmat, joiden yhtenä tavoitteena on edistää perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista. Lisäksi vanhemman asiakassuunnitelmaan on kirjattava ylös, että millaisilla vanhemmalle järjestettävillä tukikeinoilla perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista voitaisiin edistää. (LSL 30 §.) Tämän lakiuudistuksen vuoksi päätin tehdä ajallisen rajauksen vuoteen 2009, jotta tutkimustulokset tuottaisivat tietoa ajankohtaisen lastensuojelulain mukaisten palveluiden toimivuudesta. Yhden vuoden erotus lastensuojelulain voimaantulon ja ajallisen rajauksen välillä johtui siitä, että toivoin löytäväni haastateltavaksi vanhempia, joiden kohdalla lasten huostaanotto tai sijoitus on ollut voimassa vähintään yhden vuoden uuden lastensuojelulain aikana, jotta uuden lain mukaista työskentelyä on ehtinyt olla.

Alkuperäisenä tarkoitukseni oli löytää haastateltavaksi vanhempia, joiden lapsen huostaanotto olisi päätetty ennen lapsen täysi-ikäistymistä. Aiheen sensitiivisyyden ja henkilökohtaisuuden vuoksi osoittautui kuitenkin haasteeksi tavoittaa kiinnostuneita osallistujia näin tarkkaan rajatusta kohderyhmästä. Tämän vuoksi valitsin lopulta haastateltavaksi kolme vanhempaa, jotka olivat keskenään erilaisessa tilanteessa, mutta joita yhdisti kokemus lapsen huostaanottoprosessista. Haastattelut toteutettiin etäyhteydellä Teams-sovelluksen välityksellä kesän 2024 aikana. Äänitin haastattelut ääninauhurilla, jonka jälkeen siirsin ne henkilökohtaiselle kannettavalle tietokoneelleni. Haastatteluiden jälkeen litteroin haastattelut manuaalisesti tekstinkäsittelyohjelmaa apunani käyttäen. Yhteensä litteroitua tekstiä kertyi kolmen haastattelun perusteella 79 sivua (fontti times new roman, fonttikoko 12, riviväli 1,0). Litteroinnin yhteydessä poistin tekstistä kaikki sellaiset tiedot, jotka olisivat voineet johtaa haastateltavien tunnistamiseen, kuten esimerkiksi nimet tai tapahtumapaikkojen sijainnit. Olen korvannut tunnistettavat tiedot, kuten esimerkiksi lapsen nimen, sanalla ”lapsi”. Tunnistettavien tietojen poistamista lukuun ottamatta olen säilyttänyt tekstisisällön sellaisena kuin haastateltavat sen puheessaan tuottivat.

4.3 Fenomenologinen lähestymistapa

Tämän tutkielman aineiston analysointi on toteutettu fenomenologisella analyysimenetelmällä. Termiä fenomenologia käytetään yleisimmin kuvaamaan saksalaisen filosofi Edmund Husserlin (1859–1938) tieteenfilosofista perinnettä, mutta toisaalta sillä voidaan viitata myös nykyfilosofiassa vaikuttavaan teoreettiseen suuntaukseen, joka kuitenkin eroaa esimerkiksi ”naturalismista” tai ”pragmatismista”. 1900-luvun alussa kehittynyt fenomenologia on vaikuttanut paljon filosofiseen ajatteluun Euroopassa ja muualla maailmassa, mutta sen käsitteistä, menetelmistä tai varsinaisista kohdealueista on kuitenkin eriäviä näkemyksiä. Yleisesti fenomenologiset tutkimusintressit kohdistuvat elettyyn todellisuuteen sekä inhimilliseen elämismaailman ja sen rakenteisiin. (Miettinen ym. 2010, 9.) Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena on tavoittaa tutkimuksen kohteena olevan henkilön maailma. Tämä vaade perustuu Husserlin tunnetuksi tulleen lausahdukseen ”zu den Sachen selbst”, jonka mukaan meidän on palattava ”asioihin itsensä”. (Huhtinen & Tuominen 2020, 297.)

Fenomenologinen ja siihen läheisesti liittyvä hermeneuttinen ihmiskäsitys korostavat kokemuksen, merkitysten ja yhteisöllisyyden käsitteitä tutkimuksessa. Näiden käsitteiden avulla pyritään ymmärtämään ihmisten kokemuksia, niiden merkityksiä sekä yhteyttä muuhun yhteisöön. Kokemuksen tutkimisessa nousevat esiin myös tutkijan omien ennako-oletusten sulkeistaminen, ymmärtäminen ja tulkitseminen. Fenomenologisella tutkimusperinteellä ei ole yhtenäistä linjausta, vaan filosofian sisällä on useita erilaisia suuntauksia ja lähestymistapoja kokemuksen tutkimiseen. (Laine 2018, 29–30.)

Fenomenologisessa tutkimusperinteessä vallitsee ajatus siitä, että yksilöt muodostavat identiteettinsä ja kokemusmaailmansa vuorovaikutuksessa sen ympäristön kanssa, jossa he elävät. Samalla he myös rakentavat tuota ympäristöä itse. Yksilön ja ympäristön välillä on siis vastavuoroinen suhde, jota tarkastellaan aina toimivan yksilön näkökulmasta eli siitä, millä tavalla yksilö suhtautuu ympäröivään maailmaansa. Tätä vastavuoroisuutta kutsutaan yksilön alkuperäiseksi maailmasuhteeksi. Sellaiset näkökulmat, jotka tarkastelevat asioita ja ilmiöitä niin sanotusta ei-kenenkään perspektiivistä, ovat jälkiajattelun tuotetta, eli jälkeensä luotuja ajatuksellisia rakenteita. Fenomenologiassa keskitytään siihen, miten yksilö itse kokee eletyn todellisuutensa tapahtumat ja suhteen itseensä tuossa todellisuudessa. Yksilöä ei voida ymmärtää irrallaan siitä maailmasta, jossa hän elää. (Laine 2018, 30–31.)

Fenomenologia opettaa toisin sanoen tutkijaa muodostamaan ymmärryksen siitä todellisuudesta, jossa tutkimuksen kohteena olevat henkilöt elävät (Perttula 2000, 439).

Fenomenologiaan liittyy kiinteästi myös hermeneuttinen ulottuvuus. Hermeneutiikka merkitsee yleisesti ottaen ymmärtämisen ja tulkinnan teoriaa, jossa pyritään löytämään tulkinnolle kriteereitä. Fenomenologiaan hermeneutiikka liittyy tulkinnan tarpeen vuoksi. Fenomenologisessa tutkimuksessa aineisto koostuu usein haastattelumenetelmällä kerätystä aineistosta, jolloin tutkimukseen osallistuva henkilö pyrkii sanallistamaan käsiteltävään aiheeseen liittyvät kokemuksensa ja ajatuksensa. Tutkija puolestaan pyrkii haastateltavan kertoman perusteella muodostamaan aiheesta mahdollisimman totuudenmukaisen tulkinnan. Hermeneutiikka kiinnittää huomion siis ihmisten käyttämiin ilmaisuihin ja niiden merkityksiin. Ilmaisut ovat usein kielellisiä, mutta ne voivat olla myös kehollisia, kuten ilmeitä ja eleitä. Ilmaisuiden merkityksiä analysoidaan ja niiden perusteella pyritään luomaan tulkintoja. (Laine 2018, 33–35.)

Fenomenologisessa tutkimustraditiossa tavoitteena on saavuttaa ymmärrys tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden maailmasta. Fenomenologisessa tutkimuksessa ilmiöitä tarkastellaan tutkimuksen osallistujien henkilökohtaisten kokemusten kautta, mikä korostaa kokemuksellista todellisuutta. Tavoitteena on muodostaa ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä siten kuin se tutkimukseen osallistuvien henkilöiden kokemuksellisessa todellisuudessaan ilmenee. (Huhtinen & Tuominen 2020, 297–298.) Huomio siis kiinnittyy yksilön sisäisiin ja tietoihin kokemuksiin sekä siihen, miten yksilö hahmottaa oman minuutensa ja elämänkokemuksensa sekä millaisia merkityksiä hän näille antaa. Esimerkiksi yksilön kokemus siitä, millaista tukea hän tarvitsee ja miten saatu tuki on häneen vaikuttanut, on henkilökohtainen ja yksilöllinen. (Toikkanen & Virtanen 2018, 15–16.)

Duarten (2004, 216) mukaan haastatteluiden analysoiminen edellyttää tutkijalta huolellisuutta tulkinnan ja kategorioiden muodostamisen suhteen. Tutkimuksen teossa on yleistä keskittyä empiiriseen aineistoon ja pyrkiä poimimaan siitä ne elementit, jotka vahvistavat tutkijan omat hypoteesit tai viiteteorioidensa oletukset. Tämän vuoksi tutkijalta edellytetään tarkkaavaisuutta oman subjektiivisuutensa vaikutuksesta tutkimustulosten analysointiin. Haastattelututkimuksessa tutkija saa käyttöönsä valtavan määrän aineistoa, sillä erityisesti teemahaastattelussa keskustelu voi toisinaan lähteä niin kutsutuille sivuraiteille ja haastateltava voi nostaa esiin yllättäviäkin asioita. Kaikkea haastateltavan sanomaa ei välttämättä ole

tarpeen analysoida, vaan tutkijan on tehtävä rajausta tutkimustehtävän ja -kysymysten kannalta relevanttiin aineistoon. (Duarte 2004, 216, 218–219.)

Tutkijan on tärkeää reflektoida omaa suhtautumistaan tutkimuksen aikana ilmeneviin asioihin ajoittain kriittisestikin. Tutkijan on ajoittain kyseenalaistettava omat tulkintansa ja pohdittava sitä, vaikuttaako oma esiymmärrys tehtyihin valintoihin. Oman esiymmärryksen mahdollisuus vaikuttaa tehtyihin tulkintoihin on tiedostettava ja pyrittävä sulkeistamaan se aineiston analyysivaiheessa. Tätä tulkintojen ja esiymmärryksen suhteen kriittistä tarkastelua kutsutaan reflektiivisyydeksi. Tutkijan esiymmärrys ja aiemmat käsitykset tutkittavasta ilmiöstä voivat olla peräisin esimerkiksi tutkijan aiemmista arkikokemuksista, lukemasta lähdekirjallisuudesta tai aiemmista tehdyistä tutkimuksista. (Laine 2018, 33–38.) Oman esiymmärryksen ja asenteiden sulkeistamista kutsutaan myös fenomenologiseksi reduktioksi. Se on menetelmä, jonka tavoitteena on keskittää huomio tutkittavan ilmiön kannalta olennaisiin asioihin epäolennaisuuksiin keskittymisen sijasta. (Lehtomaa 2009, 164–165.)

4.4 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio

Hyvän tutkimuseettisen käytännön mukaisesti eettisten kysymysten huomioiminen tutkimuksen teossa on ensiarvoisen tärkeää. Tieteen etiikaksi kutsutaan eettisten kysymysten vaikutusta tutkijan tekemiin tutkimuksellisiin ratkaisuihin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 147). Tässä tutkielmassa eettiset kysymykset liittyvät erityisesti siihen, että tutkimusaihe on sensitiivinen ja kohdistuu perhesuhteisiin koskettaen siten perheiden elämää henkilökohtaisella tasolla. Sensitiivisyydellä voidaan käsitteenä tarkoittaa sensitiivistä aihetta, kohderyhmää ja tutkimusta (Kallinen ym. 2022, 15). Margareta Hydén (2013, 225–226) mukaan sensitiivisellä tapahtumalla tarkoitetaan asiaa, jonka tutkimukseen osallistuva henkilö on kokenut. Sensitiivinen aihe viittaa puolestaan keskustelussa esille nouseviin asioihin, joita käsitellään diskursiivisesti. Sensitiivisyys käsitteenä viittaa tavallisesti kokemukseen tai asiaan, joka aiheuttaa osallistujalle häpeää tai joka on haavoittanut häntä jollakin tavalla. (Mt., 225–226.)

Tuomen ja Sarajärven (2018, 155) mukaan ihmisoikeudet toimivat yleisesti ottaen eettisenä perustana ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen teossa (mt., 155). Sensitiivisessä tutkimuksessa tulee kiinnittää erityistä huomiota tutkimusaiheen ja tutkimukseen osallistuvien henkilöiden valintaan, aineistonkeruun ajankohtaan, käytettäviin tutkimusmenetelmiin sekä

tutkimusraportin kirjoittamiseen. Sensitiivisen tutkimuksen tekeminen edellyttää tutkijalta eettistä vastuunkantoa koko tutkimusprosessin ajan. Eettisyyden näkökulmasta on tärkeää huomioida osallistujien mahdollinen haavoittuvuus sekä tutkijan omat henkiset, ajalliset ja metodiset resurssit. (Aho & Kylmä 2012, 271.)

Tässä tutkielmassa sensitiivisyys liittyy koettuun oman lapsen huostaanottoon ja sen aiheuttamiin tunteisiin. Lapsen huostaanotto itsessään on usein yksilölle traumatisoiva kokemus, minkä lisäksi lastensuojeluasiakkuuteen ja huostaanottoon liittyy edelleen yhteiskunnassa voimakasta stigmatisointia. Huostaanottoa voidaan myös yhä pitää eräänlaisena tabuna. Lastensuojeluun voi liittyä voimakasta häpeän tunnetta, minkä vuoksi tulisi pyrkiä kehittämään sellaisia toimintamalleja, jotka mahdollistaisivat eri toimijoiden välisen yhteistyön ilman tarpeettomia jännitteitä ja ristiriitoja (Pätäri 2018, 127). Aihevalintani tarkoituksena on tuoda huostaanotettujen lasten vanhempien ääni kuuluvaksi ja osaltaan pyrkiä purkamaan lastensuojeluun liittyvää stigmatisointia. Lisäksi haluan tuoda esille asiakasnäkökulmaa sosiaalityön työmenetelmien kehittämistä varten. Tästä syystä pidän aiheen tutkimista perusteltuna sen sensitiivisyydestä ja henkilökohtaisuudesta huolimatta.

Sosiaalityön tutkimuksessa on tavallista, että se käsittelee haavoittuvia kohderyhmiä ja heikommissa asemassa olevia henkilöitä. Laadullisen tutkimuksen teossa on tärkeää pyrkiä suojelemaan tutkimukseen osallistuvia henkilöitä erityisesti silloin, kun he ovat haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä (Palonen & Kylmä 2022, 289; Moríña 2021, 1560). Osallistujien terveyden, hyvinvoinnin ja turvallisuuden varmistamisen lisäksi tutkijan on huolehdittava siitä, ettei tutkimukseen osallistumisesta aiheudu tutkittaville mitään haittaa (Sperling 2022, 6; TENK 2023). Tutkittavien henkilöiden hyvinvointi on tutkimuksen teossa ensisijainen asia verrattuna esimerkiksi tutkimuksen valmistumiseen ja mahdolliset ongelmat liittyen esimerkiksi aineistonkeruuseen on pyrittävä huomioimaan jo etukäteen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 156).

Eettinen kestävyys on oleellinen osa tutkimuksen luotettavuutta ja on yhteydessä myös tutkimuksen laatuun. Laadukkaan ja siten myös eettisesti hyväksyttävän tutkimuksen tekeminen edellyttää, että tutkija kiinnittää riittävästi huomiota esimerkiksi laadukkaaseen tutkimussuunnitelmaan, tutkimusmenetelmien valitsemiseen ja tutkimuksen raportointiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 149.) Tutkimuksen luotettavuuden arvioinnin kannalta on tärkeää, että tutkija on tietoinen omasta asemastaan ja oman esiymmärryksensä vaikutuksesta

aineiston keräämiseen ja analysointiin. Aineistonanalyysin luotettavuuden varmistamiseksi tutkijan on tärkeää pohtia, onko hän mahdollisesti voinut vaikuttaa haastattelumenetelmällä kerätyn aineiston sisältöön esimerkiksi johdattelevilla tai liian epämääräisillä tutkimuskysymyksillä. (Elo ym. 2014, 4; Palonen & Kylmä 2022, 290.) Olen huolehtinut tutkimukseni eettisestä kestävyydestä siten, että olen kiinnittänyt huomiota laadukkaan tutkimussuunnitelman tekoon sekä valinnut tutkimusmenetelmäni aineistooni sopivalla tavalla. Lisäksi olen pyrkinyt kuvaamaan tutkimusprosessin kulun ja tutkimukseni tulokset avoimesti ja läpinäkyvästi sekä tutkimukseen osallistuneita henkilöitä kunnioittavalla tavalla.

Tutkijan on tärkeää varmistaa tutkimusta tehdessään myös oma turvallisuutensa ja hyvinvointinsa. Tutkijan terveys ja turvallisuus ei saa vaarantua tieteellisen toiminnan johdosta. Erityisesti sensitiivisten aiheiden tutkiminen voi aiheuttaa myös tutkijalle eriasteista kuormitusta. (TENK 2023, 13; Sperling 2022, 5–7; Palonen & Kylmä 2022, 290.) Tästä syystä on tärkeää, että tutkija tietoisesti pohtii keinoja käsitellä haastattelutilanteiden aiheuttamaa psyykkistä kuormitusta. Tutkijan oman hyvinvoinnin, tutkimuksen luotettavuuden sekä eettisyyden näkökulmasta on tärkeää esimerkiksi varmistaa, että tutkija ehtii palautua riittävästi intensiivisten haastatteluiden välissä. (Palonen & Kylmä 2022, 290.) Tämän vuoksi eettisesti vastuullisen tutkimuksen varmistamiseksi tutkijan on tärkeää osata kyseenalaistaa oma roolinsa tutkijana sekä tunnistaa omat rajansa, joita hän voi toisinaan esimerkiksi haastattelutilanteissa joutua asettamaan. Rajanveto henkilökohtaisen, ammatillisen ja tutkijan roolin välille voi kuitenkin toisinaan olla haastavaa. Tämä johtuu siitä, erityisesti sensitiivisten aiheiden käsittely edellyttää usein luottamuksellisen ja yhteisymmärryksen perustuvan suhteen muodostumista tutkijan ja tutkittavan välille. (Sperling 2022, 5–7.) Tämän tutkimuksen aikana olen huolehtinut omasta hyvinvoinnistani muun muassa jättämällä riittävästi aikaa tutkimushaastatteluiden välille. Haastattelutilanteet ovat olleet intensiivisiä, minkä vuoksi olen pitänyt useamman päivän tauon tietoisesti jokaisen haastattelun välillä. Riittävä palautuminen on varmistanut sen, että olen pystynyt olemaan aidosti läsnä jokaisessa haastattelutilanteessa.

Keskeinen hyvän tutkimuseettisen käytännön mukainen tekijä on suostumus ja vapaaehtoisuus. Informoitu eli tietoon perustuva suostumus on erittäin tärkeää, jotta tutkimukseen osallistuvia henkilöitä voidaan suojella mahdollisilta negatiivisilta vaikutuksilta. Suostumuksella pyritään myös varmistamaan, että tutkittavat osallistuvat tutkimukseen omasta vapaasta tahdostaan. Suostumuslomakkeen avulla osallistujat voivat virallisesti ilmaista

halukkuutensa osallistua vapaaehtoisesti tutkimukseen. Samalla suostumuslomake myös velvoittaa tutkijaa varmistamaan, että jokainen osallistuja ymmärtää tutkimusprosessin täysin. (Moriña 2021, 1561; Kainulainen & Honkatukia 2021, Tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus -kappale.) Yksilöllä on aina oikeus kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen, keskeyttää osallistumisensa milloin tahansa tutkimuksen aikana sekä kieltää jälkikäteen itseään koskevan aineiston käyttäminen tutkimuksessa. Ennen kaikkea yksilöllä on oikeus olla tietoinen näistä oikeuksistaan. Tutkijan on varmistettava, että antaessaan suostumuksensa tutkittava aidosti tietää, mistä tutkimukseen osallistumisesta on kyse ja millaisia mahdollisia vaikutuksia sillä voi olla. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 156.)

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistuksen (2023, 13) mukaan hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu tarvittavien lupien, suostumusten ja eettisten ennakoarviointien hankkiminen ennen tutkimusaineiston keräämistä. Tutkijana minulla on myös ollut velvollisuus informoida osallistujia siitä, miten heidän tietojaan käytetään, käsitellään, tallennetaan ja poistetaan EU:n yleisen tietosuojasetuksen GDPR:n (General Data Protection Regulation) (2016/679) mukaisesti (All European Academies 2023). Kaikki tähän tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovat saaneet informoidun suostumuslomakkeen ja tietosuojaselosteen, jossa on kuvattu, miten heidän henkilötietojaan käsitellään tutkimusprosessin aikana. Tutkittavat ovat saaneet tutustua rauhassa suostumuslomakkeen sisältöön ja tietosuojaselosteeseen ennen päätöstä tutkimukseen osallistumisesta. Lisäksi olen käynyt jokaisen osallistujan kanssa suullisesti läpi suostumuslomakkeen sisällön ennen haastatteluiden aloittamista. Jokainen tutkimukseen osallistunut henkilö on sähköisesti allekirjoittanut informoidun suostumuslomakkeen sekä suullisesti ilmoittanut suostumuksestaan osallistua tutkimukseen ennen haastatteluiden aloittamista. Olen myös varmistanut, että jokaisella tutkittavalla on ollut tiedossaan tutkimuksen tarkoitus ja tutkimusprosessin kulku. Lisäksi heillä on ollut mahdollisuus esittää kysymyksiä ja tarkennuksia kaikissa tilanteissa.

Suostumukseen liittyy olennaisesti myös se, että osallistujilla on oikeus valita, mitä omaan elämäänsä liittyviä asioita he haluavat haastattelussa jakaa. Haastateltavalla on aina oikeus kieltäytyä vastaamasta kysymyksiin tai myös ohittaa ne asiat, joista ei halua keskustella. Tämän vuoksi aineiston analyysivaiheessa tutkijan on hyvä pohtia sitä, mitä asioita mahdollisesti jäi käsittelemättä tai mihin ei saatu vastausta. (Kainulainen & Honkatukia 2021, Haastateltavan sensitiivinen kohtaaminen -kappale.) Tutkijalta edellytetään tarvittavaa tunneälyä ja empatiaa, jotta hän kykenee tunnistamaan, milloin haastateltava mahdollisesti kaipaa

ainoastaan pientä rohkaisua, ja milloin tämä puolestaan ei lainkaan halua keskustella tietystä aiheesta.

Tutkimukseni aineistonkeruu on toteutettu yksilöhaastatteluina puolistrukturoidulla teema-haastattelumenetelmällä. Haastattelutilanteessa tutkimuksen osallistujat ovat jakaneet omia henkilökohtaisia kokemuksiaan liittyen lapsensa huostaanottoon, ja minulla tutkijana on ollut eettinen velvollisuus pyrkiä säilyttämään nämä kokemukset mahdollisimman autenttisina (ks. Palonen & Kylmä 2022, 289). Eurooppalaisen tiedeakatemioiden liitto ALLEA:n (All European Academies 2023) julkaisema ohjeistus eurooppalaisen tutkimusetiikan käytännöistä määrittelee keskeisimmiksi hyvän tutkimuksen periaatteiksi luotettavuuden, rehellisyyden, kunnioittavuuden ja vastuullisuuden. Lisäksi liitto korostaa avoimuuden ja puolueettomuuden merkitystä hyvän tieteellisen käytännön keskeisinä tekijöinä. (Mt.) Tämän tutkielman aineistonkeruussa huomio on kuitenkin kiinnittynyt siihen, miten tutkimukseen osallistuvat henkilöt ovat kokeneet heidän elämässään tapahtuneet asiat. Tutkimuksen aineiston analysointi on tapahtunut kokemuksellisuutta korostavalla fenomenologisella analyysimenetelmällä. Huhtisen ja Tuomisen (2020, 287) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuus ei näin ollen perustu yleiseen objektiivisuuden vaatimukseen, vaan siihen, miten tehtyjä havaintoja tulkitaan ja miten nämä tulkinnat välitetään ymmärrettävästi niille, jotka ovat aiheesta kiinnostuneita (mt., 287). Tässä tutkimuksessa puolueettomuus merkitsee siis sitä, ettei mikään ulkopuolinen taho ole vaikuttanut tutkimuksen aineistonkeruuseen, valittuihin metodeihin tai tutkimustulosten analysointiin.

Haastateltavilla voi kokemuksistaan puhuessaan nousta haastattelutilanteessa esiin asioita, jotka ovat aiemmin olleet ikään kuin piilossa tai tiedostamattomia. Tutkijalta edellytetään kykyä vastata näihin tuntemuksiin, jotka aiheutuvat siitä, että haastateltava käy läpi uudeleen henkilökohtaiseen elämäänsä liittyviä kokemuksiaan ja tunteitaan. (Paula ym. 2014, 470.) Tutkijan eettisenä velvollisuutena on pyrkiä minimoimaan tutkittavien kokema ahdistus haastattelun aikana. Toisaalta tutkijan ei kuitenkaan pidä tehdä oletuksia tutkittavan käyttäytymisestä tai elekielestä ilman, että käy asiaa läpi yhdessä tutkittavien kanssa. Esimerkiksi itkeminen ei automaattisesti kerro osallistujan kokemasta ahdistuksesta, vaan voi esimerkiksi olla keino käsitellä esiin nousevia tunnetiloja haastattelun aikana. (Kavanaugh & Ayres 1998, 93–95.) Traumaattisten kokemusten käsitteleminen voi käynnistää uudelleen trauma-oireilun tai aiheuttaa jopa uudelleentraumatisoitumisen. Toisaalta traumaattisista aiheista

keskusteleminen voi myös olla yksilölle parantava ja cheyttävä kokemus. (Hydén 2013, 225–226.)

Myös tässä tutkielmassa osa haastatteluista on herättänyt kipeitä tunteita ja muistoja aiheen sensitiivisyyden ja henkilökohtaisuuden vuoksi. Tällaisissa tilanteissa olen haastatteluiden aikana varmistanut osallistujilta, että he edelleen haluavat jatkaa haastattelua. Haastateltavilla on myös ollut hyvän eettisen käytännön mukaisesti lupa peruuttaa osallistumisensa, keskeyttää haastattelu ja kieltäytyä vastaamasta mihin tahansa kysymykseen ilman, että sitä on tarvinnut perustella millään tavalla. Haastateltavilla on myös ollut mahdollisuus olla minuun yhteydessä vielä myöhemmin sähköpostitse, mikäli he ovat halunneet vielä keskustella aiheesta. Tarvittaessa olen myös ollut valmistautunut ohjaamaan haastateltavia avun ja tuen piiriin, mikäli heistä joku olisi niin toivonut. Olen saanut haastatteluun osallistuneilta henkilöiltä myönteistä palautetta siitä, että olen kiinnostunut heidän kokemuksistaan. Osa haastatteluun osallistuneista henkilöistä myös kertoi lopuksi, että tapahtuneista asioista puhuminen on terapeutista, vaikka tunteet nousevatkin ajoittain pintaan.

Kaikki tutkimuksen teossa ja aineistonkeruussa saatu tieto on luottamuksellista, eli sitä ei luovuteta ulkopuolisille eikä tietoja käytetä muuhun kuin ilmoitettuun käyttötarkoitukseen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 156), eli tämän tutkielman tekoon. Olen pseudonymisoinut tai anonymisoinut keräämäni tutkimusaineiston haastatteluiden litterointivaiheessa, eli osallistujia ei voida tunnistaa tästä tutkimuksesta heidän vastaustensa perusteella. Tutkimuksen tekovaiheessa tutkimusaineistoa on säilytetty henkilökohtaisella ja salasanalla suojatulla kannettavalla tietokoneellani, johon muilla henkilöillä ei ole pääsyä. Varmuuskopiota aineistosta on säilytetty henkilökohtaisella ja suojatulla muistitikullani. Kerätty tutkimusaineisto on hävitetty välittömästi tämän tutkielman valmistumisen jälkeen. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK 2023) ohjeistuksen mukaisesti olen noudattanut tämän tutkimuksen teossa oman tieteenalan sääntöjä ja ohjeistuksia sekä tutkimuseettistä ohjetta hyvästä tieteellisestä käytännöstä (HTK-ohje). Olen noudattanut tutkielman teossa myös muita edellä tässä luvussa kuvattuja eettisiä normeja ja periaatteita, joiden tarkoituksena on varmistaa eettisesti vastuullisen pro gradu -tutkielman tekeminen. Tutkimuksen luotettavuuden varmistamiseksi olen pyrkinyt kuvaamaan koko tutkimusprosessin kulun auki mahdollisimman avoimesti ja perustelemaan selkeästi tekemäni menetelmälliset ratkaisut. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK 2023) ohjeistuksen mukaisesti olen pyrkinyt tutkielmani teon aikana

arvostavaan ja kunnioittavaan kohtaamiseen niin haastattelutilanteissa kuin myös laajemmin tutkimukseen liittyvien prosessien aikana.

Tutkijana olen pyrkinyt lähestymään aihetta ilman ennakko-oletuksia ja muodostamaan ymmärryksen tutkittavasta ilmiöstä sen perusteella, millaista tietoa vanhemmat ovat haastattelutilanteissa tuottaneet. Esiymmärrykseni huostaanoton aikaisesta vanhemmuustyöskentelystä on se, että työskentelyn sisällössä ja tavoitteellisuudessa on suuria alueellisia ja työntekijäkohtaisia eroja. Vanhemmuustyöskentelyn määrä voi myös olla asiakaskohtaista, eli sama sosiaalityöntekijä voi työskennellä huomattavasti enemmän joidenkin vanhempien kanssa, kun taas toisten kohdalla vanhemmuustyöskentelyä ei ole juuri lainkaan. Myös vanhemman kokemus siitä voi vaihdella, minkä hän itse kokee vanhemmuustyöskentelyksi. Oma kokemukseni vanhemmuustyöskentelystä paikantuu opiskeluaikaiseen työkokemukseni sijaishuollossa sosiaalityöntekijän sijaisena, mistä myös tämä aihevalinta ja kiinnostus vanhemmuustyöskentelyä kohtaan juontavat juurensa. Tästä työkokemuksesta huolimatta olen pyrkinyt lähestymään aihetta ja haastateltavia vanhempia ensisijaisesti tutkijana, en sosiaalityöntekijänä. Tutkijana en ole halunnut ottaa kantaa siihen, millaista vanhemmuustyöskentely tutkimukseen osallistuvien vanhempien kanssa on ollut tai millaista sen olisi pitänyt olla. Sen sijaan olen tässä tutkielmassa antanut äänen vanhemmille ja pyrkinyt tuottamaan tietoa ilmiöstä sen perusteella, miten he oman tilanteensa asiantuntijoina ovat menneet tapahtumat kokeneet.

5 Aineistoanalyysi

5.1 Fenomenologinen analyysimenetelmä

Olen mukaillut aineistoanalyysissa Juha Perttulan (1995, 119–174; 2000, 428–442; 2009, 115–162) ja Timo Laineen (2018, 29–50) tulkintaa fenomenologisen analyysin kulusta. Perttulan (2000, 429) mukaan fenomenologisen metodin muokkaaminen tutkittavaan ilmiöön sopivaksi on tutkijalle enemmän velvoite kuin lupa, ja olen tutkijana ottanut tämän vapauden itselleni muodostamalla fenomenologisesta analyysistä tähän aineistoon ja tähän tutkielmaan sopivan metodin. Perttula (1995, 32; 2000, 429) kuvaa tutkimuksellista näkökulmaansa deskriptiivisistä ja hermeneuttista fenomenologiaa yhdistäväksi eksistentiaaliseksi fenomenologiaksi, jota voidaan nimittää myös deskriptiivisyyteen pyrkiväksi hermeneuttiseksi fenomenologiaksi tai lyhennettynä deskriptiiviseksi hermeneutiikaksi (Perttula 1995, 32; Perttula 2000, 429). Tämä korostaa aineiston kuvailun ohella analyysin tulkinnallista ulottuvuutta, minkä tarkoituksena on pyrkiä muodostamaan kokonaisvaltainen ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä.

Perttulan (1995, 119–174; 2000, 430–440) mukaan fenomenologinen metodi jaetaan kahteen osaan. Ensimmäinen osio etenee yksilötasolla, jossa muodostetaan yksilökohtainen merkitysverkosto jokaisen tutkimukseen osallistuneen henkilön kokemuksista ja analysoidaan aineistoa yksilökohtaisesti. Metodin toisessa osiossa edetään yksilökohtaisesta tiedosta yleiseen tietoon, ja siinä pyritään häivyttämään kokemusten yksilöllisyys. Toisessa vaiheessa aineistoa ja tutkittavaa ilmiötä analysoidaan yleisellä tasolla.

Perttulan (1995, 119–174; 2000, 430–440) fenomenologinen analyysimenetelmä:

I Yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen

1. Tutkimusaineistoon perehtyminen avoimin mielin, kokonaisuuden hahmottaminen ja ennakkokäsitysten sulkeistaminen
2. Tutkimusaineistoa jäsentävien keskeisten sisältöalueiden muodostaminen
3. Aineiston jakaminen merkityksen sisältäviin yksiköihin
4. Merkityksen sisältävien yksiköiden eli merkityssuhteiden muuntaminen tutkijan kielelle
5. Merkityksen sisältävien yksiköiden sijoittaminen sisältöalueisiin

6. Yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen sisältöalueiden mukaisesti
7. Yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen yhtenäiseksi sisältöalueista riippumatta

II Yleisen merkitysverkoston muodostaminen

1. Tutkimusasenteen omaksuminen
2. Merkityssuhteiden erottaminen ja muuntaminen merkityssuhde-ehdotelmiksi
3. Sisältöalueiden muodostaminen
4. Merkityssuhde-ehdotelmien sijoittaminen sisältöalueisiin
5. Sisältöalue-ehdotelmien muodostaminen
6. Muodostetaan ehdotelma yleiseksi merkitysverkostoksi
7. Yleisen merkitysverkoston muodostaminen

Seuraavaksi esitän vaihe vaiheelta aineistoanalyysini etenemisen esimerkkejä käyttäen. Olen suorittanut analyysin jokaisen vaiheen manuaalisesti tekstinkäsittelyohjelmaa apuna käyttäen. Olen poistanut esittämistäni lainauksista kaikki sellaiset yksityiskohdat, jotka voisivat millään tavalla vaarantaa tutkittavien anonymiteetin. Haastattelut olen merkinnyt seuraavasti siten, että ne ovat toisistaan erotettavissa:

Haastattelu 1: lapsen huostaanotto päätetty ennen lapsen täysi-ikäistymistä

Haastattelu 2: lapsen huostaanotto päättynyt lapsen täysi-ikäistymisen jälkeen

Haastattelu 3: lapsi edelleen sijoitettuna kodin ulkopuolelle

H: Haastateltava

T: Tutkija

Havainnollistan esimerkkien avulla analyysiprosessini kulkua. Olen kuitenkin joutunut esimerkkien esittämisessä huomioimaan tarkasti haastatteluun osallistuneiden henkilöiden yksityisyydensuojan. Tämän vuoksi en esitä esimerkeissä mitään sellaisia yksityiskohtia, joiden perusteella tutkimukseen osallistuneet henkilöt voisivat olla tunnistettavissa. Samasta syystä en myöskään esitä yhdenkään osallistujan yksilökohtaista merkitysverkostoa kokonaisuudessaan, vaan olen valinnut esimerkkeihin ainoastaan sellaisia osia analyysiprosessin aikana muodostetuista verkostoista, joiden perusteella osallistujien henkilöllisyyttä ei voida

tunnistaa. Tutkijana asetan aina tutkimukseen osallistuneen henkilön yksityisyydensuojan etusijalle ja siitä syystä varmistan näillä keinoilla, ettei heitä voida tunnistaa edes teoriassa tässä tutkielmassa esitettyjen asioiden perusteella.

5.2 Yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen

Tässä luvussa suoritan fenomenologisen aineistoanalyysin ensimmäisen osan (Perttula 1995, 119–174; Perttula 2000, 430–440) ja muodostan yksilökohtaisen merkitysverkoston jokaisen tutkimushaastatteluun osallistuneen vanhemman kokemusten perusteella.

1. Tutkimusaineistoon perehtyminen avoimin mielin, kokonaisuuden hahmottaminen ja ennakkokäsitysten sulkeistaminen

Tutkimuksen ensimmäinen vaihe on Laineen (2018, 36) mukaan spontaanin ymmärryksen kyseenalaistaminen. Haastatteluiden aikana tutkijalle muodostuu spontaani ajatus siitä, mitä tutkittava kertomallaan tarkoittaa. Tämä spontaanius kuitenkin perustuu siihen, millainen esiymmärrys tutkijalla on aiheesta. On mahdollista, että haastateltavan antama merkitys ilmaisulleen on täysin eri kuin miten tutkija sen ensikuulemalta ymmärtää. Aineiston analyysivaiheessa tutkija pohtii kriittisesti sitä, millaisista lähtökohdista hänen tekemänsä tulkinnat ovat peräisin. Tutkijan on päästettävä irti ennakkoluuloistaan, jotta hänen on mahdollista muodostaa aito ymmärrys toisen ihmisen kokemuksista ja tehdä niistä päteviä tulkintoja. Oma aiempaa esiymmärrystä ei kuitenkaan kokonaan mitätöidä, vaan se niin sanotusti ”laitetaan tauolle” aineiston analysoinnin ajaksi. Tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa tutkija puolestaan käy keskustelua saatujen tulosten ja aiemman aineiston välillä. (Mt., 36–38.) Tätä oman esiymmärryksen ”tauolle laittamista” kutsutaan myös sulkeistamiseksi. Sulkeistaminen on tutkijan keino muodostaa ymmärrys siitä, mitkä asiat ovat olennaisia muiden ihmisten kokemuksissa. Sulkeistaminen merkitsee sitä, että tutkija tietoisesti tiedostaa tutkittavaan ilmiöön liittämänsä omat merkityssuhteensa ja asettaa ne sivuun, jotta ne eivät vääristäisi aineiston hahmottamista. (Perttula 1995, 120; Perttula 2009, 145.)

Laine (2018, 37) kuitenkin korostaa, ettei fenomenologinenkaan tutkimus voi alkaa tyhjästä. Tutkijan on valittava tietyt teoreettiset lähtökohdat, joiden puitteissa hän tutkimusta lähtee

toteuttamaan. Valinnat liittyvät esimerkiksi ihmiskäsitykseen, kokemuksen määritelmään ja merkityksiin. Tutkijan on otettava kantaa näihin teoreettisiin kysymyksiin, jotta voi suorittaa tutkimuksensa. Tietynlaiset lähestymistavat eli paradigmat määrittelevät siis myös fenomenologisen tutkimuksen tekemistä. Myös näitä paradigmoja on kuitenkin syytä tarkastella ajoittain kriittisesti. (Laine 2018, 37.)

Ensimmäisessä vaiheessa olen lukenut litteroimani haastattelut useita kertoja, kuunnellut uudelleen haastatteluiden ääninauhoja ja palannut mielessäni takaisin haastattelutilanteisiin. Haastatteluita oli vain kolme ja ne olivat varsin tunnepitoisia, minkä vuoksi haastatteluihin palaaminen omissa ajatuksissa on ollut helppoa. Käydessäni haastatteluita läpi uudelleen pyrin sulkemaan mielestäni ulos kaikki omat ennakkokäsitykseni ja -oletukseni, jotka liittyvät huostaanottoon ja vanhemmuustyöskentelyyn. Lähestyin aineistoa avoimin mielin ja pyrin ottamaan vastaan haastateltavien kertomat asiat sellaisina kuin he olivat ne itse esittäneet. Laineen (mt., 42) mukaan aineistoon tutustumiseen on tärkeää käyttää riittävästi aikaa, sillä olennaiset asiat voivat nousta esille vasta, kun tutkijalle muodostuu ymmärrys niistä merkityksistä, joita tutkittavat ovat kertomilleen asioille antaneet (mt., 42). Tähän olen aineistanalyysissä pyrkinyt parhaan taitoni mukaan.

2. Tutkimusaineistoa jäsentävien keskeisten sisältöalueiden muodostaminen

Litteroituun aineistoon avoimin mielin tutustumisen ja esiymmärryksen sulkeistamisen jälkeen muodostin aineiston perusteella keskeiset sisältöalueet, jotka jäsensivät haastatteluita (ks. Perttula 1995, 121). Haastattelut olivat muodoltaan puolistrukturoituja teemahaastatteluita, mikä varmisti, että kaikkien haastateltavien kanssa käsiteltiin suunnilleen samoja asioita. Muodostin haastatteluiden perusteella yhteensä kuusi erillistä sisältöaluetta, jotka jäsensivät haastatteluita ja toimivat keskeisinä teemoina jokaisessa haastattelussa. Perttulan (mt., 121) ohjeistuksen mukaisesti pyrin muotoilemaan sisältöalueista mahdollisimman laajoja, jotta ne eivät tulkitsisi tai määrittäisi liikaa niihin liittyvien merkitysten sisältöä. Sisältöalueiden tarkoituksena on jäsentää tutkimusaineistoa selkeyttämällä mihin kategoriaan liittyviä kokemuksia tutkimusaineisto pitää sisällään. (Mt., 121.)

Sisältöalueet olivat yhteisiä kaikille kolmelle haastattelulle. Sisältöalueita olivat seuraavat:

1. kokemukset huostaanottoprosessin sujumisesta, 2. vanhemmuuden tukeminen ja yhteistyö

viranomaisten kanssa, 3. huostaanottoon liittyvät tunteet, 4. lapsen ja vanhemman välinen suhde huostaanoton aikana, 5. vanhemmuuden haasteet ja kriisit sekä 6. vanhemmuuden merkitys ja identiteetti.

3. Aineiston jakaminen merkityksen sisältäviin yksiköihin

Kolmannessa vaiheessa jaoin haastattelun merkityksen sisältäviin yksiköihin. Tässä vaiheessa ryhdyin etsimään ja merkitsemään haastatteluista kohtia, joissa haastateltavan sanomalla asialla oli mielestäni jokin olennainen sanoma tai ajatus. Laineen (2018, 31) mukaan kokemukset muodostuvat merkityksistä, joita annamme erilaisille asioille ympäröivässä maailmassa. Kokemuksia tutkiessa tutkitaan nimenomaan kokemusten merkityssisältöä ja sitä, miten ne muodostuvat. (Mt., 31.)

Litteroitua tekstiä oli yhteensä 79 sivua ja haastattelut olivat sanomaltaan intensiivisiä, minkä vuoksi myös merkitseviä kohtia nousi esille runsaasti. Tutkimusaineiston jakaminen tapahtui Perttulan (1995, 122) ohjeistuksen mukaisesti intuitiivisesti ilman pyrkimystä sen tietoiseen reflektointiin. Erotin merkityksen sisältävän yksilön toisesta silloin, kun havaitsin merkityksen vaihtuvan. Tämä tapahtui silloin, kun haastateltava alkoi mielestäni kuvata kokemusta, joka erosi aiemmasta. (Mt., 122.) Käytin erottelun apuna tekstinkäsittelyohjelmaa, jonka avulla merkitsin litteroituun aineistoon eri väreillä toisistaan eroavat merkitykset. Haastattelut olivat pitkiä ja toisinaan keskusteluissa nousi myös esille asioita, joita en tutkijana nähnyt tutkimuskysymysteni kannalta relevantteina. Tämänkaltaiset merkitykset rajasin analyysini ulkopuolelle. Myöskään Duarten (2004, 216, 218–219) mukaan kaikkea haastatteluissa kerrottua asioita ei ole tarpeellista analysoida, vaan tutkijan tehtävänä on rajata aineisto tutkimustehtävän ja -kysymysten kannalta relevanteiksi (mt., 216, 218–219), jotta aineiston laajuus säilyy hallittavana kokonaisuutena.

Esitän alla esimerkkinä suoran otteen haastattelusta 3. Olen erottanut tässä esimerkissä erillisiin kappaleisiin ne kohdat, joissa haastateltavan sanoman asian merkitys mielestäni vaihtuu.

”T: Missä kohtaa hänelle haettiin sitten huostaanottoa?

H: Niin siis saman tien, ilmeisesti. Siis mä oon edelleenkin tosi pihalla, koska lastensuojelun asiakkuus alkoi samana päivänä, kun kiireellinen sijoitus alkoi. Eli lastensuojelun asiakkuuttakaan ei ollut edes olemassa.

T: Okei, kyllä.

H: Että tää meni todella väärin ja todella nopeasti, todella tuhoisasti. Siis siinähan oli niin, että ensin oli tää eka kuukausi, sitten tuli se toinen kuukausi, ja mä jouduin siis vaan... Koko ajan joutunut itse vaatimaan sitä, että tää ei voi mennä tälleen, että te katkaisette meidän yhteyden. On kyse kuitenkin mun lapsesta ja hänellä on sisarus kotona, ketä ei ole huomioitu siis millään tavalla. Että... että ei ole voinut ihan hyvin tuo nuorempi, kun ei pystynyt ymmärtämään, että miksi sisarus nykäistiin tuolla tavalla yhtäkkiä pois.

H: Niin ilmeisesti sen toisen kuukauden jälkeen sitten, vai oliko se jo sen ensimmäisen kuukauden jälkeen... haettiin, tai sossu lähti hakemaan huostaanottoa.

H: Ja vielä kävi sillä tavalla, että me oltiin tän työntekijän kanssa, sosiaalityöntekijän kanssa, aika tiiviistikin yhteydessä. Sillä tavalla useita kertoja viikossa, ja kun hän sai tietää, että mä vastustan sitä huostaa, siihen loppu yhteydenpito. Se oli aivan niinku selkeä. Mä vielä hänelle sanoin, että miten tää voi olla mahdollista, että sun puolelta loppui kokonaan, ja mä en saa mitään vastauksia mun kysymyksiin enää heti sen päivän jälkeen, kun hän sai tietää. Ja totta kai se on sitä jargonia, ”eihän tässä tällä tavalla ole tapahtunut”. Sellainen sana, mitä mä oon oppinut vihaamaan, on ”kokemus”. Tai en mä tiedä mitä tuolla sossulassa sillä ajatellaan, että ”olemme pahoillamme, että koet näin”. Ja mä oon aina sanonut, että teidän ei tarvitse olla huolissanne mun tunnemaailmasta, mä hoidan sen itse. Mutta fakta on se, että tää yhteydenpito loppuu siihen päivään, kun mä ilmoitin, että mä vastustan huostaa.” (Haastattelu 3).

4. Merkityksen sisältävien yksiköiden eli merkityssuhteiden muuntaminen tutkijan kielelle

Kun olin jakanut aineiston merkityksen sisältäviin yksikköihin, siirryin neljänteen vaiheeseen, jossa muunsin nämä merkityksen sisältävät yksiköt tutkijan kielelle eli niin sanotulle yleiskielelle. Tämä vaihe korostaa sulkeistamisen merkitystä, sillä haastateltavan ilmaisemat merkitykset kohtaavat tarkoituksellisesti tutkijan koetun maailman merkitysyhteydet. Mikäli tutkija ei ole tietoinen omien merkitysyhteyksiensä sisällöstä, sillä voi olla vääristävä vaikutus tutkittavien ilmaisemien merkitysten muunnostyöhön. (Perttula 1995, 126.)

Muuntaessani merkityssuhteita tutkijan kielelle muodostin samalla kuvauksen siitä, mitä haastateltava oli sanonut. Laineen (2018, 42) mukaan tutkimusaineiston analysoinnin kuvausvaiheessa on tarkoituksena luoda kuvaus siitä, mitä aineistossa sanotaan. Toisin sanoen tutkija pyrkii kuvailemaan haastateltavan kertomat asiat mahdollisimman alkuperäisesti

niin, että tutkija tuo omaa itseään tai ajatteluaan kuvaukseen mahdollisimman vähän. Kuvausvaiheessa tutkija kuitenkin pyrkii erottamaan aineistosta sen, mitkä haastatteluissa esiin nousseista asioista ovat tutkimusaiheen kannalta relevantteja ja mitkä puolestaan eivät. Kuvailuvaiheessa vältetään tekemästä liiallisia yleistyksiä tai tulkintoja haastateltavan kertomasta. Aineiston perusteella luotu kuvaus muodostaa pohjan analyysin myöhemmille vaiheille. (Laine 2018, 42.) Kirjoitin haastateltavan kertomat asiat kolmannessa persoonassa ja pyrin säilyttämään viestin sanoman sellaisena kuin haastateltava oli sen tarkoittanut. Termeillä *hän* tai *vanhempi* viitataan haastateltavaan.

Seuraavaksi esitän esimerkkeinä lainaukset kustakin haastattelusta muunnettuina tutkijan kielelle. Yläpuolella on suora lainaus litteroidusta haastattelusta ja alapuolella on tummennettuna tutkijan kielelle muunnettu versio. Tällä tavalla pysyy selkeänä, mistä merkityksen sisältävästä yksiköstä tutkija on päätenyt mihinkin merkityksen tiivistelmään, eivätkä alkuperäinen merkitys ja tutkijan tiivistelmä voi sekoittua keskenään (Perttula 1995, 125). Kapaleen perässä on suluissa merkintä siitä, mistä haastattelusta lainaus on otettu.

”H: Siis ei ehkä omalla kohdalla, mut voisin kuvitella tommoisen pyörityksen jälkeen joku vanhempi voisi olla vähän pihalla. Että ehkä siihen semmoiseen niinku mitä teen nyt, kun puolitoista vuotta on kuitenkin aika pitkä aika. Lapsi oppi ajamaan pyörällä, sanomaan ärrän ja oppi pois vaipoista. Ja kaikkea tällasta kivaa ollaan niinku menetetty. Niin tota, niin en mä tiedä, ei sitä kukaan voi takaisin antaa. ---- Että periaatteessa että siinä joku olisi tullut sanomaan että kyllä kaikki järjestyy, niin olisi voinut vähän pitää niinku pilkkanaan, että oletko sinä tuomassa minulle sen puolitoista vuotta takaisin, jos et ole, niin ole hyvä ja poistu.” (Haastattelu 1)

Huostaanoton aikana vanhempi on jäänyt ulkopuolelle monista lapsen elämän merkittävistä tapahtumista ja kehitysvaiheista. Hän kuvaa huostaanottoa prosessia termillä pyöritys, jolla hän viittaa sijaishuollon aikana tapahtuneisiin asioihin lapsen kasvussa ja kehityksessä sekä näistä paitsi jäämisen aiheuttamiin tunteisiin.

”H: Ja sitten koko huostaanottokäsite, minä en sananakaan ihan oikeasti ymmärtänyt mitä se tarkoittaa. --- Mutta tota niinku enemmänkin ois pitänyt sitä ”huostaanotto” -koko käsitettä avata, niin kun että en minä tajunnut, että siinä ei oo enää oo sanavaltaa mihinkään oikein. Ja sit että sit se lapsi lähtee, ja todennäköisesti ei enää tuu takas.

T: Eli oliko näin, että suostuitte itse huostaanottoon, mutta tavallaan teille ei kuitenkaan ollut ihan selvää, mitä se sit käytännössä merkitsee?

H: Niin, kyllä. Itsehän me suostuttiin siihen, että tota... käytiin vielä allekirjoittamassa ne paperit. Eihän siinä käytännössä ollut vaihtoehtoja.” (Haastattelu 2)

Hän kokee, ettei huostaanottokäsitettä avattu vanhemmille riittävästi ennen huostaanottopäätöksen tekemistä. Hän kokee, ettei heillä ollut käytännössä muuta vaihtoehtoa kuin suostua huostaanottoon.

”H: Mun kanssa ei ole käyty läpi sillä tavalla, että voisi puhua työskentelystä, jotenkin vanhemmuustyöskentelystä. Mä olen kysynyt nimenomaan, että mitä mä olen tehnyt konkreettisesti väärin, että mä voisin muuttaa mun omaa käytöstäni. Ja sitten että mä saisin siihen jotakin apua ja niin, että lapsi olisi siinä mukana sitten. Ei ole. Ei, mä en ole saanut mitään konkreettista.” (Haastattelu 3)

Hänen kanssaan ei ole tehty sellaista työtä, jota voisi kutsua vanhemmuustyöskentelyksi. Hän on toivonut konkreettisia keinoja siihen, millä tavalla hän voisi muuttaa omaa käyttäytymistään ja saisi toimintaohjeita vanhemmuuteen. Hän ei ole kuitenkaan saanut pyytämäänsä tukea.

5. Merkityksen sisältävien yksiköiden sijoittaminen sisältöalueisiin

Kun olin muuntanut merkityksen sisältävät yksiköt tutkijan kielelle, sijoitin ne yksilökohtaisen analyysin viidennessä vaiheessa sisältöalueisiin. Perttulan (1995, 135) merkityksen sisältävien yksiköiden tulisi ideaalitilanteessa olla sijoitettavissa vain yhteen sisältöalueeseen. Itse sijoitin myös merkitsemäni kohdat kunkin yhden sisältöalueen sisälle. Tämä vaihe tuotti osaltaan haasteen siinä, että osa merkittävistä kohdista olisi ollut mahdollista sijoittaa useampaan eri sisältöalueeseen. Perttulan (mt., 135) mukaan tällaisissa tilanteissa merkitykset voitaisiin sijoittaa useampaan sisältöalueeseen, mikäli niiden erottaminen toisistaan olisi kielellisten ilmaisujen vuoksi mahdotonta. Tällaisissa tilanteissa tein kuitenkin itse tutkijana valinnan sijoittaa merkitys siihen sisältöalueeseen, jonka katsoin kuvaavan parhaiten haastateltavan kertomaa asiaa. En sijoittanut jokaista haastateltavan sanomaa asiaa sisältöalueiden sisälle, sillä tutkijana minun oli rajattava aineistoa siten, että valitsin mukaan vain tutkimuksen aiheen kannalta merkitykselliset aiheet. Seuraavaksi esitän esimerkin sisältöalueesta 6. vanhemmuuden merkitys ja identiteetti sekä siihen liittämästäni merkitysyksiköstä ja sen muuntamisesta tutkijan kielelle.

Sisältöalue 6. Vanhemmuuden merkitys ja identiteetti

”T: Millaisena sinä koit, että millainen sun rooli oli huostaanoton aikana lapsen elämässä tai ylipäätään vanhempana?”

H: No, meistä tuntui että se ei oo meidän lapsi enää, että se ei niinku enää oo meidän. Että... mitenkä mä nyt sanoisin. Vaikka yrittihän ne sanoilla kääntää sitä asiaa, mutta niin se vaan on, että ei se oo meidän lapsi.” (Haastattelu 2)

Huostaanoton aikana vanhemmille muodostui tunne, ettei kyseessä ole enää heidän lapsensa.

6. Yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen sisältöalueiden mukaisesti

Kuudennessa vaiheessa muodostetaan yksilökohtaiset merkitysverkostot sisältöalueiden mukaisesti, jolloin ne kuvaavat vanhempien kokemuksia kokonaisuutena. Perttulan (1995, 135) ohjeistuksen mukaisesti olen integroinut merkitysyksiköistä tekemäni muutokset sisältöalueittain toisiinsa. Integroinnilla viitataan prosessiin, jossa merkityksen sisältävistä yksiköistä muodostetut muunnokset asetetaan sisällöllisesti toistensa yhteyteen, minkä avulla pyritään löytämään toistuvia tai merkittäviä merkitystihentymiä. Erilaiset kielelliset ilmaisut voivat ilmentää sisällöltään samankaltaisia merkityssuhteita tai vaihtoehtoisesti näyttäytyä keskenään sisällöllisesti toisistaan poikkeavina merkityssuhteina. (Perttula 1995, 135–136.)

Käytännössä sisältöalueiden perusteella muodostettu merkitysverkosto on eräänlainen kertomus, joka on jaettu kappaleisiin sisältöalueiden perusteella (mt., 136). Tässä vaiheessa pyritään siis muodostamaan kokonaiskuva tutkittavasta ilmiöstä yhdistämällä merkityskokonaisuuksia toisiinsa. Merkityskokonaisuudet ovat yhteydessä toisiinsa niin kutsutussa merkitysten kokonaisverkostossa. Merkityskokonaisuuksien välillä on eroja, ja on mahdollista, että jokin kokonaisuus on tutkimuksen kannalta huomattavasti isommassa asemassa kuin jokin toinen kokonaisuus. (Laine 2018, 43–45.) Myös tämän analyysin merkitysverkostoista voidaan huomata, että jotkin sisältöalueista ovat huomattavasti laajempia kuin toiset. Tämä osoittaa, että vanhempien haastatteluissa ovat korostuneet tietyt asiat, kun taas jotkin toiset asiat ovat voineet tulla nostetuksi esille vain lyhyesti osana toista asiayhteyttä.

Olen tutkijana tehnyt valinnan, etten esitä tutkittavien yksilökohtaisia merkitysverkostoja kokonaisuudessaan osallistujien anonymiteetin suojaamiseksi. Esitän esimerkissä yhden osion yhdestä sisältöalueiden mukaisesta yksilökohtaisesta merkitysverkostosta.

Haastattelu 2, lapsen huostaanotto päättynyt lapsen täysi-ikäistymisen jälkeen:

Sisältöalue 4. Lapsen ja vanhemman välinen suhde huostaanoton aikana

Vanhemmat vierailivat lapsen luona lastensuojelulaitoksessa pitkstä välimatkasta huolimatta. Hän piti myös yhteyttä lapseen puhelimitse. Puhelut olivat valvottuja. Kerran eräässä puhelussa hänellä ja lapsella oli tullut erimielisyyksiä, minkä seurauksena lapsen ja vanhemman välisestä yhteydenpidosta tehtiin rajoittamispäätös. Hän ei muista, mistä erimielisyydessä oli ollut kyse. Välillä puhelut olivat sellaisia, että he olivat vain hiljaa ja kuuntelivat toistensa hengitystä.

7. Yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen yhtenäiseksi sisältöalueista riippumatta

Yksilökohtaisen analyysin viimeisessä vaiheessa olen muodostanut yksilökohtaisen merkitysverkoston jokaisen haastatteluun osallistuneen henkilön kokemuksista. Haastatteluihin osallistui kolme henkilöä, minkä vuoksi myös yksilökohtaisia merkitysverkostoja on yhteensä kolme kappaletta. Viimeisessä vaiheessa en ole sitonut merkitysverkostoja sisältöalueisiin, vaan olen muodostanut niiden perusteella ikään kuin kertomuksen, jonka tavoitteena on kertoa tarinallisesti vanhemman kokemukset huostaanottoprosessin kulusta ja sen aikana tapahtuneista asioista ja koetuista tunteista. Perttulan (1995, 137) mukaan metodin tämän vaiheen tavoitteena on asettaa edellisessä vaiheessa muodostetut sisältöalueet toistensa yhteyteen. Vaihe on tarpeellinen tutkimuksen luotettavuuden kannalta, kun tutkimus on jäsennetty useampaan kuin yhteen sisältöalueeseen. Yksilökohtaiset merkitysverkostot ovat oleellinen osa tutkimuksen tuloksia. (Mt., 137–139.)

Esitän esimerkkinä osan yhdestä sisältöalueista riippumattomasta yksilökohtaisesta merkitysverkostosta. Edellisen vaiheen tapaan olen tässäkin tapauksessa tehnyt valinnan jättää yksilökohtaiset merkitysverkostot kokonaisuudessaan esittämättä, sillä ne pitävät sisällään sellaisia yksityiskohtia, jotka voisivat vaarantaa tutkittavien yksityisyydensuojan. Tätä valintaa tukee myös Laineen (2018, 47) toteamus siitä, ettei jokaisen yksittäisen haastatteluun osallistuneen henkilön yksittäisten tulosten esittäminen tutkimuksessa ole tarpeen, sillä tarkoituksena ei ole tutkia yksilöllisiä eroja haastateltavien välillä.

Haastattelu 2, lapsen huostaanotto päättynyt lapsen täysi-ikäistymisen jälkeen, osa sisältö-alueista riippumattomasta yksilökohtaisesta merkitysverkostosta:

Hän kokee, ettei huostaanottokäsittelyä avattu vanhemmille riittävästi ennen huostaanotto-päätöksen tekemistä. Hän kokee, ettei heillä ollut käytännössä muuta vaihtoehtoa kuin suos-tua huostaanottoon. Hän toivoo, että perheen jälleenyhdistämistä olisi tuettu enemmän. Työskentely perheen jälleenyhdistämiseksi mainittiin toistuvasti kirjauksissa. Käytännössä työskentely kuitenkin jäi näennäiseksi. Hänestä tuntui, että sosiaaliviranomaiset eivät teh-neet asianmukaista yhteistyötä vanhempien kanssa. Tämän vuoksi hän ei halunnut osallistua kaikkiin palavereihin. Hänestä tuntui, että sosiaaliviranomaiset eivät huomioineet riittävästi vanhempia. Hän näki, että ensisijaista olisi ollut tukea perheen jälleenyhdistämistä sen si-jaan, että sijaishuoltopaikkoja vaihdettiin toistuvasti.

Seuraavaksi siirryn fenomenologisen analyysin toiseen vaiheeseen, jossa muodostetaan ylei-nen merkitysverkosto.

5.3 Yleisen merkitysverkoston muodostaminen

Fenomenologisen metodin toisessa vaiheessa muodostan yleisen merkitysverkoston edelli-nessä vaiheessa muodostettujen yksilökohtaisten merkitysverkostojen pohjalta (Perttula 1995, 119–174; Perttula 2000, 430–440).

1. Tutkimusasenteen omaksuminen

Tästä eteenpäin analyysi siirtyy yksilökohtaiselta yleiselle tasolle. Merkityksiä ei enää ensi-sijaisesti nähdä osana koettua maailmaa, vaan niitä tarkastellaan esimerkkeinä merkityksistä, joiden tutkittaville yhteistä olemassaoloa nyt analysoidaan. Merkitykset irrotetaan niistä yh-teyksistä, joissa ne ovat muodostuneet. Tästä huolimatta on tärkeää, että yksittäiset merki-tykset ovat kuitenkin edelleen löydettävissä tutkittavien koetusta maailmasta. Tarkoituksena on siis analysoida merkityssuhteita, jotka paikantuvat kaikkien tutkittavien koettuihin maa-ilmoihin. (Perttula 1995, 154.)

Yksilökohtaisen merkitysverkoston tapaan myös yleisen merkitysverkoston muodostamisen ensimmäinen vaihe on tutkimusasenteen omaksuminen. Perttulan (2000, 433) mukaan yksilökohtaiset merkitysverkostot ovat ehdotelmia yleisestä kokemuksia käsittelevästä tiedosta. Hän käyttää ”ehdotelma”-termiä viittaamaan tietoon, joka pohjautuu kokonaisuutena tarkasteltavaan yksilökohtaiseen merkitysverkostoon sen yksittäisen osan sijasta. Analyysi etenee kohti yleistä tietoa, josta yksilökohtaiset merkitysverkostot ovat ehdotelmia. Tämän vuoksi yksilökohtainen merkitysverkosto suuntautuu eteenpäin kohti muodostumassa olevaa yleistä tietoa. On kuitenkin tärkeää, että metodi säilyttää yhteyden tutkimuksen molempiin suuntiin, eteen- ja taaksepäin. Tutkijalle ja tutkimusta lukevalle henkilölle tulee olla selvää, mitkä yksilökohtaiset merkitysverkostot sisältyvät mihinkin yleisen merkitysverkoston tyyppiin. Se on edellytys sille, että ihmisten kokemuksia käsittelevä yleinen tieto on riittävän laaja-alaista ja aidosti yhteydessä todelliseen maailmaan. (Mt., 433.) Yleisen merkitysverkoston aineistona toimivat kolme yksilökohtaista merkitysverkostoa, jotka olen muodostanut ensimmäisessä vaiheessa kunkin haastatteluun osallistuneen henkilön kokemusten pohjalta (ks. Perttula 1995, 156).

2. Merkityssuhteiden erottaminen ja muuntaminen merkityssuhde-ehdotelmiksi

Toisessa vaiheessa jokainen yksilökohtainen merkitysverkosto jaetaan merkityssuhteisiin. Tämä vaihe vastaa yksilökohtaisen vaiheen sitä osaa, jossa aineistosta erotetaan merkityksiä ja itsenäisiä kokonaisuuksia. Analyysin yleisessä osassa aineistona käytetään yksilökohtaisia merkitysverkostoja, minkä vuoksi aineisto on jäsenyntyneempää ja merkitykset ovat helpommin eroteltavissa. Analyysi etenee toisessa vaiheessa kohti yleisen tiedon muodostamista, minkä vuoksi kokemusten yksilöperustaisuus häivytetään muuntamalla merkityssuhteet kielelle, joka ei perustu enää yhden henkilön kokemuksiin ja ajatuksiin. Tuloksia kutsutaan merkityssuhde-ehdotelmiksi. (Perttula 2000, 434.)

Tulkintani mukaan tämä vaihe vastaa Laineen (2018, 43–45) analyysimenetelmässä sitä vaihetta, jossa aineistosta muodostetaan merkityskokonaisuuksia, joiden avulla pyritään hahmottamaan tutkittavaa kokonaisilmiötä. Haastateltavat kertovat ilmiöön liittyvistä kokemuksistaan ja tutkijan tehtävänä on löytää erilaisia merkityksiä haastattelussa esille nousseiden asioiden sisältä. Merkityskokonaisuuksien muodostamisessa pyritään hyödyntämään tutkimusaineistosta nousevia yhtäläisyyksiä. Nämä samankaltaiset merkitykset muodostavat

oman kokonaisuutensa, ja siitä eroavat merkitykset puolestaan lajitellaan muihin kokonaisuuksiin sisältöjensä erityisyyden mukaan. Olennaisia merkityksiä pyritään löytämään litteroidun tutkimusaineiston perusteella kirjoitetusta kuvauksesta mahdollisimman paljon, minkä perusteella pyritään muodostamaan kokonaiskuva tutkittavasta ilmiöstä. Merkityskokonaisuus on yksi aspekti tutkittavasta ilmiöstä. Kokonaisuus puolestaan muodostuu useista erillisistä merkityksistä, jotka muodostavat yhdessä kokonaisuuden samankaltaisuuksiensa perusteella. Merkityskokonaisuuksien muodostumista määrittelevät myös tutkimuskysymykset, sillä ilmiöstä pyritään löytämään kokonaisuuksien avulla juuri ne aspektit, jotka ovat tutkimustehtävän kannalta relevantteja. (Laine 2018, 43–45.)

Seuraavaksi esitän kolmen esimerkin avulla yhden merkityssuhde-ehdotelman jokaista muodostettua yksilöverkostoa kohden:

Haastattelu 1:

Lapsi sijoitettiin sijaisperheeseen. Huostaanoton perusteet olivat epäselvät ja hän ei toistuvista pyynnöistä huolimatta saanut tietää, mitä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamiseksi olisi tehtävä. Hän koki huostaanoton olevan perusteeton. Hän ei toistuvista pyynnöistä huolimatta saanut tietää, mitä muutoksia edellytettiin huostaanoton päättämiseksi. Hänestä tuntui, ettei mikään riittänyt sosiaaliviranomaisille ja huostaanoton perusteita muutettiin jatkuvasti. Hänestä tuntui, etteivät sosiaaliviranomaiset pitäneet hänestä henkilökohtaisella tasolla. Huostaanoton aikana perheen kanssa ei tehty yhteistyötä eikä suunniteltu perheen jälleenyhdistämistä. Hän kokee, että lapsen asiakassuunnitelmaan kirjatut tavoitteet olivat epämääräisiä ja merkityksettömiä. Samat tavoitteet kirjattiin asiakassuunnitelmaan aina uudestaan, eikä niiden toteutumista seurattu eikä niiden saavuttamisen eteen työskennelty aktiivisesti.

Lapsi sijoitettiin perhehoitoon. Huostaanoton perusteet olivat epäselvät ja niitä ei kerrottu vanhemmalle toistuvista pyynnöistä huolimatta. Huostaanoton aikana perheen kanssa ei tehty yhteistyötä eikä perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta huomioitu työskentelyssä. Asiakassuunnitelmaan kirjatut tavoitteet eivät olleet relevantteja eikä niiden toteutumista seurattu.

Haastattelu 2:

Hän kokee, ettei huostaanottokäsitettä avattu vanhemmille riittävästi ennen huostaanotto päätöksen tekemistä. Hän kokee, ettei heillä ollut käytännössä muuta vaihtoehtoa kuin suostua huostaanottoon. Hän toivoo, että perheen jälleenyhdistämistä olisi tuettu enemmän. Työskentely perheen jälleenyhdistämiseksi mainittiin toistuvasti kirjauksissa. Käytännössä työskentely kuitenkin jäi näennäiseksi. Hänestä tuntui, että sosiaaliviranomaiset eivät tehneet asianmukaista yhteistyötä vanhempien kanssa. Tämän vuoksi hän ei halunnut osallistua kaikkiin palavereihin. Hänestä tuntui, että sosiaaliviranomaiset eivät huomioineet riittävästi vanhempia. Hän näki, että ensisijaista olisi ollut tukea perheen jälleenyhdistämistä sen sijaan, että sijaishuoltopaikkoja vaihdettiin toistuvasti.

Vanhemmat eivät saaneet riittävästi tietoa ennen huostaanottopäätöksen tekemistä eikä heillä ollut tosiasiallisesti muuta vaihtoehtoa kuin antaa suostumuksensa. Perheen jälleenyhdistämistä olisi tullut tukea enemmän ja vanhempien kanssa olisi pitänyt tehdä enemmän asianmukaista yhteistyötä. Vanhempia ei huomioitu riittävästi. Perheen jälleenyhdistämistä olisi tullut tukea ensisijaisesti toistuvien sijaishuollon muutosten sijasta.

Haastattelu 3:

Hän ei ole kokenut vanhempana arvostusta tai kannustusta sijaishuollon aikana. Hän kokee, että vaikka tavoitteeksi on asetettu hänen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen edistäminen, ei sen eteen ole kuitenkaan tehty konkreettisia toimia. Hän on joutunut itse vaatimaan työskentelyä vuorovaikutuksen edistämiseksi. Hän on kysynyt toistuvasti konkreettisia perusteita huostaanotolle. Hän on toivonut, että saisi konkreettisia esimerkkejä siitä, missä asioissa on tehnyt virheitä ja miten voisi jatkossa muuttaa omaa toimintaansa. Hän ei ole kuitenkaan pyynnöistä huolimatta saanut vastauksia kysymyksiinsä. Hän kokee, että esitetyt huostaanoton perusteet ovat liian epämääräisiä. Hänelle ei ole esitetty riittäviä perusteita sille, miksi perheen jälleenyhdistäminen ei ole mahdollista. Hänen kanssaan ei ole suostuttu keskustelemaan perheen jälleenyhdistämisen edellytyksistä. Hän myös kokee, ettei sijaishuoltopaikoilla ole riittävää osaamista toimia hänen lapsensa kanssa.

Vanhempaa kohtaan ei ole osoitettu arvostusta tai kannustusta sijaishuollon aikana. Huostaanoton tavoitteiden toteutumisen eteen ei ole tehty konkreettisia toimia. Vanhempi on joutunut vaatimaan itse aktiivisesti työskentelyä tavoitteiden saavuttamiseksi. Vanhemmalle ei ole kerrottu konkreettisesti, millaisia puutteita vanhemmuuteen sosiaaliviranomaisten näkemyksen mukaan liittyy. Perheen jälleenyhdistämisen edellytyksistä ei ole käyty keskustelua ja esitetyt perusteet huostaanotolle ovat olleet epämääräisiä.

3. Sisältöalueiden muodostaminen

Edellisessä vaiheessa merkityssuhteet muunnettiin merkityssuhde-ehdotelmiksi. Kolmannessa vaiheessa muodostetaan merkityssuhde-ehdotelmien perusteella niitä jäsentävät sisältöalueet. Sisältöalueiden yhdistäminen ei ole tarkoituksenmukaista, sillä kolmannen vaiheen tavoitteena on hahmottaa jokaisen ehdotelman omia merkityssisältöjä. (Perttula 2000, 436.) Perttulan (1995, 156) ohjeistuksen mukaisesti muodostin aineiston kokonaisuutta jäsentävät sisältöalueet refleктоimalla yksilökohtaisia merkitysverkostoja sekä siitä erottamiani ja tiivistämiäni merkityssuhde-ehdotelmia.

Sisältöalueiden muodostamisen perustana toimivat ensimmäisen osan toisessa vaiheessa muodostetut sisältöalueet, joita myös tässä vaiheessa muodostetut sisältöalueet mukailevat ja ovat osittain myös samoja. Sisältöalueita ovat seuraavat: 1. *huostaanotto prosessina*, 2.

vanhemmuuden tukeminen ja yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa, 3. huostaanottoon liittyvät tunnekokemukset, 4. lapsen ja vanhemman välinen suhde ja vuorovaikutus 5. vanhemmuuden haasteet ja kriisit sekä 6. vanhemmuuden merkitys ja identiteetti.

4. Merkityssuhde-ehdotelmien sijoittaminen sisältöalueisiin

Neljännessä vaiheessa merkityssuhde-ehdotelmat sijoitetaan edellisessä kohdassa muodostettuihin sisältöalueisiin. Jokainen merkityssuhde-ehdotelma sijoitetaan yhden sisältöalueen sisälle, joka kokoa yhteen siihen liittyvät merkityssuhde-ehdotelmat. (Perttula 2000, 436.) Tässä vaiheessa luovuin yksilökohtaisten merkitysverkostojen tarkastelusta toisistaan erillään. Muodostin kaikki merkityssuhde-ehdotelmat omaksi kokonaisuudekseen ja sijoitin ne niihin kuuluviin sisältöalueisiin. Säilytin kuitenkin aineistossa edelleen merkinnän siitä, mistä yksilökohtaisesta merkitysverkostosta mikäkin merkityssuhde-ehdotelma oli lähtöisin. Sisältöalueita oli yhteensä kuusi ja jokainen sisältöalue kokosi yhteen kaikki alleen kuuluvat merkityssuhde-ehdotelmat.

Esitän seuraavaksi esimerkkinä osan sisältöalueesta 2. Vanhemmuuden tukeminen ja yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa, johon olen sijoittanut yhden osallistujan yksilökohtaisen merkitysverkoston perusteella muodostetut merkityssuhde-ehdotelmat.

Sisältöalue 2: Vanhemmuuden tukeminen ja yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa

Sosiaaliviranomaisten ja vanhemman välinen yhteydenpito väheni merkittävästi sosiaaliviranomaisten puolelta, kun vanhempi kertoi vastustavansa huostaanottoa. Vanhemman kysymyksiin ei vastattu eikä kuulumisia vaihdettu. Vanhempi on turhautunut sosiaaliviranomaisten toimintaan ja tapaan käsitellä asioita. (Haastattelu 3)

Vanhemman näkemyksen mukaan sosiaaliviranomaisten asiakastyön dokumentointi ei vastaa todellisuutta ja perustuu virheellisesti tehtyihin tulkintoihin sekä lapsen tunnekuohun vallassa kertomiin asioihin, joiden todenperäisyyttä ei ole varmistettu. Vanhemman psyykkistä hyvinvointia on kyseenalaistettu eikä hänen eriävää näkemystään ole dokumentoitu asiakirjoihin. (Haastattelu 3)

Sijaishuoltopaikkaa on vaihdettu useita kertoja verrattain lyhyen ajan sisällä. Vanhemman näkemyksen mukaan tämä kertoo sijaishuoltopaikkojen toimimattomuudesta ja kyvyttömyydestä vastata lapsen tarpeisiin. Lapsen hyvinvointi on heikentynyt sijaishuollon aikana. Lapselle tarjotut tukitoimenpiteet eivät ole toteutuneet, sillä lapsen oikeanlaista käyttäytymistä on pidetty edellytyksenä avun saamiselle. (Haastattelu 3)

Perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta ei ole mainittu lapsen asiakirjoissa vanhemman toiveesta huolimatta. (Haastattelu 3)

Aikuisten olisi tärkeää tutustua lapseen yksilönä ja muodostaa ymmärrys tämän kokemusmaailmasta. Tämä ei ole toteutunut sijaishuollon aikana. Lapsen hyvinvoinnin heikkeneminen ja itseään vahingoittava käyttäytyminen herättää voimakasta huolta vanhemmassa, mutta sosiaaliviranomaiset eivät ole suhtautuneet riittävällä vakavuudella vanhemman esittämiin huolenaiheisiin. Vanhemman omaa psyykkistä terveydentilaa on toistuvasti kyseenalaistettu. (Haastattelu 3)

Vanhempi on toistuvasti pyytänyt yhteistyötä, jossa kaikki osapuolet ovat mukana ja tulevat huomioiduksi. Hän on pyytänyt tulla kuulluksi vanhempana. Tämänkaltaisen yhteistyö ei ole kuitenkaan toteutunut. Lapsen hyvinvointia ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta ei ole huomioitu sosiaaliviranomaisten toiminnassa sijoituksen aikana. Vanhempi on tyytyväinen yhden työntekijän toimintaan aiemmassa sijaishuoltopaikassa, mutta työskentely päättyi työntekijän poisjäämisen johdosta. (Haastattelu 3)

Huostaanoton tavoitteiden toteutumisen eteen ei ole tehty konkreettisia toimia. Vanhempi on joutunut vaatimaan itse aktiivisesti työskentelyä tavoitteiden saavuttamiseksi. Vanhemmalle ei ole kerrottu konkreettisesti, millaisia puutteita vanhemmuuteen sosiaaliviranomaisten näkemyksen mukaan liittyy. Perheen jälleenyhdistämisen edellytyksistä ei ole käyty keskustelua ja esitetyt perustelut huostaanotolle ovat olleet epämääräisiä. (Haastattelu 3)

Vanhemmuustyöskentelyä ei ole ollut sijaishuollon aikana. Vanhempi ei ole saanut pyytämänsä tukea tai konkretiaa. Sosiaalityöntekijä on vaikuttanut tyytymättömältä, kun vanhempi on toivonut perheenjäsenten huomioimista osana työskentelyä. Vanhempi kokee epäluottamusta sosiaaliviranomaisia kohtaan. (Haastattelu 3)

Vanhemman omaa asiakassuunnitelmaa vanhemmuuden tukemiseksi ei ole laadittu eikä sellaiseen ole tarjottu mahdollisuutta. Vanhemman esittämiä muihin tukitoimiin liittyviä toiveita ei ole huomioitu. Vanhemman näkemykset ja ajatukset eivät ole tulleet huomioiduksi asiakassuunnitelman laatimisen yhteydessä eikä niitä ole kirjattu ylös. Vanhemman mukaan lapsen asiakassuunnitelmaan asetettujen tavoitteiden tulisi koskettaa lasta henkilökohtaisella tasolla. (Haastattelu 3)

Vanhemmat ovat saaneet tukea vanhemmuuteen ja ristiriitatilanteiden käsittelyyn kolmannen sektorin toimijalta ja työskentely on ollut toimivaa. Sosiaaliviranomaiset kieltäytyivät osallistumasta työskentelyyn. (Haastattelu 3)

Vanhemman mukaan huostaanoton päättäminen ennen lapsen täysi-ikäistymistä olisi edellyttänyt koko perheen huomioimista osana työskentelyä ja työntekijöiden tunnetaitojen vahvistamista. (Haastattelu 3)

5. Sisältöalue-ehdotelmien muodostaminen

Viidennessä vaiheessa muodostetaan sisältöalueisiin sijoitettujen merkityssuhde-ehdotelmien perusteella sisältöalue-ehdotelmat. Tässä vaiheessa tarkoituksena oli kuvata

sisältöalueittain ehdotelmien keskeisimmät sisällöt. Analyysi etenee tässä vaiheessa edelleen yksi ehdotelma kerrallaan. (Perttula 2000, 438.) Tässä vaiheessa en vielä erottanut osallistujien kokemuksia toisistaan, vaikka analyysin tässä vaiheessa kokemusten yksilökohtaisuudella ei enää olekaan suurta merkitystä. Koin kuitenkin analyysin selkeyden vuoksi toimivana keinona edetä analyysissä mahdollisimman pitkälle säilyttäen jokaisen osallistujan kokemukset omana kokonaisuutenaan. Jokainen sisältöalue-ehdotelma pitää sisällään kolme erillistä kappaletta, eli yhden jokaista yksilökohtaista merkitysverkostoa kohden.

Seuraavaksi esitän esimerkkinä osan muodostamastani sisältöalue-ehdotelmasta. Sisältöalue-ehdotelma on muodostettu yhden osallistujan yksilökohtaisen merkitysverkoston perusteella. Osallistujan anonymiteetin varmistamiseksi en esitä ehdotelmaa kokonaisuudessaan.

Haastattelu 1: lapsen huostaanotto päätetty ennen lapsen täysi-ikäistymistä

Sisältöalue 2. Vanhemmuuden tukeminen ja yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa

Yhteistyö vanhempien ja aiempien sosiaaliviranomaisten välillä ei ollut toimivaa. Huostaanoton syitä ja perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä ei käyty vanhempien kanssa läpi eikä vanhemmille laadittu omaa asiakassuunnitelmaa vanhemmuuden tukemiseksi. Perheelle ei tarjottu lastensuojelun tukitoimia heidän pyynnöistään huolimatta. Sosiaaliviranomaisten toiminta sijaishuollon aikana aiheutti epäluottamusta. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuminen sijoituksen aikana oli myönteinen kokemus ja perheen jälleenyhdistämistä alettiin valmistelemaan. Uudet sosiaaliviranomaiset kunnioittivat perheen toiveita ja perhe sai heiltä tarvitsemansa tuen. Sosiaaliviranomaisten olisi toivottu kiinnittävän enemmän huomiota tasavertaisesti molempien vanhempien kuulluksi tulemiseen.

Sisältöalue 3. huostaanottoon liittyvät tunnekokemukset

Huostaanotto on vaikuttanut traumaattisesti koko perheeseen ja aiheuttanut epäluottamusta viranomaisia kohtaan. Huostaanotto ja lastensuojeluasiakkuus eivät ole aiheuttaneet häpeää. Vanhempi on pahoillaan, että kokemus lainmukaisesta huostaanottoprosessista on jäänyt puuttumaan.

Sisältöalue 4: lapsen ja vanhemman välinen suhde ja vuorovaikutus

Perheenjäsenten välistä yhteydenpitoa ei tuettu sijoituksen alkuvaiheessa lainkaan. Myöhemmin yhteydenpitoa tuettiin viikonlopputapaamisilla kahden viikon välein. Lisäksi yhteydenpitoa oli vanhemman vaatimuksesta puhelimitse kahden päivän välein. Huostaanoton päättymisen jälkeen perheelle tarjottiin mahdollisuus vastaanottaa tukea perheenjäsenten väliseen vuorovaikutukseen, mutta vanhempi ei kokenut sitä tarkoituksenmukaiseksi. Huostaanoton päättymisen jälkeen lapsen on ollut vaikeaa olla erossa vanhemmistaan ja vanhemmalla on ollut vaikeus luottaa siihen, ettei huostaanotto tule toistumaan.

6. Muodostetaan ehdotelma yleiseksi merkitysverkostoksi

Kuudennessa ja toiseksi viimeisessä vaiheessa edetään sisältöalue-ehdotelmista ehdotelmaan yleisestä merkitysverkostosta. Jokaisesta sisältöalue-ehdotelmasta muodostetaan yksi ehdotelma yleiseksi merkitysverkostoksi, josta muodostetaan yhtenäinen kokonaisuus. Ehdotelman muodostaminen perustuu ennen kaikkea tutkijan intuitiiviseen evidenssiin, mikä merkitsee niin kutsuttua itsensä oikeuttavaa varmuutta valinnoista, jotka tuntuvat oikealta ilman loogista päättelyä ja tietoista järkeilyä. Edellytyksenä on kuitenkin se, että tutkija on analyysia tehdessään noudattanut deskriptiivistä tutkimusasennetta. (Perttula 2000, 438–439.) Edellä mainitun mukaisesti olen pyrkinyt myös itse analyysiprosessini aikana noudattamaan deskriptiivistä tutkimusasennetta, eli kuvailemaan haastateltavien kokemuksia keskittymättä syihin niiden taustalla. Olen muodostanut kolme ehdotelmaa yleiseksi merkitysverkostoksi. Ehdotelmat on muodostettu kunkin osallistujan yksilökohtaisen merkitysverkoston pohjalta luotujen sisältöalue-ehdotelmien perusteella. Sisältöalue-ehdotelmat on yhdistetty harmoniseksi kokonaisuudeksi, jonka tarkoituksena on kuvata jokaisen osallistujan huostaanotto prosessi ja siihen liittyvät teemat narratiivisessa muodossa.

Esitän seuraavaksi aiempien esimerkkien tapaan osan ehdotelmasta yleisestä merkitysverkostosta. En esitä merkitysverkostoa kokonaisuudessaan, sillä vaikka merkitysverkoston muodostamisessa on tavoitteena ollut yksilöllisyyden häivyttäminen ja yleiselle tasolle siirtyminen, se pohjautuu kuitenkin edelleen yksittäisen osallistujan yksilökohtaiseen merkitysverkostoon.

Haastattelu 3: lapsi edelleen sijoitettuna kodin ulkopuolelle

Huostaanotto prosessi on heikentänyt vanhemman omaa hyvinvointia merkittävästi. Vanhemmat ovat saaneet tukea kolmannen sektorin toimijalta, mutta sosiaaliviranomaiset eivät olleet halukkaita osallistumaan työskentelyyn. Huostaanotto on saanut vanhemman pohtimaan omaa merkitystään ja identiteettiään vanhempana. Hän ei ole tullut vanhempana huomioiduksi sijoituksen aikana eikä häntä kohtaan ole osoitettu arvostusta tai kannustusta. Huostaanotto prosessi on aiheuttanut vanhemmalle syvää arvottomuuden tunnetta sekä pelkoa toisen lapsen menettämisestä. Perheenjäsenet on nähty sosiaaliviranomaisten silmissä epäonnistujina. Sosiaaliviranomaisten toiminta on aiheuttanut suuttumusta, turhautuneisuutta ja epäluottamusta. Sijoituksen päätyminen ennen lapsen täysi-ikäistymistä edellyttäisi perheen huomioimista osana työskentelyä sekä työntekijöiden tunnetaitojen vahvistamista. Lapsen tulevaisuus aiheuttaa huolta.”

7. Yleisen merkitysverkoston muodostaminen

Viimeisessä vaiheessa muodostetaan yleinen merkitysverkosto. Yleisen merkitysverkoston muodostaminen on analyysin päätepiste, joka sisältää yleistä tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Tutkimuksen tulokset voidaan kuvata yleisenä merkitysverkostona, mikäli kaikissa yleisen merkitysverkoston ehdotelmassa nähdään samankaltaiset keskeiset sisällöt. Tämän vuoksi on perusteltua kuvata sellaista yleistä tietoa, joka pitää sisällään kaikkien tutkittavien kokemukset tarkasteltavasta ilmiöstä. Tällöin jokaisen tutkimukseen osallistuneen henkilön kokemuksellisessa todellisuudessa on keskenään samankaltaisia piirteitä. Mikäli kaikki ehdotelmien eivät ilmentäisi samoja keskeisiä merkityksiä, tulisi yleisiä merkitysverkostoja muodostaa useampia. Tämä puolestaan kertoisi tutkittavan ilmiön yksilöllisyydestä. Tämänkaltaisia yleisiä merkitysverkostoja kutsutaan yleisen merkitysverkoston tyypeiksi. (Perttula 2000, 439–440.)

Tässä tutkielmassa osallistujien kokemukset olivat hyvin yhteneväisiä, minkä vuoksi olen muodostanut yhden yleisen merkitysverkoston. Toisaalta olen tässäkin vaiheessa hyödyntänyt tutkijan vapautta muokata metodologia aineistoon sopivaksi (ks. Perttula 2000, 429). Kokemusten yksilöllisyyden vuoksi olen yleisen merkitysverkoston muodostamisessa kirjoittanut auki, millaisia jaettuja kokemuksia vanhemmilla on. Olen kuitenkin myös nostanut esille, mikäli yhdellä osallistujalla on ollut muista poikkeava kokemus esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden vaihtumiseen liittyen. Tämänkaltaiset eroavaisuudet olivat laajemmassa mittakaavassa hyvin vähäisiä, minkä vuoksi en kokenut tarkoituksenmukaiseksi muodostaa tästä syystä useaa erillistä yleistä merkitysverkostoa. Tutkimustehtävän ja tutkimuskysymysten näkökulmasta osallistujien kokemukset olivat niin samankaltaisia, että yhden yleisen merkitysverkoston muodostaminen niiden pohjalta oli luonnollinen vaihtoehto. Olisin voinut jättää myös vähäiset yksilölliset erot kokonaan pois analyysistä, mutta toisaalta koen tiettyjen yksityiskohtien olevan niin merkittäviä, että ne on tarpeen nostaa esille siitäkin huolimatta, että rikon valinnallani tietoisesti perinteisen fenomenologisen analyysin kaavaa.

Esitän tämän aineistoanalyysin pohjalta muodostamani yleisen merkitysverkoston seuraavassa luvussa 6, jossa esittelen tutkimukseni tulokset.

6. Tutkimuksen tulokset

6.1 Yleinen merkitysverkosto

Aineistoanalyysini tulos on ollut yleinen merkitysverkosto, jonka olen muodostanut eteneväällä fenomenologisen metodin mukaisesti vaihe vaiheelta kohti analyysin päätepistettä. Esittelen yleisen merkitysverkoston tässä luvussa, sillä vaikka se voidaankin nähdä osana analyysia, se on samanaikaisesti myös tutkimuksen ja koko analyysiprosessin tulos. Yleisen merkitysverkoston pohjalta olen muodostanut vastaukset tutkimuskysymyksiini, joita käsitelen luvussa 6.2.

Biologisten vanhempien kokemuksia vanhemmuustyöskentelystä lastensuojelun sijais- huollon aikana

Lastensuojeluasiakkuuden alkamistavasta, kestosta tai päättymisestä riippumatta asiakas-perheitä yhdistävät samankaltaiset kokemukset. Kahdessa kolmesta perheestä huostaanotto oli tahdonvastainen. Jokaisessa perheessä huostaanottoa edelsi avohuollon tukitoimena tehty perhetyö, joka kuitenkin oli joko riittämätöntä tai ei muuten vastannut perheiden tarpeisiin. Perheitä yhdistää kokemus siitä, ettei vanhempien kanssa käyty riittävästi läpi huostaanottopäätöksen perusteita ja perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä. Niissä perheissä, joissa huostaanotto oli tahdonvastainen, vanhempien ja sosiaaliviranomaisten näkemykset huostaanoton perusteista erosivat voimakkaasti toisistaan. Perheessä, jossa huostaanotto oli vapaaehtoinen, koettiin, ettei heillä ollut riittävästi tietoa aiheesta eikä heillä todellisuudessa ollut muuta vaihtoehtoa kuin suostua huostaanottoon. Kaksi kolmesta lapsesta sijoitettiin lastensuojelulaitokseen, kun taas yksi sijoitettiin perhehoitoon sijaisperheeseen. Lastensuojelulaitokseen sijoitettujen lasten sijaishuoltopaikkaa muutettiin toistuvasti sijoituksen aikana, mikä aiheutti tyytymättömyyttä vanhemmissa. Vanhemmilla on kokemus, että toistuvien sijaishuollon muutosten sijasta olisi ollut tärkeää tarjota riittävästi tukea kotiin ja pyrkiä edistämään perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumista. Yhdessä perheessä lapsen huostaanotto päätettiin ennen lapsen täysi-ikäistymistä. Kahdessa muussa perheessä lapsen huostaanotto ja sijoitus oli joko päättynyt tai oli lähitulevaisuudessa päättyvässä lapsen täysi-ikäistymisen vuoksi.

Keskeinen vanhempia yhdistävä kokemus oli riittämätön vanhemmuuden tuki sijaishuollon aikana. Kaikki vanhemmat olisivat toivoneet enemmän kotiin tarjottavaa tukea, mutta tukitoimia ei myönnetty eikä erilaisista tukimahdollisuuksista välttämättä edes kerrottu. Lastensuojelulaitokseen sijoitettujen lasten vanhemmat jakoivat kokemuksen siitä, että sosiaaliviranomaisten toiminta oli koettu epäasialliseksi erityisesti tilanteissa, joissa lapsen ja vanhemman välille oli muodostunut ristiriitoja tai erimielisyyksiä. Vanhemmat olisivat toivoneet tukea perheenjäsenten väliseen vuorovaikutukseen, mutta sellaista ei ollut saatavilla tai tarjottu tuki ei vastannut perheiden tarpeita.

Yhdellekään vanhemmalle ei laadittu omaa asiakassuunnitelmaa vanhemmuuden tukemiseksi, eikä sellaiseen tarjottu mahdollisuutta. Yleisesti perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta ei huomioitu työskentelyssä sijaishuollon aikana. Vanhemmilla on kokemus, etteivät lapsen asiakassuunnitelmaan kirjatut tavoitteet olleet riittävän konkreettisia eikä niiden toteutumista seurattu. Vaihtoehtoisesti asetetut tavoitteet jäivät toistuvasti toteutumatta. Jokaisella vanhemmalla oli ainakin yksi kokemus siitä, että heidät oli kohdattu sosiaalityöntekijöiden toimesta epäammattimaisesti. Sosiaalityöntekijä oli esimerkiksi vähätellyt lapsen sijaishuollon aikana kokemaa traumaattista tapahtumaa tai kyseenalaistanut vanhemman psyykkistä hyvinvointia tämän tuodessa esille lapsen hyvinvointiin liittyviä huolenaiheita. Vanhempia yhdisti myös yhteinen ajatus siitä, etteivät sosiaaliviranomaisten näkemykset vastanneet todellisuutta ja esimerkiksi kirjauksilla annettiin erilainen kuva tilanteesta, kuin millaisena se vanhemmille näyttäytyi. Perheissä jaettiin kokemus siitä, etteivät vanhemmat ole tulleet huomioituiksi sijoituksen aikana sosiaaliviranomaisten toimesta. Vanhemmat ovat joutuneet aktiivisesti pyytämään yhteistyötä, keskustelua ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioimista, mutta näitä toiveita ei ole huomioitu sijaishuollon aikana.

Yhdellä haastatteluun osallistuneella vanhemmalla oli myönteinen kokemus siitä, kun lapsen asioista vastaavat työntekijät vaihtuivat sijoituksen aikana. Toisin kuin aiemmat sosiaalityöntekijät, uudet työntekijät suhtautuivat heihin kunnioittavasti ja ottivat vanhempien toiveet huomioon työskentelyssä. Uusien sosiaaliviranomaisten näkemys perheen tilanteesta poikkesi täysin aiempien työntekijöiden näkemyksestä, minkä vuoksi perheen jälleenyhdistämistä alettiin valmistelemaan välittömästi työntekijöiden vaihtumisen jälkeen. Muilla haastatteluun osallistuneilla ei ollut samankaltaisia kokemuksia siitä, että sosiaalityöntekijöiden näkemykset olisivat merkittävästi poikenneet toisistaan.

Huostaanottoon liittyy monia erilaisia tunteita. Vanhemmat nostivat toistuvasti esille huostaanoton aikana muodostuneen tunteen siitä, etteivät sosiaaliviranomaiset halunneet sijoituksen päättävän. Vanhemmat näkivät, että tämän vuoksi perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta ei myöskään pyritty edistämään. Erityisesti lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten kohdalla taustalla nähtiin olevan taloudellisen hyödyn tavoittelemisen. Huostaanottoon on liittynyt myös pelkoa siitä, että lapsi otetaan uudelleen huostaan tai huostaanotto voi kohdistua myös perheen muihin lapsiin. Lisäksi osa vanhemmista on kokenut huolta lapsensa hyvinvoinnista ja tulevaisuuden näkymistä. Tunteisiin liittyen esille nousi myös vanhemman kokemus syvä arvottomuuden tunne huostaanoton aikana. Huostaanoton ja erityisesti sosiaaliviranomaisten toiminnan on koettu aiheuttaneen katkeruutta. Toisaalta eräs vanhemmista nosti esille myös sen, ettei hän tunne häpeää huostaanotosta tai lastensuojeluasiakkuudesta, sillä hän ei ole itse toiminut tilanteessa väärin.

Vanhemmilla on kokemus siitä, ettei yhteydenpitoa tuettu riittävästi sijaishuollon aikana. Perheenjäsenet ovat saaneet tavata toisiaan säännöllisesti lapsen kotiharjoitteluiden muodossa, mutta esimerkiksi lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta ei ole tuettu. Joissakin tapauksissa sijoitus on myös etäännyttänyt lapsia vanhemmistaan ja aiheuttanut ristiriitoja perheenjäsenten välille. Toisaalta joissakin tilanteissa sosiaaliviranomaiset ovat myös tulkinneet, etteivät perheenjäsenet tulisi toimeen keskenään, vaikka he olisivat päivittäin yhteydessä ja viettäisivät pitkiäkin aikoja yhdessä hyvässä yhteishengessä.

Kokemuksena huostaanotto on ollut perheille vaikea ja raskas prosessi. Huostaanotto on vaikuttanut heikentävästi vanhempien omaan hyvinvointiin ja jokainen vanhemmista on ollut siitä johtuen ainakin jossain vaiheessa työkyvyttömänä. Lisäksi taloudelliset kysymykset ovat aiheuttaneet haasteita huostaanoton aikana. Taloudellisen tuen saaminen on ollut sosiaalityöntekijöiden harkinnan varassa, ja saadun tuen määrä on voinut riippua myös kulloinkin päättämässä olleesta työntekijästä.

Huostaanoton aikana vanhemmat ovat joutuneet pohtimaan omaa merkitystään ja identiteettiään vanhempina. Jokainen vanhempi on kokenut roolinsa lapsen elämässä vähäiseksi sijoituksen aikana, ja mahdollisuus vaikuttaa lapsen elämään liittyvään päätöksentekoon on ollut hyvin pieni. Erään vanhemman kuvauksen mukaan tuntui siltä, ettei lapsi ole enää heidän omansa. Osa vanhemmista on kokenut, että heidät on sosiaalityöntekijöiden toimesta leimattu epäonnistuneiksi vanhempina. Vanhemmuuden merkityksen kannalta ulkopuolelta

saatu tuki on koettu tärkeänä voimavarana. Ulkoinen tuki on voinut tulla esimerkiksi lähipiiriltä, terveydenhuollosta tai kolmannen sektorin toimijoilta. Tätä kautta osa vanhemmista on saanut vahvistusta sille, että on huostaanotosta huolimatta hyvä vanhempi.

Yhteinen jaettu kokemus huostaanotosta on jo yksinään vanhempia yhdistävä tekijä. Jokainen vanhempi on kuvannut, että huostaanotto on ollut traumaattinen kokemus, joka on vaikuttanut perheiden elämään pitkäaikaisesti. Myös niissä perheissä, joissa huostaanotto on jo päättynyt, se on kokemuksena vaikuttanut perheiden elämään vielä päättymisensäkin jälkeen. Vanhemmilla on yhteinen näkemys siitä, että perheen jälleenyhdistäminen ennen lapsen täysi-ikäistymistä edellyttäisi sosiaaliviranomaisilta avoimuutta ja läpinäkyvyyttä, perheenjäsenten osallisuuden huomioimista työskentelyssä, yhteistyön tekemistä ja jokaisen osapuolen kuuntelemista, konkreettisia tavoitteita ja toimenpiteitä sekä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioimista osana työskentelyä.

6.2 Vanhemmuustyöskentely vanhempien kokemana

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni keskeisimmät tulokset kolmen tutkimuskysymykseni näkökulmasta. Näin mahdollisuutena, että fenomenologisen analyysin periaatteiden mukaisesti olisin muodostanut erillisen yleisen merkitysverkoston vastauksena jokaiseen tutkimuskysymykseeni. Luovuin tästä ajatuksesta, sillä olen muodostanut jo analyysini viimeisessä vaiheessa aineistoni kattavan yleisen merkitysverkoston, jossa olen tuonut esille aineistossani esille nousseet asiat. En siis nähnyt tarkoituksenmukaiseksi muodostaa kolmea erillistä merkitysverkostoa vastauksina tutkimuskysymyksiini, sillä halusin välttää toistamista samoja asioita uudelleen sekä tehdä tutkimuksestani lukijalle mielekkäämmän tuomalla esille mahdollisesti uusia näkökulmia vielä tulosluvussa. Olen pyrkinyt löytämään vastauksia tutkimuskysymyksiini ensisijaisesti muodostamani yleisen merkitysverkoston kautta, jonka esittelin luvussa 6.1. Olen kuitenkin nostanut tiettyihin aiheisiin liittyen esille myös sitaatteja vanhempien haastatteluista, sillä ne osoittavat yhteyden säilymisen yksilökohtaisten kokemusten ja aineiston perusteella muodostetun yleisen tiedon välillä (ks. esim. Perttula 2000, 433).

Tutkimuskysymyksiäni olivat seuraavat:

1. Millä tavoin vanhemmat ovat kokeneet sijaishuollon aikana saamansa tuen?
2. Millaisia merkityksiä vanhemmuustyöskentelyllä on ollut perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen kannalta?
3. Miten vanhempien näkemyksissä vanhemmuustyöskentelyä voitaisiin kehittää toimivammaksi ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta edistäväksi?

Käsittelen tässä luvussa ensimmäisenä vanhempien kokemuksia sijaishuollon aikaisesta tuesta. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan vanhemmuustyöskentelyn merkityksellisyyttä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen näkökulmasta. Kolmannessa alaluvussa tarkastelen vanhempien näkemyksiä vanhemmuustyöskentelyn kehittämiseen liittyen.

Sitaateissa olen erottanut haastateltavat toisistaan seuraavalla tavalla:

Haastattelu 1: lapsen huostaanotto päätetty ennen lapsen täysi-ikäistymistä (H1)

Haastattelu 2: lapsen huostaanotto päättynyt lapsen täysi-ikäistymisen jälkeen (H2)

Haastattelu 3: lapsi edelleen sijoitettuna kodin ulkopuolelle (H3)

H: Haastateltava

T: Tutkija

6.2.1 Vanhempien kokemuksia sijaishuollon aikaisesta tuesta

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni käsitteli vanhempien kokemuksia sijaishuollon aikana saadusta tuesta. Keskeinen aineistosta esille noussut havainto on, että sosiaaliviranomaisilta saatu tuki on ollut pääsääntöisesti riittämätöntä, eikä se ole vastannut vanhempien toiveisiin tai tarpeisiin. Vanhemmat olisivat kokeneet merkitykselliseksi erityisesti kotiin tarjottavan tuen. Aineistossa nousi esille, ettei vanhempien osallisuus ollut toteutunut sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä eikä perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta ollut huomioitu riittävästi sijoituksen aikana. Vanhempien kokemukset sijaishuollon aikaisesta tuesta olivat yhteneväisiä sijoituksen alkamistavasta, kestosta tai päättymisestä riippumatta. Jokaisen tutkimukseen osallistuneen vanhemman kohdalla lapsen huostaanottoa oli edeltänyt avohuollon tukitoimina tarjottu perhetyö. Tarjottu tukitoimi osoittautui kuitenkin riittämättömäksi, eikä vastannut perheiden odotuksia tai tarpeita. Osa vanhemmista oli kokenut esimerkiksi

yhteistyön perhetyöntekijöiden kanssa toimimattomaksi, mutta perhetyöntekijöitä ei vanhempien toiveesta huolimatta suostuttu vaihtamaan. Seuraavassa sitaatissa esitän lainauksen, jossa haastateltava kuvaa lastensuojeluasiakkuuden alkua.

”T: Miten teillä siitä lähti sitten asiat eteenpäin?

H2: No siinä sitten tuota tuli se sosiaalityöntekijä siihen kuvioihin mukaan. Siinä oli yksi sosionomi ensin, joka oli sitten semmoinen joku tota perhetyöntekijä. Ja tota... mulla on vähän vaikea, minä yritän muistella tässä just, että mites se oikein oli. Se oli semmosta perhetyötä, mutta se oli niinku semmoista riittämätöntä. Että sitä aika nopeasti sitten tota lähettiin sitä huostaanottoa sitten valmistelemaan.”

Vanhempien haastatteluissa nousi toistuvasti esille asiakastyön dokumentointi osana sijaishuollon aikaista työskentelyä. Lastensuojelulain (417/2007) 33 §:n mukaan lastensuojelun työntekijöillä on velvollisuus kirjata lasta tai nuorta koskeviin asiakasasiakirjoihin kaikki lapsen tai nuoren tarvitsemien lastensuojelutoimenpiteiden järjestämiseen vaikuttavat tiedot sekä toimenpiteiden suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta tarpeelliset tiedot (LSL 33 §). Asiakastyön dokumentointi on tärkeää asiakkaan oikeuksien kannalta (Hämeen-Anttila 2017, 236), mutta myös työntekijän oman oikeusturvan näkökulmasta. Tutkimustulosten perusteella osa vanhemmista oli tyytymättömiä siihen, millä tavalla lastensuojelun työntekijät dokumentoivat työtä. Haastatteluissa nousi esille, että vanhempien eriävää mielipidettä ei välttämättä ollut kirjattu ylös asiakastietoihin, kirjauksissa oli kiinnitetty huomiota ainoastaan negatiivisiin asioihin tai kirjaukset olivat olleet virheellisiä, eikä niitä ollut korjattu vanhempien pyynnöstä huolimatta tai tehty pyydettyjä lisäyksiä. Osa vanhemmista koki, että kirjaukset perustuivat lastensuojeluviranomaisten virheellisesti tekemiin tulkintoihin, joiden faktaperusteisuutta ei ollut tarkistettu.

”H3: Mitä kirjauksia nyt oon lukenut, niin kyllä tää on niinku tällainen... Mikä se sanonta on, että pukki kaalimaan vartijana. He itse tekee sellaisia kirjauksia mistä he hyötyvät. Niitä käytetään niin kuin faktatodisteena. Mitään asioita ei tarkisteta ollenkaan.”

Eräs vanhempi kertoi, että lastensuojelun työntekijöiden vaihtuminen sijaishuollon aikana oli vaikuttanut myös kirjaamiskäytäntöihin myönteisesti. Sosiaalityöntekijöiden vaihtumisen lisäksi myös perheen kanssa työskentelevät perhetyöntekijät vaihtuivat samanaikaisesti. Vanhemmat olivat saaneet mahdollisuuden osallistua kirjausten tekemiseen, ja kirjauksissa oli alettu kiinnittämään aiempaa enemmän huomiota myönteisiin asioihin.

"H1: Niin meillähän tosissaan perhetyöntekijät sitten vaihtui, ja ensimmäisenä sovittiin ekalla käynnillä, että me yhdessä kirjataan ne mitä siellä on. Ja mä en ole nähnyt sen päivän jälkeen ensimmäistäkään negatiivista lausetta."

Tutkimustuloksissa korostui merkittävästi se, miten huostaanotto ja lapsen sijoittaminen voi vaikuttaa traumaattisesti koko perheeseen. Huostaanottoon liittyi voimakkaita tunteita, jotka nousivat ajoittain esille myös haastattelutilanteissa. Tunteet liittyivät esimerkiksi pelkoon lapsen sisaruksen huostaanotosta, huoleen lapsen hyvinvoinnista ja tulevaisuudennäkymistä sekä katkeruuteen lastensuojeluviranomaisten toiminnan ja sijaishuollon aikaisten tapahtumien johdosta. Haastatteluissa nousi esille myös vanhemman oma merkitys ja rooli lapsen elämässä. Jokainen vanhempi koki roolinsa lapsen elämässä vähäiseksi sijaishuollon aikana. Yhteistä oli myös kokemus siitä, etteivät he vanhempana tulleet huomioiduksi osana sijaishuollon aikaista työskentelyä. Erityisen vahvasti jokaisessa haastattelussa nousi esille epäluottamus lastensuojeluviranomaisia kohtaan.

"H3: Mutta että sanatkaan ei ole hirveän kohteliaita eikä ymmärtäviä. Vaan että mut on ennemminkin... mulle on sanottu näin, että sun pitää luottaa. Sun pitää luottaa työntekijöihin, mutta työntekijät on olleet epäluotettavia. Ne on tehneet asioita, mitkä eivät ole herättäneet luottamusta millään tavalla, ja mä oon halunnut sitten käydä niitä asioita läpi. Niin mulle on luvattu, ja sitten niitä ei ole käyty läpi."

Vanhempien kokema ulkopuolisuus ja epäluottamus viranomaisia kohtaan korostuivat keskeisinä teemoina tutkimustuloksissa. Luottamuksen puute ja luottamukseen perustuvien suhteiden muodostaminen ovat tärkeässä asemassa yhteiskunnan marginaaliin ajautuneille ihmisille erityisesti niissä tilanteissa, kun tarkastelun kohteena ovat heidän osallisuutensa ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuutensa. Luottamus ja luottamukselliset ihmissuhteet ovat hyvässä vuorovaikutuksessa tarvittavia resursseja, joiden avulla mahdollistetaan osallistuminen ja asioihin vaikuttaminen. (Hyväri 2017, Luottamussuhteet ja kokemusasiantuntijoiden osallisuus -kappale.)

Aineistossa nousi toistuvasti esiin myös vanhempien ja lastensuojeluviranomaisten väliseen vuorovaikutukseen liittyvät tekijät. Jokaisella vanhemmalla oli ainakin yksi kokemus siitä, että oli tullut kohdatuksi lastensuojeluviranomaisten toimesta epäammattimaisesti. Sosiaalityöntekijä oli esimerkiksi saattanut vähätellä lapsen kohdistunutta traumaattista tapahtumaa tai kyseenalaistanut vanhemman psyykkistä hyvinvointia tämän tuodessa esille lapsen hyvinvointiin liittyviä huolenaiheita. Osa vanhemmista kertoi, ettei ollut kokenut

minkäänlaista kannustusta tai arvostusta sosiaalityöntekijöiden taholta. Yhdellä osallistujalla oli myös kokemus siitä, että hänet ja hänen lapsensa oli leimattu epäonnistujiksi lastensuojeluviranomaisten toimesta. Jokainen tutkimukseen osallistunut vanhempi jakoi kokemuksen siitä, etteivät he olleet tulleet huomioduksi lastensuojeluviranomaisten toimesta sijaishuollon aikana. Vanhemmat olivat itse toistuvasti pyytäneet yhteistyön tekemistä, keskustelua ja asioiden läpikäymistä sekä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioimista, mutta toiveita ei ollut huomioitu sijaishuollon aikana. Seuraavassa sitaatissa vanhempi kuvaa yhteistyössä tapahtunutta myönteistä muutosta, joka tapahtui työntekijöiden vaihtumisen myötä.

”H1: Mut nehän sillon kysy, että oltaisko haluttu jotain niin kun lapsen ja mun väleihin, mutta mä koin, että ei mikään ulkopuolinen taho siihen kyllä pysty vaikuttaa. Et kyl se niinku, mä oon nyt nähnyt ulkopuolisia ihan riittävästi mun elämässäni. Mut kyllä ne niinku kyseli ja ne ei niinku silleen, ne ei vaatinut, että sun täytyy tehdä nyt jotain ja sun täytyy nyt ottaa tää ja... Vaan ne niinku oli semmoisia enemmänkin ratkaisukeskeisiä, että ne oli silleen, että voisko tästä olla jotain ja ehdottelivat itse sitten. Ja sitten jos mä sanoin, että en mä usko, niin ne niinku kunnioitti ja kuunteli sitä. Ja kyllähän ne nyt oli varmaan oppinut mut myös tuntemaan jonkun verran ja sitten se luottamus oli ihan erilaista, koska pystyttiin niitten kanssa puhumaan.”

Seuraavassa sitaatissa vanhempi jatkaa kuvailemalla sitä, miltä yhteistyö oli tuntunut ennen työntekijöiden vaihtumista. Vanhemman mukaan yhteistyön ja luottamuksen rakentuminen on vaikeaa tilanteessa, jossa vuorovaikutus perustuu viranomaisen valta-asemaan asiakkaaseen nähden sekä asiakkaan pelkoon mahdollisista seurauksista, mikäli hän ei toimi viranomaisen haluamalla tavalla.

”H1: Että se ei ollut semmoista, että joku tykittää sulle kuinka paska ihminen sä oot ja sit sä oot vaan silleen okkei. Että jos mä en niinku lähde tähän, niin sä viet mun lapsen. Että tota, se on vähän väärä asetelma sitten taas mun mielestä, jos puhutaan yhteistyöstä tai luottamuksesta tai jostain. Että sulla on semmoinen pieni vipuvarsi siellä, koska mä oon viranomainen, mä voin koska vaan viedä ton mikä sulle on kaikista tärkeintä. Että tota, että teet näin tai menetät jotain mitä et todellakaan halua menettää. Niin ei semmoisessa kohtaa niinku pysty mistään yhteistyöstä edes puhumaan tai minkäänlaisesta keskustelustakaan. Että kyllähän siinä on niin puun ja kuoren välissä ku voi olla. Mut kyl ne uudet sitten, niitten kanssa nyt oli.”

Aineistossa nousi esille, että vanhemmuuden merkityksen kannalta ulkopuolelta saatu tuki on koettu tärkeänä voimavarana. Ulkoisen tuen lähteenä on voinut olla esimerkiksi vanhemman oma läheisyhteisö, terveydenhuollon henkilöstö tai kolmannen sektorin toimijat. Tätä kautta osa vanhemmista on saanut vahvistusta sille, että on huostaanotosta huolimatta hyvä

vanhempi. Toisaalta osa vanhemmista kertoi, että lastensuojeluviranomaiset olivat esimerkiksi kieltäytyneet osallistumasta yhteiseen työskentelyyn kolmannen sektorin toimijoiden kanssa, joilta vanhemmat olivat saaneet tukea. Tämä on toisaalta harmillista, sillä uskon, että tämänkaltaisen rakentava työskentely voisi parhaimmillaan jopa edistää vanhempien ja sosiaaliviranomaisten välistä vuorovaikutusta ja yhteistyötä.

6.2.2 Vanhemmuustyöskentelyn merkityksellisyys perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen näkökulmasta

Toinen tutkimuskysymykseni käsitteli vanhemmuustyöskentelyn merkitystä perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen näkökulmasta. Vanhemmuustyöskentelyn sisällön tutkiminen itsessään osoittautui haastavaksi, sillä vanhempien näkemyksissä työskentely oli jäänyt puutteelliseksi tai työskentelyä ei ollut ollut lainkaan. Pohdin jossain vaiheessa, olisiko tutkimuskysymyksiä syytä muokata tämän vuoksi aineistoon sopivammiksi. Päätin kuitenkin pitää tutkimuskysymykset alkuperäisinä, sillä myös vanhemmuustyöskentelyn puuttuminen on tulos itsessään. Tästä näkökulmasta oli hyvä keskittyä siihen, millaista työskentelyä vanhemmat *olisivat* toivoneet. Vastauksena toiseen tutkimuskysymykseen voin siis mielestäni todeta, että vanhempien näkemyksissä vanhemmuustyöskentely on jäänyt puutteelliseksi, mikä on osaltaan voinut myös vaikuttaa siihen, ettei perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta ole useimmissa tapauksissa voitu saavuttaa.

Yhdellekään tutkimukseen osallistuneelle vanhemmalle ei ollut laadittu omaa asiakassuunnitelmaa vanhemmuuden tukemiseksi, eikä sellaiseen ollut tarjottu edes mahdollisuutta. Lastensuojelulain (417/2007) 30 §:n mukaan ”*huostaan otetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana. Suunnitelmassa on arvioitava muun palveluntarpeen arvioinnin lisäksi myös, millä tavoin vanhemmille järjestettävän erityisen tuen avulla voidaan edistää perheen jälleen yhdistämistä. Suunnitelma laaditaan tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa*”. Käsite vanhemman omasta asiakassuunnitelmasta oli myös jokaiselle vanhemmalle uusi, mikä merkitsee sitä, etteivät vanhemmat ole osanneet itse pyytää tällaisen suunnitelman laatimista.

"T: Tehtiinkö teille missään vaiheessa vanhemmuuden tukemisen suunnitelmaa?

H1: Öö, ei. Mä en edes tiedä mitä se tarkoittaa."

Vanhemman asiakassuunnitelma muodostaa parhaimmillaan pohjan vanhemman tarvitsemalle tuelle ja siihen liittyvälle työskentelylle. Suunnitelmaa on mahdollista hyödyntää myös moniammatillisen työskentelyn koordinoinnissa, mikäli suunnitelmaan on kirjattu vanhempien kanssa tapahtuvan työskentelyn jakautumista eri toimijoiden välillä. Suunnitelman laatimisen keskeinen lähtökohta on vanhemman osallisuus suunnittelutyössä ja tavoitteiden määrittelyssä, jotta sen avulla voidaan aidosti tukea vanhemman oman elämäntilanteen edistymistä. (Pitkänen 2011, 64.)

Tutkimukseni tuloksissa ilmenee myös perheenjäsenten väliseen vuorovaikutukseen liittyvät asiat ja tuen tarpeet. Osa vanhemmista olisi kokenut myös tärkeänä mahdollisuuden työstää lapsen ja vanhemman vuorovaikutukseen liittyviä ristiriitoja ammattihenkilön kanssa, jolloin molemmat osapuolet olisivat tulleet kuulluksi ja saaneet kertoa oman näkökulmansa erimielisyyttä aiheuttaviin asioihin. Tämänkaltaisen työskentely ei kuitenkaan vanhempien kokemuksen mukaan toteutunut. Vuorovaikutukseen liittyvien asioiden työstämistä pidettiin erityisen perusteltuna tilanteessa, jossa huostaanoton yhtenä perusteena oli lapsen ja vanhemman vuorovaikutukseen liittyvät haasteet. Toisaalta yhdelle tutkimukseeni osallistuneelle vanhemmalle tarjottiin huostaanoton päättymisen jälkeen tukea lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen, mutta vanhempi itse koki, että perheen elämässä oli ollut tässä vaiheessa jo riittävästi ulkopuolisia henkilöitä, minkä vuoksi hän ei kokenut tämänkaltaista tukea tarkoituksenmukaiseksi.

Seuraavassa sitaatissa toinen vanhempi kuvailee kokemustaan siitä, ettei lapsen ja hänen välistä suhdetta ole pidetty yllä sijaishuollon aikana.

"T: Miten sun ja lapsen välistä suhdetta on pidetty yllä sitten sijaishuollon aikana?

H3: No he eivät ole pitäneet sitä kyllä yllä.

T: Onko teillä ollut tapaamisia, yhteydenpitoa, mitään?

H3: Siis onhan näitä kotilomia sitten tietenkin, että sehän on se ainut, millä... Mutta nekin on sitten, jos lapsi on karannut laitoksesta, niin sitten hän ei saa olla edes kotonakaan... --- Että hänen... hänen ei ole niinku annettu olla edes kotona. Että kotilomat on ainoat, ja nehan ovat tällaiset lainmukaiset, että eihän niitä voi sitten ihan noin vain jättää poiskaan. Mut ei ole muuta."

Vanhempi jatkaa seuraavassa sitaatissa kertomalla, että olisi toivonut lapsen ja hänen välisen vuorovaikutuksen tueksi mahdollisuutta keskustella ristiriitoja aiheuttavista asioista siten, että työntekijä on mukana ohjaamassa keskustelua. Hän kuitenkin kokee, ettei hänen toivomansa työskentely onnistunut työntekijän puolueellisuuden vuoksi.

”H3: Se mitä mä vaadin silloin paikkakunta Z:n aikana, että tähän vuorovaikutukseen... --- Niin kerran viikossa puolen tunnin soitto, jossa oli työntekijä mukana. Ja mä kuvittelin, että koska mulla on tapana silleen, että ei noita haastavia, hankalia asioita, tarvitse peitellä, vaan että mennään suoraan sinne syvään päähän. Ja mä johdattelin nopeasti keskustelun sinne. Tää työntekijä oli, koska hänen olisi pitänyt olla puolueeton, niin hän asettui mun lapsen kannalle arvostelemaan minua. Eihän se nyt hyvänen aika toiminut ollenkaan. Ei hän ollut sellainen, että kuka olisi jotenkin ohjannut, että olisi ottanut puheenjohtajuuden ja varmistanut, että molemmat tulee kuulluksi, ja mitä mä oletin, että se olisi voinut olla. Tää nyt menee myöskin siihen, että mitä mä olisin oikeasti toivonut.”

Vanhemmuus tulee ulkopuolisten määrittelyiden kohteeksi lapsen sijoittamisen myötä. Siksi on tärkeää, että lastensuojelutyössä vallitsee yhteinen käsitys lapsen ja vanhemman välisen suhteen merkityksestä ja tarkoituksesta huostaanoton aikaisessa työskentelyssä. (Pitkänen 2011, 115.) Aranevan (2022, 589–590) mukaan lastensuojeluviranomaisella on velvollisuus edistää ja tukea lapsen yhteydenpito-oikeuden toteutumista lastensuojelulain (417/2007) 54 § 2 momentin nojalla aktiivisin toimenpitein ja huomioiden samalla myös tavoitteen perheen jälleenyhdistämisestä. Säännös edellyttää lastensuojeluviranomaisilta muutakin kuin vain lapsen ja hänen läheistensä välisen yhteydenpidon mahdollistamisen ja tapaamisten järjestämisen sijaishuollon aikana. (Mt., 589–590.) Omassa tutkimuksessani lapsen ja vanhemman välisen suhteen merkityksellisyys jäi osittain tunnistamatta. Tutkimuksen tuloksissa nousi esille, ettei perheenjäsenten välistä vuorovaikutusta ja yhteydenpitoa ollut vanhempien kokemuksen mukaan tuettu riittävästi sijaishuollon aikana. Tämä kertoo osaltaan siitä, ettei perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta ole välttämättä huomioitu riittävässä laajuudessa sijaishuollon aikana.

Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat olisivat toivoneet sijaishuollon aikana tukea, jolla olisi voitu edistää perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista. Keskeinen vanhempia yhdistävä kokemus oli riittämätön vanhemmuuden tuki sijaishuollon aikana. Kaikki vanhemmat olisivat toivoneet enemmän kotiin suuntautuvaa tukea, mutta tukitoimia ei myönnetty eikä erilaisista tukimahdollisuuksista välttämättä edes kerrottu. Tarjotun tuen määrä oli myös pitkälti sosiaalityöntekijöiden harkintavallan varassa. Tämä merkitsi sitä, että

esimerkiksi taloudellisen tuen myöntäminen riippui usein sen myöntämisestä kulloinkin päätösvastuussa olevasta viranomaisesta.

”H1: Joo, enkä mä... aina kun mä kysyin niitä, että mitä niinku kun he sitä, että kun pitäisi... mitenhän ne sen ilmaisi, näitä tukitoimia, niin aina kun mä kysyin, että mitä on saatavilla näitä tukitoimia, että voitteko te kertoa, niin ei ollut mitään. Siis ei, niinku he eivät koskaan kertoneet, että mitä niitä on.”

Aineistossa nousi toistuvasti esille, että perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta ei ollut huomioitu sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä, eikä sen edellytyksistä ollut välttämättä suosituttu keskustelemaan. Tavoitteen olemassaoloa ei myöskään välttämättä ollut mainittu lainkaan lapsen asiakasasiakirjoissa. Mikäli tavoite oli mainittu, ei sen olemassaolo vanhemman näkemyksen mukaan kuitenkaan näkynyt aktiivisesti osana sijaishuollon aikaista käytännön työskentelyä.

”T: Miten tuota, kun lapselle tehtiin tätä asiakassuunnitelmaa ja siinähan tosiaan myöskin täytyy aina merkitä nämä tavoitteet mitä asetetaan tulevaisuuteen, niin millä tavalla... käytiinkö teillä tällaisia tavoitteita läpi esimerkiksi tai puhuttiinko siellä perheen jälleenyhdistämisestä, että mitä siihen vaaditaan?”

H3: Ei. Ei, ei, perheen jälleenyhdistämistä ei ole mainittu yhdessäkään paperissa. Ei millään tavalla, ei millään muotoa.”

Aineistossani nousi kahden vanhemman näkemyksissä esille, että muiden palveluiden puutetta pyrittiin korvaamaan lapsen sijoittamisella. Vanhemmat näkivät, että lapsi olisi tietyissä tilanteissa hyötynyt esimerkiksi terveydenhuollon palveluista, mutta niiden jäädessä puuttumaan lapsi sijoitettiin kodin ulkopuolelle. Lastensuojelulaitoksiin sijoitettuna olevien lasten kohdalla sijaishuoltopaikkoja myös muutettiin useita kertoja verrattain lyhyen ajan sisällä, vaikka vanhemmat vastustivat muutoksia. Vanhemmat myös näkevät, että tukea olisi pitänyt kohdistaa ensisijaisesti perheen jälleenyhdistämiseen toistuvien sijaishuollon muutosten sijasta.

”H2: Niin tuli sitten se, minähän vastustin sitä, mä olisin halunnut... ja toinen vanhempi, ja lapsi itse, kirjoitti semmosen kirjeen, että hän haluaa kotiin. Mä että tuettais sitä kotona, mutta ei se mennyt läpi. Ei se lapsen oma kirje, eikä se meidän pyyntö. Hänet laitettiin sinne kolmanteen laitokseen.”

Aineistosta käy ilmi vanhempien epätietoisuus huostaanoton perusteista ja perheen jälleenyhdistämisen edellytyksistä. Yksi vanhemmista myös kertoi, ettei hänelle ollut

tosiasiallisesti selvää mitä huostaanotto käsitteenä merkitsee siinä vaiheessa, kun päätös huostaanotosta tehtiin. Aineiston perusteella vanhempien kanssa ei käyty riittävästi läpi asioita, joiden odotettiin tapahtuvan perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamiseksi. Vanhemmuustyöskentelyn merkitystä perheen jälleenyhdistämisen kannalta on vaikeaa arvioida silloin, kun työskentelyn perusedellytykset ovat jääneet puutteellisiksi. Näen, että si- jaishuollon aikaisen vanhemmuustyöskentelyn tulisi perustua sille lähtökohdalle, että jokaisella osapuolella tulisi olla tiedossa ne lapsen kotiuttamisen edellytyksenä olevat asiat, joita työskentelyllä tavoitellaan.

”H1: Mulla ei ollut hajuakaan, minkä pitää muuttua että lapsi saa... Koska sitähän mä niiltä yritin kysyä koko ajan, että mikä on se juttu. Mulle tuli semmoinen olo, että ei se edes riitä vaikka ne tietäisi minkä väriset kalsarit mulla on joka päivä. Ei sillä ollut niinku, koska se syy muuttui niinku sitä mukaa, kun he keksivät paremman.”

Aineistossa nousi myös esille, ettei vanhempien kanssa ollut heidän esittämistään kysymyksistä huolimatta käyty läpi, mitä huostaanoton perusteet käytännössä tarkoittavat. Huostaanotolle esitetyt perustelut myös koettiin epämääräisinä. Eräs tutkimukseen osallistunut vanhempi olisi toivonut konkreettisia esimerkkejä siitä, millaisia puutteita hänen vanhemmuutensa ja toimintaansa vanhempana liittyi.

”H3: Mä kysymällä kysyin viimeksikin... --- Niin että näistä huostan perusteista. Että... johdava sosiaalityöntekijä oli siellä, että kerrotko nyt, mitä on tapahtunut konkreettisesti? Että mitkä asiat on mennyt pieleen? Niin että enhän minäkään voi muuttaa mun omaa käytöstäni, jos mä en ymmärrä, että missä mä oon tehnyt virheitä. Niin hän vastasi vaan, että no kyllähän hovi-, tai toi hallinto-oikeuskin oli sitä mieltä, että lapsen täytyy olla huostassa. Ei hän vastannut mitään konkreettista.”

Kolmesta osallistujasta yhden perheen kohdalla huostaanotto oli päädytty purkamaan ennen lapsen täysi-ikäistymistä. Perheen jälleenyhdistämisen taustalla oli kuitenkin keskeisenä tekijänä lapsen asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden vaihtuminen. Uusien työntekijöiden näkemys poikkesi voimakkaasti edellisten työntekijöiden näkemyksestä, eikä perheen tilanteessa katsottu olevan enää perusteita huostassapidon jatkamiseksi. Vanhemman näkemyksen mukaan perheen tilanteessa ei ollut tapahtunut mitään muutosta työntekijöiden vaihtumisen ohella. Tässä tapauksessa perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista ei siis voida mielestäni pitää menestyksekkään vanhemmuustyöskentelyn ansiona. Kiinnostavaa on kuitenkin pohtia, minkä vuoksi eri työntekijöiden näkemykset ovat poikenneet näin voimakkaasti toisistaan. Onko mahdollista, että pitkään saman perheen kanssa toiminut

työntekijä voi sokaistua huostaanoton perusteina pidetyille huolenaiheille tai perheen tilanteen kehittymiselle?

Aineistoni perusteella on vaikeaa arvioida perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista vanhemmuustyöskentelyn näkökulmasta, sillä vanhempien kokemuksissa tavoite jälleenyhdistämisestä on jäänyt sijaishuollon aikana huomioimatta. Vanhemmuustyöskentely on myös koettu puutteelliseksi tai kokonaan puuttuvaksi. Päälimmäisenä aineistosta käy ilmi vanhempien tyytymättömyys siihen, miten heidät on vanhempnana kohdattu sijoituksen aikana ja miten vähäiseksi heidän osallisuutensa työskentelyssä on jäänyt.

6.2.3 Vanhempien näkemyksiä vanhemmuustyöskentelyn kehittämisestä

Kolmas tutkimuskysymykseneni käsitteli vanhemmuustyöskentelyn kehittämistä toimivammaksi ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta edistävämmäksi. Vanhempien näkemyksissä keskeinen kehityskohde liittyi yhteistyön lisäämiseen ja perheen huomioimiseen osana työskentelyä. Tutkimusaineistosta käy ilmi, ettei vanhempien kanssa käsitelty riittävästi huostaanoton perusteita tai niitä edellytyksiä, joita perheen jälleenyhdistämiselle asetettiin. Haastatteluissa nousi esille myös toive, että vanhemmat pidettäisiin ajan tasalla siitä, miten esimerkiksi huostassa olevan lapsen kanssa työskennellään. Aineistossa korostuu toistuvasti myös perheenjäsenten osallisuuden merkitys, joka vanhempien haastatteluissa on koettu jääneen puutteelliseksi sijaishuollon aikana. Seuraavassa sitaatissa vanhempi kuvailee sitä, ettei hänellä ole tietoa miten hänen lapsensa kanssa on työskennelty, eikä hän itse ole päässyt työskentelyyn osalliseksi:

”H3: Mä en oikeasti tiedä mitä työskentelyä mun lapsen kanssa on tehty. Saati mut ois otettu siihen mukaan, ja se olisi pitänyt olla.”

Vanhempien haastatteluissa sijaishuollon aikaiseen työskentelyyn liittyvänä kehityskohteenä nähtiin lapsen asiakassuunnitelmaan merkittyjen tavoitteiden asettaminen ja seuraaminen. Aineistosta käy ilmi, etteivät asetetut tavoitteet ole olleet riittävän konkreettisia, eivätkä ne ole koskettaneet lasta ja perhettä henkilökohtaisella tasolla. Haastatteluissa nousi toistuvasti esille se, että samat tavoitteet asetettiin aina uudelleen. Tavoitteiden toteutumista ei kuitenkaan seurattu, eikä niiden saavuttamiseksi työskennelty aktiivisesti. Aineistossa korostui myös laajemmin vanhempien toive konkretiasta tavoitteiden ja toimenpiteiden

yhteydessä. Esimerkiksi huostaanoton perusteet tai lapsen asiakassuunnitelmaan merkityt tavoitteet koettiin usein liian epämääräisiksi ja sellaisiksi, etteivät ne koskettaneet lasta tai perhettä henkilökohtaisella tasolla. Konkreettiset esimerkit tarvittavista muutoksista, vanhemmuuden kehityskohteista tai asetettavista tavoitteista koettiin hyödyllisiksi, sillä niiden katsottiin edistävän perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen edellyttämien muutosten tekemistä.

"H1: Siinä oli tavoitteena aina lapsen turvallinen kasvu ja kehitys tai joku tällainen muistaakseni... --- Jotain tällaisia siis ympäröivä asioita, mitkä ei siis voi olla oikeasti tota minkäänlaisia tavoitteita. Siis se että, eihän ne ole mitään tavoitteita. Ne oli vaan jotain, mitä siihen oli pakko kirjoittaa jotain. Niin sit siinä luki nämä asiat, mitkä ei ollut niinku mitään semmoisia, mitkä ei voi olla minkään asian päämäärää tai että millään asialla ei voida päästä niinku niin sanotusti siihen päämäärään, mitä ne halus.

T: Kyllä. Seurattiinko niiden toteutumista millään tavalla?

H1: Ei, kun ne kirjattiin aina vaan uudestaan."

Tähän tutkielmaan osallistuneiden vanhempien kokemuksissa aktiivinen työskentely perheen jälleenyhdistämiseksi ei ole toteutunut. Tutkimuksen tulosten mukaan perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta ei ole huomioitu riittävästi keskusteluissa, työskentelyssä tai lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon tukemisessa. Perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta olisi tärkeää kuljettaa rinnalla läpi sijaishuollon ajan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että perheen jälleenyhdistämisen edellytyksiä olisi hyvä arvioida säännöllisin väliajoin ja käydä perheenjäsenten kanssa läpi, millaisia konkreettisia muutoksia tavoitteen saavuttaminen edellyttäisi sekä miten näitä muutoksia voitaisiin saavuttaa.

Tuloksissa korostui vanhemmuuden merkityksellisyys osana vanhempien elämää. Vanhemmuus koettiin arvokkaana ja tärkeänä asiana, ja huostaanotto kokemuksena vaikutti heikentävästi kokemukseen omasta vanhemmuudesta tai identiteetistä vanhempana. Eräs haastateltuun osallistunut vanhempi kuvasi, ettei lapsi ollut huostaanoton jälkeen enää heidän lapsensa. Tämänkaltaisen kokemus viittaa tulkintani mukaan vanhemmuuden merkityksen vähenemiseen lapsen elämässä.

"T: Millaisena sinä koit, että millainen sun rooli oli huostaanoton aikana lapsen elämässä tai ylipäätään vanhempana?

H2: No, meistä tuntui että se ei oo meidän lapsi enää, että se ei niinku enää oo meidän. Että... mitenkä mä nyt sanoisin. Vaikka yrittihän ne sanoilla kääntää sitä asiaa, mutta niin se vaan on, että ei se oo meidän lapsi."

Kaikkien vanhempien kertomuksista välittyi kuitenkin ennen kaikkea rakkaus omia lapsia kohtaan, mikä antoi voimavaroja ja motivaatiota vaikean elämäntilanteen aikana. Pitkäsen (2011, 114) mukaan vanhemmuus on tärkeä rooli ja motivoitumisen lähtökohta positiiviselle muutokselle vanhempien elämässä. Vanhemmuudessa kasvaminen voidaan myös nähdä yhtenä kuntoutumisprosessin osana. (Mt., 114.)

Vanhemmuuden merkityksellisyyden tunnistaminen olisi tärkeä osa sijaishuollon aikaista vanhemmuustyöskentelyä. Näen, että vanhemman kuntoutumisen ja motivaation kannalta on tärkeää säilyttää yhteys lapsen ja vanhemman välillä sekä tukea identiteettiä vanhempana. On tärkeää ylläpitää uskoa siitä, ettei lapsen huostaanotto vähennä biologisen vanhemman merkitystä lapsen elämässä. Pitkänen (mt., 22–23) korostaa, että lapsen ja vanhemman välinen suhde on ainutlaatuinen ja erityinen, ja sen ylläpitäminen on tärkeää erityisesti sijoituksen aikana. Tämän lähtökohdan huomioiminen on tärkeää myös lapsen eheytyksen kannalta, jotta lapsi säilyttää varmuuden siitä, että hänen vanhempansa pysyvät hänen elämässään sijaishuollosta huolimatta. (Mt., 22–23.)

Jokainen tutkimukseeni osallistunut vanhempi kertoi, että huostaanotolla ja lapsen sijoittamisella on ollut pitkäkestoiset vaikutukset perheen elämään. Huostaanotto kokemuksena näkyi edelleen osaltaan myös niiden perheiden elämässä, joiden kohdalla se oli jo ehtinyt päättyä. Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat jakoivat yhteisen näkemyksen siitä, että perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttaminen ennen lapsen täysi-ikäistymistä edellyttäisi yhteistyön lisäämistä vanhempien ja lastensuojeluviranomaisten välillä niin, että jokainen osapuoli tulisi työskentelyssä kuulluksi ja huomioduksi. Ennen kaikkea vanhemmat toivoivat, että työskentelyssä huomioitaisiin aktiivisesti tavoite perheen jälleenyhdistämisestä ja tehdyt toimenpiteet suunniteltaisiin sen mukaan, että tavoite voitaisiin saavuttaa. Aineistossa nousi esille myös työntekijöiden tunnetaitojen merkitys, minkä nähtiin olevan tärkeää esimerkiksi ristiriitatilanteiden selvittämisen kannalta.

”T: Mitä sä ajattelet, että mikä olisi ollut semmoinen asia mitä olisi pitänyt tapahtua, että tämä huostaanotto oltaisiin voitu päättää ennen lapsen täysi-ikäistymistä?”

H3: Yhteistyö. Yhteistyö ja sellainen vanhemmuustyöskentely, ja nimenomaan yhdessä tämän lapsen kanssa. Ja sellainen, ei mitään liibalaabailua, siis voi keskustella ihan lämpimykseen ja tällaisia turhia keskusteluja on ollut loputtomat määrät. Mä en tiedä, että miksi työntekijät pelkää tunteita. Miksi työntekijät ei osaa keskustella tunteista?”

Vanhempien haastatteluissa korostui myös toive viranomaisten toiminnan avoimuudesta ja läpinäkyvyydestä. Oman tulkintani mukaan se voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että työskentely olisi avointa ja selkeää. Näkemykseni mukaan läpinäkyvään työskentelyyn myös kuului se, että vanhempien kanssa käytäisiin perusteellisesti läpi sijaishuoltoon liittyvät asiat, perusteltaisiin tehdyt ratkaisut ymmärrettävästi ja myös huomioitaisiin vanhemman näkemys suunnitteilla olevista toimenpiteistä.

”H2: Oisin toivonut sitä läpinäkyvyyttä, että se ei ois vain sanahelinää, vaan ihan oikeesti siitä läpinäkyvyyttä.”

Yhtenä mahdollisena kehityskohteena haastatteluissa nähtiin vanhemman ja lastensuojeluviranomaisten välisen vuorovaikutuksen kehittäminen. Jokaisella vanhemmalla oli kokemuksia lastensuojeluviranomaisten epäammattillisesta käyttäytymisestä sijaishuollon aikana. Epäammattisuus näyttäytyi esimerkiksi epäystävällisenä puhetapana, vähättelevänä suhtautumisena vanhempien esille tuomiin huolenaiheisiin sekä vanhempien esittämien kysymysten sivuuttamisena. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, ettei vanhempien tunnekokemuksiin ole kiinnitetty riittävästi huomiota. Eräs vanhempi kertoi, että yhteydenpito sosiaalityöntekijän kanssa oli vähentynyt sosiaalityöntekijän taholta merkittävästi sen jälkeen, kun vanhempi oli ilmoittanut vastustavansa huostaanottoa. Vanhemman kanssa ei ollut esimerkiksi vaihdettu enää kuulumisia, vaan yhteydenpito oli rajoittunut ainoastaan välttämättömien asioiden hoitamiseen, kuten palaveriajankohkien sopimiseen. Itse näen, että aktiivinen vuorovaikutus ja arvostava kohtaaminen ovat sujuvan yhteistyön perusedellytyksiä. Esimerkiksi säännöllinen kuulumisten kysyminen osoittaa, että työntekijä on kiinnostunut vanhemman asioista ja vanhemman olemassaolo nähdään merkityksellisenä.

Yksi vanhemmista kertoi, ettei häntä ole kertaakaan kehuttu tai kannustettu sosiaaliviranomaisten toimesta. Hän kertoi kokeneensa itsensä täysin arvottomaksi sijaishuollon aikana. Myös toinen vanhempi koki, että sosiaalityöntekijät olivat keskittyneet ensisijaisesti kielteisiin asioihin, vaikka vanhemman näkemyksen mukaan olisi ollut tärkeämpää kiinnittää huomiota onnistumisiin sijaishuollon aikana. Ajattelen, että luottamuksen ja toimivan yhteistyön rakentumisen kannalta olisi tärkeää kiinnittää huomiota myös myönteisiin asioihin ja nostaa esille myös sijaishuollon aikaisia onnistumisen kokemuksia. Konkreettisena kehityskohteena aineistossani nousi vanhempien ehdotuksissa esille työntekijöiden tunnetaitojen

lisääminen. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi koulutusta siihen, millä tavalla tunteet huomioidaan työskentelyssä, miten tunteisiin suhtaudutaan ja millä tavoin niistä puhutaan.

Eräs vanhempi oli saanut tukea vanhemmuuteen liittyviin asioihin kolmannen sektorin toimijalta. Työskentelyssä oli keskitytty nimenomaisesti tunteiden käsittelyyn ja tunnetaitojen kehittämiseen. Vanhempi oli kokenut työskentelyn hyödylliseksi. Lastensuojeluviranomaiset eivät kuitenkaan olleet olleet halukkaita osallistumaan työskentelyyn.

”H3: Siis sellainen vanhemmuustyöskentely, mikä voi liittää taas siihen, että mitä niin kun olisi voinut olla oikeasti hedelmällistä mitä siellä kolmannella sektorilla on ollut, niin siellä on konkreettisesti menty niihin tilan-... tai siis niihin tilanteisiin. Ja sellaiseen vuorovaikutukseen ihan sinne jotenkin... mä en löydä ehkä niitä sanoja, mut sellaiselle ruohonjuuritasolle, että sä sanoit tuolla tavalla, mä sanoin tällä tavalla, miltä se sitten tuntui? Paljon puhutaan tunteista, koska siinä tunteen vallassa sattuu ja tapahtuu asioita. Tulee tulkintoja, tulee oletuksia, väärinkäsityksiä. Että niitä on avattu siellä ja se on ollut toimivaa työskentelyä. Mutta sosiaalityö ei lähtenyt siihen mukaan ollenkaan.”

Tutkimuksessani nousi esille sijaishuollon aikana vanhemmille tarjottavien tukitoimien vähäisyys. Jokainen tutkimukseen osallistunut vanhempi olisi ensisijaisesti toivonut sellaista tukea, jolla olisi voitu tukea lapsen kotiuttamista ja edistää perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista. Erityisen tärkeänä nähtiin kotiin tarjottava tuki myös sijaishuollon aikana. Toisaalta osa vanhemmista myös koki, ettei lastensuojeluviranomaisilla välttämättä ollut tarjota mitään perheen tarpeita vastaavia tukitoimia.

Vanhempien näkemyksissä nousi esille monia erilaisia kehittämisen tapoja vanhemmuustyöskentelyyn liittyen. Aineisto osoittaa, että epätietoisuus tapahtuvista asioista ja tunne ulkopuolelle jäämisestä ovat yhteisesti jaettuja kokemuksia. Päälimmäisenä aineisto kertoo vanhemman osallisuuden merkityksestä ja vanhempien toiveesta tulla huomioituksi tasavertaisesti osana sijaishuollon aikaista työskentelyä.

7 Pohdinta

Tämän tutkielman tarkoituksena oli selvittää, miten biologiset vanhemmat ovat kokeneet vanhemmuustyöskentelyn lastensuojelun sijaishuollon aikana, onko työskentelyllä ollut jokin merkitys perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen kannalta ja miten vanhemmuustyöskentelyä voitaisiin vanhempien näkemyksissä kehittää aiempaa toimivammaksi. Tutkimuksen päällimmäisenä havaintona nousi esille vanhempien tyytymättömyys puutteelliseen tukeen sijaishuollon aikana sekä kokemus perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen si-
vuuttamisesta sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä. Vanhempien kokemuksissa korostui ulkopuolisuus ja osallisuuden vähyys sijaishuollon aikana. Vanhemmuustyöskentely oli ollut riittämätöntä eikä ollut vastannut perheiden tarpeisiin, minkä vuoksi sen ei nähty edistäneen perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista. Vanhemmuustyöskentelyssä sekä lastensuojeluviranomaisten toiminnassa laajemmin nähtiin useita kehittämisen kohteita.

Keräsin tutkimusaineistoni haastattelemalla kolmea vanhempaa, joilla oli kokemus huostaanotto-prosessista lastensuojelussa. Analysoin aineistoin fenomenologisen analyysimenetelmän avulla, sillä tarkoituksena oli tavoittaa kokemuksellinen näkökulma tiedon muodostamisessa. Tämän vuoksi fenomenologia oli luonnollinen lähestymistapa aineistoon, joka perustui nimenomaan henkilöiden koettuun todellisuuteen, eli siihen tapaan, miten he kokevat ja havainnoivat ympäröivää maailmaa ja tapahtuneita asioita. Analyysiprosessin aikana otin tutkijana vapauden muotoilla metodologia tutkimukseni tarpeisiin sopivaksi, mikä onkin Perttulan (2000, 429) mukaan tutkijalle enemmän velvoite kuin lupa. Itse myös ajattelen, että tutkijana minulla on oltava tiettyyn pisteeseen asti vapaus soveltaa tarvittaessa tutkimusmetodeja aineistoni tarpeiden mukaisesti, kunhan tehdyt valinnat ovat perusteltuja.

Tarkastelen tässä pohdintaluvussa tutkimukseni tuloksia aiemman tutkimustiedon valossa sekä tuon esille omia ajatuksiani tutkimuksessa esille nousseisiin aiheisiin liittyen. Olen havainnut, että tutkimustuloksissa on paljon yhteneväisyyksiä esimerkiksi Pitkäsen (2011) ja Hiltusen (2015) sijaishuollon aikaista vanhemmuutta käsittelevien tutkimusten tulosten kanssa. Laajemmassa mittakaavassa tutkimustulosten vertaileminen aiempaan aiheesta tehtyyn tutkimukseen on kuitenkin melko haastavaa, sillä vanhempien kokemuksia vanhemmuustyöskentelystä on aiemmin tutkittu melko vähän. Näen, että tutkimustulosten vertaaminen aiempiin kokemuksesta käsitteleviin tutkimuksiin on kuitenkin merkityksellistä

kokemusten jaettavuuden kannalta. Pyrin kokemusten jaettavuuden myötä saavuttamaan tiedon tuottamisen yhteiskunnallisen tason, jolloin kokemukset eivät jää ainoastaan yksilön henkilökohtaiseksi tulkinnaksi ympäröivästä maailmasta, vaan niiden pohjalta tuotettua tietoa on mahdollista tarkastella myös laajemmassa, yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Jokaisella tutkimukseeni osallistuneella vanhemmalla lapsen sijoitusta edelsi avohuollon tukitoimena kotiin tarjottu perhetyö, joka oli kuitenkin kaikissa tapauksissa todettu riittämättömäksi tai perheiden tarpeita vastaamattomaksi. Sama ilmiö on ollut havaittavissa myös aiemmissa aiheeseen liittyvissä tutkimuksissa. Esimerkiksi Heinon ja hänen kollegoidensa (2016, 104–105) HuosTa-hankkeeseen liittyvässä tutkimuksessa avohuollon tuki näyttäytyi yhtäältä runsaalta ja samanaikaisesti myös riittämättömänä. Tutkijoiden mukaan 40 % tutkimukseen osallistuneista lapsista oli saanut vähintään seitsemää eri palvelua, kun taas osa oli jäänyt vaille tarvitsemaansa apua. Tutkijat näkivät palveluiden runsauden hyvänä siinä mielessä, että huostaanotto oli ollut tarkoituksensa mukaisesti viimesijainen keino silloin, kun avohuollon tukitoimet eivät riittäneet. Toisaalta tutkimustulos myös osoitti sen negatiivisen näkökulman, ettei huostaanottoa voitu ehkäistä käytettävissä olevilla keinoilla. (Mt., 104–105.) Omassa tutkimuksessani jäin ymmärrykseen, ettei perheelle tarjottu avohuollon tukitoimia siinä määrin kuin vanhemmat olisivat toivoneet. Jokainen vanhemmista olisi toivonut enemmän kotiin tarjottavaa tukea, mutta vanhempien näkemyksissä tämänkaltainen riittävä tuki oli jäänyt puuttumaan.

Tutkimukseni tuloksissa nousivat toistuvasti esille kirjaamiskäytännöt, joihin vanhemmat olivat tyytymättömiä. Kirjausten koettiin perustuvan työntekijöiden tekemiin virheellisiin tulkintoihin, eikä vanhempien näkemys tilanteesta ollut tullut huomioiduksi. Osa vanhemmista myös koki kirjausten keskittyvän ainoastaan kielteisiin asioihin perheen tilanteessa. Oman näkemykseni mukaan asiakastyön dokumentoinnin tulee ensisijaisesti perustua tosiasiallisiin faktoihin siitä, mitä on tapahtunut, mitä toimenpiteitä on tehty ja miksi tehtyihin ratkaisuihin on päädytty. Kirjausten on tärkeää esittää realistinen kuvaus asiakasperheen tilanteesta, mutta epäkohtien osoittamisen lisäksi olisi tärkeää pyrkiä tuomaan esille myös perheen voimavaroja ja onnistumisen kokemuksia. Näen, että sosiaalityöntekijän on tärkeää uskaltaa tuoda omaa näkemystään ja ammattiosaamistaan esille kirjausten teossa, sillä lastensuojelun sosiaalityöhön kuuluu keskeisenä elementtinä tilanteen jatkuva arvioiminen. Arvioinnin tekeminen liittyy erityisesti lapsen edun toteutumiseen, mutta myös esimerkiksi riittävän vanhemmuuden edellytysten täyttymiseen. Lapsen tilanteen arvioiminen on

keskeinen osa sosiaalityön ammattikäytäntöä, jonka tarkoituksena on tuottaa tietoa lapsen ja hänen läheisverkostoonsa kuuluvien henkilöiden tilanteesta ja tuen tarpeesta (Jaakola ym. 2024, 107). Kirjaamiskäytännöissä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että työntekijä kirjaa dokumenttiin omat havaintonsa lapsen ja perheen tilanteesta. Tällöin on kuitenkin tärkeää tuoda selkeästi esille se, että kuvaus perustuu nimenomaisesti työntekijän henkilökohtaisiin tulkintoihin. Tärkeää on myös tuoda kirjauksissa selkeästi esille eri osapuolten näkemykset tilanteesta.

Aineistossani kävi vahvasti ilmi vanhempien epäluottamus viranomaisia ja lastensuojelun työntekijöitä kohtaan. Tutkimukseni tulokset ovat yhteneväisiä Hiltusen (2015, 198–201) tutkimuksessa esiin nousseiden havaintojen kanssa. Hiltunen toteaa väitöskirjassaan, että huostaanotto oli ollut hänen tutkimukseensa osallistuneille vanhemmille kriisi, josta selviytyminen itsenäisesti oli vaikeaa. Yhteistyö sijaishuollon työntekijöiden ja vanhempien välillä oli ollut heikkoa, ja vanhemmilla oli kokemus, ettei heidän mielipiteellään ollut merkitystä lapseen liittyvissä asioissa. Väitöstutkimuksessa nousi esille myös äitien luottamuksen menettäminen sosiaalityöntekijöihin. Luottamuksen puute ilmeni esimerkiksi siten, että äidit välttivät kertomasta sosiaalityöntekijöille omasta elämästään, jotta eivät vahingossa tulisi sanoneeksi mitään sellaista, jolla voisi olla ikäviä seurauksia, kuten lasten tapaamisten rajoittamista. Äidit kokivat, että omien henkilökohtaisten asioiden kertomisella oli ollut kielteisiä seurauksia aiemmin. (Mt., 198–201.) Luottamuksen muodostuminen on tärkeä osa sujuvan yhteistyön rakentumista. Eräs tutkimukseeni osallistunut vanhempi koki kunnioittavana esimerkiksi sen, että hänelle ilmoitettiin henkilökohtaisesti esimerkiksi työntekijöihin liittyvistä muutoksista. Itse näen, että käytännössä luottamuksen muodostumista voidaan edistää esimerkiksi toisen osapuolen huomioimisella ja osallisuuden mahdollistamisella, kunnioittavalla ja arvostavalla työotteella sekä käymällä avointa keskustelua käsillä olevista asioista.

Kysyin jokaiselta tutkimukseeni osallistuneelta vanhemmalta, oliko hänelle laadittu vanhemman omaa asiakassuunnitelmaa sijaishuollon aikana (ks. LSL 30 §). Jokainen heistä vastasi kieltävästi ja kertoi, että käsite on heille uusi. On aiheellista pohtia, minkä vuoksi suunnitelman laatiminen on nähty tutkimukseeni osallistuneiden vanhempien kohdalla tarpeettomana sijaishuollon aikana. Eräs mahdollinen mieleeni tuleva näkökulma on resurssien puute, mikä voi näyttäytyä käytännön tasolla tämänkaltaisina puutteina. Myös tarjottujen tukitoimien puuttuminen voi osaltaan olla selitettävissä resursseilla, mitkä eivät välttämättä ole

yksittäisen työntekijän päätäntävällän alla. Toisaalta tässä vaiheessa olisi mielestäni tärkeää tarkastella tehtyjen ratkaisujen vaikutusta pitkäjänteisemmin. Myös taloudellisesta näkökulmasta on edullisempaa tarjota perheenjäsenille ammatillista tukea vuorovaikutuksen edistämiseen tai järjestää tarvittavia mielenterveys- ja päihdepalveluita sen sijaan, että lapsi pidetään sijoitettuna kodin ulkopuolelle 18 ikävuoteen asti ilman aitoa pyrkimystä edistää perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista (ks. Forsell & Kuoppala 2024, 26). On tietenkin muistettava, että kaikissa tilanteissa perheen jälleenyhdistäminen ei välttämättä ole koskaan realistinen vaihtoehto. Tärkeää olisi kuitenkin pyrkiä ainakin selvittämään, voidaanko tavoitteen saavuttamista pitää mahdollisena tilanteessa, jossa perheelle järjestetään tarpeelliseksi katsotut tukitoimet.

Kantavana teemana tutkimukseni aikana oli perheen jälleenyhdistämisen tavoite ja keinot sen saavuttamiseksi. Luvussa 3.3 nousi esille, että lastensuojelun tuloksellisuustarkastuskertomuksen raportin (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 131–132) mukaan perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttaminen ja huostaanottojen päättäminen edellyttäisi huomattavasti nykytasoa intensiivisempää työskentelyä biologisten vanhempien kanssa. Tämä on yhteneväisessä linjassa tämän tutkielman tuloksissa esille nousseiden asioiden kanssa, sillä vanhempien kokemusten perusteella vaikuttaa selvältä, ettei työskentely biologisten vanhempien kanssa ole ollut riittävän intensiivistä sijaishuollon aikana. Aranevan (2022, 591; LSL 4.3 §) mukaan perheen jälleenyhdistämisen tavoite on yksi lastensuojelun keskeisimmistä periaatteista, minkä vuoksi lastensuojeluviranomaisten tulisi pyrkiä aktiivisesti poistamaan lapsen kotiuttamisen ja perheen jälleenyhdistämisen esteenä olevia tekijöitä tarjoamalla lapselle ja vanhemmalle erityistä apua ja tukea sijaishuollon ja huostaanoton aikana. Erityisen avun ja tuen tarjoamisen tarkoituksena on mahdollistaa huostassapidon lopettaminen, mikäli se ei ole selvästi lapsen edun vastaista (LSL 47 §). Perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioiminen merkitsee myös aktiivisten toimenpiteiden tekemistä, joiden tarkoituksena on edistää ja tukea lapsen yhteydenpito-oikeuden toteutumista sijaishuollon aikana. (Mt., 591.)

Tutkimukseni tulokset ovat linjassa myös Pitkäsen (2011, 108, 121–122) tutkimuksen kanssa, jonka tulosten mukaan vanhempien saaman tuen määrä on pitkälti kiinni vanhemman omasta aktiivisuudesta. Pitkäsen (mt., 108, 121–122) tutkimuksessa sijaishuollon aikainen työskentely biologisten vanhempien tukemiseksi näyttäytyi työkäytännöissä epäselvänä sekä sosiaalityöntekijä- ja sijaishuoltopaikkakohtaisena. Vanhempien tukemiseen liittyen

pidettiin kuitenkin tärkeänä, että vanhemmat saisivat myös sijoituksen aikana tarvitsemansa tuen ja tulisivat huomioiduksi osana sijaishuollon aikaista työskentelyä. (Pitkänen 2011, 108, 121–122.) Samankaltaisia havaintoja nousi esille myös Hiltusen (2015, 200) väitöskirjassa, johon osallistuneet äidit olivat myös jääneet tarvittavan tuen ulkopuolelle, ja avun saaminen oli jäänyt pitkälti äitien oman aktiivisuuden varaan. Äidit kokivat jääneensä huostaanoton jälkeen yksin selviämään sen aiheuttamasta tuskasta. Toisaalta tuen vastaanottaminen oli myös vaikeaa, eivätkä äidit välttämättä itsekään tienneet, millaista tukea he olisivat tarvinneet. (Mt., 200.) Nämä havainnot ovat yhteneväisiä omassa tutkimuksessani esiin nousseiden asioiden kanssa, mikä kertoo mielestäni siitä, että sijaishuollon sosiaalityössä on kehitettävää vanhempien tukemisen käytännöissä.

Tutkimukseeni osallistuneet vanhemmat kokivat, että tukea tarvittaisiin huomattavasti nykyistä enemmän. Samankaltaiset havainnot korostuivat myös Pitkäsen (2011, 121–122) tutkimuksessa. Hän näkee, että merkityksellistä olisi rinnakkaisen vanhemmuuden olemassaolon tunnistaminen sijaishuollon aikana, mikä korostaisi myös biologisen vanhemman roolia lapsen elämässä huostaanoton aikana. (Mt., 121–122). Pitkäsen tutkimus toteutettiin vuonna 2011, mutta samantapaiset näkemykset korostuivat myös omassa tutkimuksessani näin 13 vuotta myöhemmin. Keskeinen yhteinen näkökulma oli vanhemman saaman tuen puute sekä biologisten vanhempien vähäinen rooli lapsen elämässä sijoituksen aikana.

Tutkimukseni tuloksissa korostui vähäinen yhteistyö sosiaalityöntekijöiden ja biologisten vanhempien välillä. Tutkimukseeni osallistuneet vanhemmat esittivät merkittävänä vanhemmuustyöskentelyn kehityskohteena yhteistyön lisäämisen eri osapuolten välillä. Myös Arbeiterin ja Torosin (2017, 29) lastensuojelun arviointikäytäntöjen ja vanhempien osallisuutta käsittelevässä tutkimuksessa nousi esille mielenkiintoinen havainto liittyen siihen, että sosiaalityöntekijöiden ja lasten näkemyksissä korostui asiantuntijan rooli ja vastuu perheen tulevaisuudesta. Sen sijaan tutkimukseen osallistuneet äidit korostivat yhteisen asiantuntijuuden merkitystä. (Mt., 29.) Havainto on samansuuntainen omassa tutkimuksessani esille nousseiden asioiden kanssa, sillä vanhemmat korostivat toistuvasti yhteistyön merkitystä ja yhteisten ratkaisujen löytämisen tärkeyttä.

Yhteistyön lisäämisen ohella tutkimukseeni osallistuneet vanhemmat näkivät vanhemmuustyöskentelyn kehityskohteena muun muassa koko perheen huomioimisen osana työskentelyä sekä perhetilanteiden yksilöllisyyden huomioimisen sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä

ja tukitoimien suunnittelussa. Kehitysehdotukset ovat samankaltaisia aiemmissa aihetta käsittelevissä tutkimuksissa esille nousseiden ajatusten kanssa. Esimerkiksi Pitkäsen (2011, 108) tutkimukseen osallistuneet vanhemmat ovat muun muassa toivoneet varmistusta siitä, että joku työskentelee vanhemman kanssa, eikä tämä jää ikään kuin tyhjän päälle lapsen sijoituksen yhteydessä. Keinona tähän on esitetty esimerkiksi vanhemman omaa työntekijää, joka olisi apuna ja tukena vanhemman omaan elämään liittyvissä asioissa. (Mt., 108.)

Myös omassa aineistossani nousi esille, että joissakin sijaishuoltopaikoissa oli ollut erillinen työntekijä, joka oli työskennellyt vanhempien kanssa. Tämä oli koettu hyväksi toimintataivaksi, sillä vanhemmalla oli ollut kova tarve puhua ja käydä läpi sijoitukseen liittyviä asioita. Näen, että vanhempien kanssa tehtävän työskentelyn ei tulisi jäädä vain sijaishuoltopaikkojen vastuulle, vaan oma työntekijä olisi tärkeää olla olemassa myös lastensuojeluviranomaisten taholta. Olisi mahdollisesti hyvä, mikäli tämä työntekijä ei olisi sama henkilö kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Kuten jo luvussa 3.3 nousi esille, lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijän toimiminen samanaikaisesti sekä psykososiaalisena resurssina että oikeudellisenä toimijana voi asettaa rajoituksia luottamuksellisen suhteen muodostumiselle (Charest-Belzile ym. 2020, 6). Tukitoimien suunnitteleminen ja yhteistyön tekeminen voi olla vaativampaa, jos lapsen sijaishuoltoon liittyy esimerkiksi paljon tahdonvastaisia toimenpiteitä. Tämän vuoksi työskentely vanhempien asioihin keskittyneen työntekijän kanssa voisi olla rakentavampaa, kun vuorovaikutuksen lähtökohdat eivät olisi valmiiksi jännitteiset.

Myös muut Pitkäsen (2011, 108) tutkimuksessa esitetyt kehitysehdotukset olivat samankaltaisia kuin omassa aineistossani esille nousseet toiveet. Pitkäsen (mt., 108) tutkimukseen osallistuneet vanhemmat toivoivat muun muassa yksilöllisyyden huomioimista työskentelytavoissa ja perheen tarvitsemista tukitoimista sekä ymmärtävää ja kannustavaa työtettä sosiaalityöntekijöiltä. Myös vanhemmille tarvittaessa järjestettävä kriisiapu koettiin tarpeellisenä. Pitkäsen (mt., 108) tutkimuksessa esitettiin yhdeksi kehitysideaksi myös vanhemmille jaettava kyselylomaketta tarvittavista tukimuodoista, sillä puhuminen ja omien toiveiden ja tuen tarpeiden sanoittaminen ääneen voi olla monelle hankalaa. Itse näen tämän helppona ja suhteellisen vähäisillä resursseilla toteutettavana toimenpiteenä, joka voi parhaimmillaan edistää vanhempien osallisuutta ja kuulluksi tuleamista.

Tutkimukseni tuloksissa nousivat esille myös vuorovaikutukseen liittyvät epäkohdat. Vuorovaikutuksen haasteet korostuivat myös Hiltusen (2015, 139, 200) tutkimuksessa, jonka tuloksissa nousi esille sosiaalityöntekijöiden vaikeus ymmärtää äitien asioita tai eläytyä näiden vaikeisiin kokemuksiin. Näen, että sosiaalialalla taito osoittaa empatiaa on tärkeä ominaisuus työntekijälle, joka työskentelee herkkien ja sensitiivisten asioiden parissa. Kunnioittava ja arvostava kohtaaminen on tärkeää myös tilanteissa, joissa käsitellään vaikeita asioita ja tehdään mahdollisesti tahdonvastaisia päätöksiä, joihin esimerkiksi huostaanotto (LSL 43 §) voi lukeutua.

Tutkimukseeni osallistuneiden vanhempien näkemyksissä lastensuojelun työntekijöiden ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen kehittäminen nähtiin selkeänä kehityskohteenä. Osa vanhemmista koki jääneensä selviytymään tunnekokemustensa kanssa yksin. Sosiaalityöntekijöiden tapa ilmaista asioita ääneen tai suhtautua vanhempien esille tuomiin toiveisiin tai huolenaiheisiin koettiin ajoittain epäammattillisena ja vähättelevänä. Vuorovaikutuksen merkitystä korostaa myös Altmanin (2008, 48–49) tutkimus, jossa vanhemmat kokivat merkitykselliseksi sosiaalityöntekijän kannustavan ja rohkaisevan työtteen sekä taidon kertoa asiat suoraan ja rehellisesti. Vuorovaikutus nousi esille myös Hiltusen (2015, 200) tutkimuksessa, jossa äitien haastatteluissa nousi esille toive välittämisestä, lohdutuksesta tai vain kuulumisten kysymisestä. Samankaltaisia havaintoja ilmeni myös Arbeiterin & Torosin (2017, 25) tutkimuksessa, jossa osa vanhemmista koki sosiaalityöntekijöiden lähestymistavan keskittyvän ainoastaan vanhemmuuden puutteisiin. Osa vanhemmista koki myös työntekijöiden käyttäytymisen ja viestinnän kielteisenä, kuten välinpitämättömänä tai suorastaan vihamielisenä. (Mt., 25.)

Käsitykseni mukaan laadukkaaseen vanhemmuustyöskentelyyn kuuluu osaltaan empatian osoittaminen, vanhemman omien voimavarojen löytäminen ja kannustava lähestymistapa. Näkemystä tukee myös Charest-Belzilen ja hänen kollegoidensa (2020, 6) tutkimustulos, jonka mukaan voimavaralähtöinen työote edistää vanhempien ja työntekijöiden välistä yhteistyötä (mt., 6). Työskentelyn ei tulisi perustua ainoastaan siihen, että keskitytään vanhemmuuteen liittyviin puutteisiin ja niiden korjaamiseen, vaan tärkeää olisi myös muistaa kiinnittää huomiota onnistumisiin ja vanhemmuuden myönteisiin asioihin. Osaltaan työskentelyyn tulisi kuulua myös vanhemman motivoiminen siihen, että perheen jälleenyhdistämisen tavoite on mahdollista saavuttaa. Toisaalta tämä edellyttää myös sitä, että lastensuojelun

työntekijät itse huomioivat perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen aktiivisesti osana työskentelyä.

Samankaltaiset näkemykset toistuivat myös aiemmassa aiheeseen liittyvässä tutkimuksessa. Esimerkiksi Pitkäsen (2011, 109) tutkimuksessa työntekijän ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen toivottiin työntekijän taholta aktiivisuutta, kannustamista ja ymmärtävää lähestymistapaa. Tutkimuksessa nousi esille, että toimimaton ja epäselvä yhteistyö saattoi edesauttaa lapsen jäämistä ulkopuoliseksi vanhemman elämässä. Tärkeänä pidettiin myös sitä, että työntekijä ymmärsi vanhemman tilannetta ja pystyi tarkastelemaan asioita myös vanhemman näkökulmasta. Lapsen sijoittaminen on perheelle iso muutos, ja vanhemmat toivoivat, että työntekijät pitäisivät yllä uskoa siitä, että mahdollisuus sijoituksen päättymiseen on olemassa. (Mt., 109.) Hiltunen (2015, 200) nosti omassa väitöskirjassaan esille tärkeän näkökohdan liittyen siihen, että hyvinvointiyhteiskunnassa kriisin kohdanneita ihmisiä autetaan yleensä monin tavoin. Lapsensa huostaanoton kokeneet vanhemmat ovat kuitenkin jääneet ilman tukea, vaikka huostaanotto on perheelle kriisitilanne. (Mt., 200.) Myös omassa tutkimuksessani vanhemmat toivat esille sen, että lapsen sijoittaminen on vaikuttanut traumaattisesti koko perheeseen. Tämän vuoksi mielestäni olisi tärkeää tarjota vanhemmille mahdollisuus käsitellä huostaanoton aiheuttamaa traumaa ja kriisiä ammattihenkilön kanssa.

Tutkimuksessani nousi esille sijaishuollon aikana vanhemmille tarjottujen tukitoimien vähäisyys. Sama havainto nousi esiin myös Pitkäsen (2011, 64–65) tutkimuksessa, jossa korostuivat vanhempien kuntoutumista tukevien palveluiden vähäisyys ja työskentelyn puutteellinen koordinointi sijaishuollon aikana. Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat eivät kokeneet saavansa ammatillista tukea lastensuojeluviranomaisilta. Pitkäsen (mt., 64–65) mukaan vanhemmilla tulisi olla selkeämpi rooli sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä. Sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä vanhempien tukeminen on tärkeää, sillä perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuudet ovat kiinteästi sidoksissa lapsen perheeseen ja vanhempiin. Ammatilliseen palveluvalikoimaan tulisi kuulua nykyistä enemmän sijoitettujen lasten vanhemmille suunnattuja palveluita, jotka edellyttäisivät yhteistyötä lastensuojelun, terveydenhuollon ja muiden aikuisille suunnattujen toimijoiden välillä. Pitkänen (mt., 64–65) ehdottaakin, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä toimisi moniammatillisen työskentelyn koordinoijana. (Mt, 64–65.) Toisaalta vanhemman palveluiden koordinoinnista voisi vastata myös erillinen vanhemman asioihin keskittynyt työntekijä, jollaisen olemassaolo koettiin aineistossani hyödylliseksi. Tukimuotojen ja palveluiden koordinoinnin

järjestämismuodoista huolimatta ennen kaikkea olisi kuitenkin tärkeintä, että vanhemman tukeminen nähtäisiin tasavertaisena osana sijaishuollon aikaista työskentelyä, sillä se lisäisi vanhemman osallisuutta ja edistäisi eri osapuolten välistä yhteistyötä.

Tutkimukseeni osallistuneiden vanhempien haastatteluissa nousi esille huostaanoton pitkäaikainen vaikutus perheiden elämään. Niissäkin perheissä, joissa huostaanotto oli jo päättynyt, se on kokemuksena vaikuttanut perheiden elämään vielä päättymisensäkin jälkeen. Sama havainto nousi esille myös Vierulan (2016, 270–272) tutkimuksessa. Vaikka huostaanotto olisi päättynyt perheen jälleenyhdistämisen tai lapsen täysi-ikäistymisen vuoksi, huostaanotto vaikuttaa jatkuvan monilla tasoilla vanhempien henkilökohtaisessa elämässä. Vierula (mt., 272) toteaaakin omaan tutkimukseensa viitaten, että osalla vanhemmista huostaanottoon liittyvät tunne-elämän prosessit tulevat todennäköisesti kulkemaan mukana koko elämän ajan. Hänen mukaansa huostaanotto ei vanhempien kuvauksissa näytä käsitteellistyvän suoraviivaiseksi tapahtumasarjaksi, jolla on alku ja loppu. Sen sijaan vanhempien kuvaama huostaanotto irtaana juridisesta huostaanoton alkamisesta ja päättymisestä. (Mt., 270–272).

Vierulan (2016, 289) mukaan huostaanottoon prosessiin kuuluvat hänen tutkimukseensa osallistuneiden vanhempien näkemyksissä lastensuojelulaitokset, palaveritilanteet ja oikeusistunnot, mutta huostaanotto käsitteenä merkitsee heille ensisijaisesti oman lapsen menettämistä ja siihen liittyviä emotionaalisia prosesseja. Huostaanotto merkitsee heille myös stigmatisoitumista, kohteellistumista sekä vanhemmuuden toteuttamiseen liittyviä muutoksia sekä niihin sopeutumista tai niiden vastustamista. Toisaalta huostaanotto on tarjonnut Vierulan tutkimukseen osallistuneille vanhemmille myös oikeuksia, kuten mahdollisuuden eheytymiseen, itsensä toteuttamiseen sekä kansalaisaktivismiin ja vanhemmuuden oikeuksien puolustamiseen. (Mt., 289.) Omassa tutkimuksessani esiin nousi samankaltaisia havaintoja. Vanhemmat nostivat haastatteluissa esille viranomaispäätöksiä, palaveritilanteita, hallinto-oikeuden ratkaisuja sekä toistuvasti vaihtuvia sijaishuoltopaikkoja. Toisaalta haastatteluissa korostui vähintään yhtä voimakkaasti myös huostaanoton emotionaalinen ulottuvuus. Vanhempien kokemuksissa huostaanottoon liittyi muun muassa oman arvontunnon menettäminen, perhesiteiden muuttuminen, etäännyminen oman lapsen elämästä sekä jatkuva epävarmuus tulevaisuudesta. Omaan tutkimukseeni osallistuneet vanhemmat eivät nostaaneet haastatteluissa esille esimerkiksi eheytymiseen tai itsensä toteuttamiseen liittyviä teemoja. Aktivismi ja vanhemmuuden oikeuksien puolustaminen nousivat esille lähinnä niissä

yhteyksissä, joissa vanhemmat kuvasivat joutuneensa itse vaatimaan tarvitsemaansa tukea ja aktiivista työskentelyä. Aktivismi liittyi myös tilanteisiin, joissa vanhempi oli halunnut tuoda esille lapsen sijoituksen aikana ilmenneitä ongelmia ja epäkohtia.

Hypoteesini ennen tutkimuksen alkua oli se, että aktiivisella vanhemmuustyöskentelyllä voidaan edistää perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista. Tämän tutkielman tuloksissa hypoteesi jäi kuitenkin vahvistamatta, sillä laadukas ja suunnitelmallinen työskentely vanhemmuuden tukemiseksi jäi vanhempien huostaanottoon liittyvissä kokemuksissa puuttumaan. Olen kuitenkin edelleen siinä uskossa, että monissa tilanteissa perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista voitaisiin edistää sillä, että sijaishuollon palveluvalikoimaan lisättäisiin moniammatillisia keinoja tukea vanhempia huostaanoton aikana. On kuitenkin todettava myös se tosiasia, että perheiden tilanteet ovat aina yksilöllisiä ja huostaanoton syyt eivät välttämättä ole vanhemmasta riippuvaisia. Tämän vuoksi perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttaminen edellyttää luonnollisesti myös oikeanlaisen avun ja tuen tarjoamista sijoitetulle lapselle tai nuorelle. Perheelle järjestettävien tukimuotojen suunniteluissa olisikin tärkeää huomioida aina tilanteen yksilöllisyys, jotta apua voitaisiin kohdentaa sellaisiin asioihin, joissa sitä aidosti tarvitaan.

Olen halunnut tässä tutkielmassa tuoda biologisten vanhempien äänen kuuluvaksi. Olen pyrkinyt kertomaan haastattelemieni henkilöiden kokemukset kunnioittavasti ja säilyttäen niiden alkuperäisen sanoman, mutta myös suojaamaan tarkasti haastatteluun osallistuneiden henkilöiden yksityisyyden jättämällä pois sellaisia tapahtumia tai yksityiskohtia, joista heidän olisi mahdollista tunnistaa. Analyysiprosessin aikana mieleeni nousi paljon uusia kysymyksiä ja harmittelin ajoittain sitä, miksi niin moni asia oli jäänyt kysymättä. Haastattelut olivat muodoltaan puolistrukturoituja teemahaastatteluita, eli jokaisella osallistujalla oli vapaus nostaa esille haluamiaan asioita tiettyjen aihealueiden sisällä eikä haastattelun kulkua ohjannut tarkka kysymyspatteristo. Pohdin analyysiprosessini aikana välillä, olisiko haastattelut kannattanut pitää strukturoidummassa muodossa, jolloin kysymykset olisivat olleet tarkempia. Toisaalta kuitenkin koen, että teemahaastatteluiden avulla vanhemmat saivat mahdollisuuden nostaa esille juuri niitä asioita, joita he itse kokivat merkityksellisiksi.

Haastatteluun osallistuneilla vanhemmilla on ollut pääsääntöisesti kriittinen suhtautuminen lastensuojeluun ja viranomaisjärjestelmään. Taustalla on ollut kokemus epäoikeudenmukaisuudesta ja virheellisestä toiminnasta viranomaistaholta. Haastatteluissa kuvautui myös

epätietoisuus siitä, mitä vanhemmilta odotettiin, miksi mihinkin toimiin päädyttiin ja millaisilla keinoilla perheen tilannetta olisi voitu viedä eteenpäin. Kaikilla haastatteluun osallistuneilla vanhemmilla oli yhteinen toive läpi sijaishuollon ajan: lapsen kotiuttaminen ja perheen jälleenyhdistäminen. Vanhemmat toivoivat erityisesti kotiin tarjottavaa tukea lapsen huostassaolon sijasta. Perheen jälleenyhdistämisen tavoite on lastensuojelulakiin kirjattu velvoite, eikä tavoitteen huomioiminen työskentelyssä merkitse sitä, että huostaanotto tulisi automaattisesti purkaa ja lapsi kotiuttaa, mikäli siihen ei aidosti katsota olevan riittäviä perusteita. Näkemykseni mukaan perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioiminen merkitsee esimerkiksi sitä, että työskentelyssä käsitellään huostaanottoon johtaneita tekijöitä ja niitä muutoksia, joita perheen jälleenyhdistäminen edellyttää. Tärkeää olisi myös käsitellä niitä keinoja, joilla nämä muutokset voidaan saavuttaa ja asettaa tavoitteita muutosten saavuttamiseksi.

Tutkimukseeni osallistuneet vanhemmat olivat jokainen lähtöisin eri puolelta Suomea, mutta siitä huolimatta heidän kokemuksensa sijaishuollon aikaisesta tuesta ja vanhemmuustyöskentelystä olivat erittäin samankaltaisia. Tämä kertoo mielestäni siitä, että työskentelyyn liittyvät epäkohdat ja käytännöt eivät ole paikkakunta- tai hyvinvointialuesidonnaisia, vaan kyse on laajemmasta sosiaalipalveluiden toteuttamiseen liittyvästä asiasta. Mielenkiintoinen havainto on myös se, että vertailllessani tutkimustuloksiani aikaisempiin vanhempien tukea koskeviin tutkimuksiin (ks. esim. Pitkänen 2011 & Hiltunen 2015), samankaltaiset havainnot toistuivat jokaisen tutkimuksen tuloksissa. Esimerkiksi Pitkäsen (2011) tutkimus on toteutettu 13 vuotta aiemmin kuin omani, mutta vaikuttaa siltä, ettei sijaishuollon työ- ja ammattikäytännöissä ole tapahtunut merkittävää muutosta vuosikymmenen aikana. Omaan tutkimukseeni osallistuneet vanhemmat esittivät samankaltaisia vanhemmuustyöskentelyyn liittyviä kehitysehdotuksia kuin Pitkäsen (mt., 108) tutkimuksessa oli ehdotettu. Kehitysehdotukset liittyivät esimerkiksi siihen, että mahdollistettaisiin vanhemman aktiivinen osallistuminen yhteiseen työskentelyyn, käytäisiin selkeästi läpi huostaanoton syitä ja kotiuttamisen edellytyksiä sekä huomioitaisiin jokaisen perheen yksilölliset tarpeet osana työskentelyä.

Tämän tutkielman näkökulma lastensuojeluun ja vanhemmuustyöskentelyyn oli pääsääntöisesti varsin negatiivinen. Olin alkuun pahoillani asiasta, mutta toisaalta vanhempien kokemukset kertovat myös siitä todellisuudesta, jossa huostaanotettujen lasten vanhemmat elävät. Huostaanotto on lastensuojelun viimesijainen toimenpide ja siihen voi liittyä myös yksilön perus- ja ihmisoikeuksia rajoittavia elementtejä sekä tahdonvastaisia päätöksiä (ks.

LSL 43 §). Tämän vuoksi on ymmärrettävää, että huostaanotto toimenpiteenä aiheuttaa usein kielteisiä ja voimakkaita näkemyksiä. Huostaanoton ja sijaishuollon arvioinnissa myös lapsen etu on aina ensisijainen näkökulma, minkä vuoksi vanhemman näkemys voi toisinaan jäädä toissijaiseksi lapsen edun arvioinnissa. Tämänkaltaisia toimenpiteitä voi olla siis mahdollonta toteuttaa siten, että jokainen osapuoli olisi aina tyytyväinen. Mielestäni on kuitenkin tärkeää kuulla ja huomioida vanhempien näkemykset ja toiveet sen sijaan, että biologiset vanhemmat automaattisesti suljetaan työskentelyn ulkopuolelle sijaishuollon aikana. Vanhemman toiveita ei välttämättä voida aina toteuttaa, mutta tärkeää olisi sellaisen yhteistyön tekeminen, jossa jokainen osapuoli tulisi kuulluksi ja kohdatuksi ymmärtäväisesti ja asiallisesti.

Tutkielmani aikana haasteita aiheutti aineiston vaikea saatavuus. Kiinnostuneiden osallistujien tavoittaminen osoittautui yllättävän haastavaksi, mikä on ymmärrettävää, kun kyseessä on erityisen sensitiivinen ja henkilökohtainen tutkimusaihe. Sosiaalisen median välityksellä löysin kuitenkin kolme rohkeaa vanhempaa, jotka olivat valmiita jakamaan tarinansa kansani. Tunnistan tutkimukseni heikkoutena haastateltavien vähäisen määrän, minkä vuoksi tuloksia ei voida yleistää koskemaan yleisesti vanhemmuustyöskentelyä. Toisaalta tutkimukseni käsitteli pienen ihmisryhmän kokemuksia melko tarkkaan rajatusta aiheesta, minkä vuoksi yleistettävyyys jo itsessään olisi haaste kokemusten yksilöllisyyden vuoksi. Koen, että pienestä osallistujamäärästä huolimatta aineiston sisältö itsessään oli pro gradu -tutkielman laajuuteen nähden riittävä ja litteroitua tekstiä kertyikin analysoitavaksi 79 sivua. Pieni otoskoko mahdollisti syvällisemmän aineistoanalyysin, minkä olen pyrkinyt tuomaan näkyväksi analyysiprosessia käsittelevässä viidennessä luvussa.

Fenomenologinen analyysimenetelmä osoittautui hyväksi valinnaksi aineiston analysoinnissa, sillä se mahdollisti syvällisen perehtymisen aineistoon ja vanhempien kokemuksellinen näkökulma tuli selvästi ilmi. Tulosten tulkintaan vaikuttaa kuitenkin aina valitun analyysimenetelmän lisäksi myös tutkija itse. Fenomenologiseen analyysiin liittyy keskeisenä elementtinä oman esiymmärryksen sulkeistaminen (esim. Laine 2018, 36–38; Perttula 1995, 120; Perttula 2009, 145). Olen parhaan taitoni mukaan pyrkinyt reflektiivisyyteen ja aineistolähtöiseen lähestymistapaan ilmiön tarkastelussa. On kuitenkin syytä muistaa, että viime sijaisesti tulkinnat ovat myös tutkijasta kiinni, sillä ne perustuvat siihen, millä tavalla minä yksilönä havainnoin ja tulkitsen käsittelemääni aineistoa. Tämä tutkimustulosten tulkinnallisuus liittyy kiinteästi myös fenomenologian hermeneuttiseen ulottuvuuteen, joka korostaa

haastatteluaineistossa ihmisten käyttämien ilmaisujen tulkinnanvaraisuutta (ks. esim. Laine 2018, 33–35). Aineistoanalyysissä olisi ollut mahdollista hyödyntää myös muita laadullisen tutkimuksen menetelmiä, kuten narratiivista analyysiä, joka keskittyy tarkastelemaan todellisuudessa toteutuneiden tapahtumaketjujen tarinallisia tulkintoja (Hänninen 2018, 188). Myös temaattinen analyysi olisi sopinut vaihtoehtoiseksi analyysimenetelmäksi, sillä se keskittyy luokittelemaan aineistoa siinä esiintyvien teemojen tai samankaltaisuuksien mukaan, ja sopii siten useiden erilaisten tutkimusaiheiden tutkimiseen (Puusa 2020, 152–153).

Vaihtoehtoisten analyysimenetelmien ohella myös tutkimusaineiston kerääminen olisi voitu toteuttaa esimerkiksi anonyymin kyselylomakkeen välityksellä, mikä olisi voinut tuottaa runsaamman määrän kiinnostuneita osallistujia. Toisaalta koen, että haastattelumenetelmän avulla tavoitin vanhempien kokemukset henkilökohtaisemmalla tasolla ja pääsin käsittelemään aihetta vanhempien kanssa huomattavasti syvällisemmin. Haastattelutilanteet olivat herkkiä ja tunnepitoisia, mikä on luonnollista, kun käsiteltävä aihe koskettaa osallistujia henkilökohtaisella tasolla ja siihen liittyy kipeitä muistoja. Vaikeasta aiheesta huolimatta sain kuitenkin rohkaisua siitä, että moni vanhemmista koki merkitykselliseksi mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan ja näki tutkimusaiheeni itselleen tärkeänä. Eräs haastatteluun osallistunut vanhempi jopa totesi, että haastattelutilanne tuntui hänelle jollakin tavalla terapeutiselta. Tämänkaltainen palaute antoi minulle uskoa siitä, että olen tehnyt oikeita ratkaisuja tutkimusaiheeseen ja -menetelmiin liittyvien valintojeni suhteen.

Heinon ja hänen tutkijakollegoidensa (2016, 106) mukaan vaikuttavan sosiaalityön tekemisen edellytyksenä ovat ensinnäkin riittävät ajalliset resurssit, mutta myös vahva ja tukeva toimintaympäristö (mt., 106). Kaikko ja Friis (2013, 119) toteavat artikkelissaan, että yksi sosiaalityön paradokseista on odotus siitä, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä kantaa samanaikaisesti kokonaisvastuun asiakasprosessista ja hahmottaa asiat laaja-alaisesti, kun samanaikaisesti jokainen perheenjäsen tulisi huomioida yksilönä ja osana prosessia. Käytettävissä oleviin ajallisiin resursseihin nähden tämä on vaativa tavoite. Kirjoittajat korostavatkin, että tällaisessa tilanteessa olisi tärkeää jakaa työtehtäviä monialaisen verkoston eri toimijoiden kesken ja hyödyntää heidän asiantuntemustaan ja arviointikykyään. (Mt., 119.) Tämä kuitenkin edellyttää, että ympärillä on monialainen verkosto eri toimijoita, joiden asiantuntijuutta työntekijällä on mahdollisuus hyödyntää.

Tutkijana toivon luonnollisesti, että tutkimuksen tulokset edistävät sosiaalityön ammattikäytäntöjen kehittämistä ja parantamista. Samoin tutkimuksen tavoitteena on myös tuoda uutta tietoa laajemmin ammattilaisille, jotka työskentelevät lapsiperheiden kanssa. Keskeisinä teemoina nousivat esille vanhempien osallisuus, riittävän tuen saaminen ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen huomioiminen osana työskentelyä. Olisi toivottavaa, että nämä keskeiset elementit voitaisiin tuoda osaksi työskentelyä myös käytännön tasolla. On kuitenkin tunnistettava se tosiasia, että vaikuttavan sosiaalityön edellytyksenä ovat riittävät puitteet ja rakenteet. Epäkohtien esiintuominen ei siis vielä yksinään riitä tarvittavien uudistusten aikaansaamiselle, vaan toimivien puitteiden saavuttaminen edellyttää rakenteellisia muutoksia myös yhteiskunnallisella tasolla. Tämän edellytyksenä puolestaan on riittävän pitkäjänteinen poliittinen päätöksenteko, jossa tunnustetaan riittävien sosiaalipalveluiden resurssien merkitys pitkällä aikavälillä. Uskon, että laadukas ja perheiden tarpeita vastaava vanhemmuustyöskentely sijaishuollon aikana kehittää eri osapuolten välistä yhteistyötä, lisää luottamusta työntekijöiden ja asiakkaiden välillä, parantaa asiakastytyväisyyttä, tukee vanhempien kuntoutumista ja kaikkien näiden edellä mainittujen asioiden myötä myös parhaimmillaan edistää perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen saavuttamista.

Alasuutari (2011, 214) korostaa, että tutkimusprosessi ei koskaan pääty tutkimusongelman selvittämiseen, sillä tutkimuksen perusteella saadut vastaukset ovat aina vain osa totuutta. Tutkimus täytyy lopettaa tekemällä siitä raportti ja päättämällä tutkimus siihen. Alasuutari (mt., 214) kuitenkin huomauttaa, että toisaalta tutkimuksen antamat vastaukset synnyttävät useimmiten uusia kysymyksiä ja teoreettisia ongelmanasetteluita. Yhden tutkimuksen päätyminen tai sen aikana syntynyt uusi idea voi olla uuden tutkimuksen alku (mt., 214). Myös tämä tutkimus on nostanut esiin useita aiheita mahdolliselle jatkotutkimukselle. En ole itse tietoinen, että vanhemmuustyöskentelyyn liittyviä muutoksia olisi tutkittu hyvinvointialueuudistukseen liittyen. Minusta olisi mielenkiintoista tietää, onko käytäntöihin tullut muutosta sen jälkeen, kun vastuu sosiaali- ja terveystieteiden järjestämisestä siirtyi kunnilta hyvinvointialueille. Myös hyvinvointialueiden alueellisia eroja vanhemmuustyöskentelyssä ja perheen jälleenyhdistämisen määrissä olisi kiinnostavaa selvittää.

Lastensuojelulakia on muutettu useita kertoja sen vuoden 2008 voimaantulon jälkeen, ja muutokset ovat liittyneet esimerkiksi lastensuojelun henkilöstömitoitukseen (Kiili ym. 2024b, 20). Yhdellä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on saanut olla vastuullaan enintään 35 lasta vuosina 2022 ja 2023, ja 1.1.2024 alkaen enintään 30 lasta

(Valtioneuvosto 2021). Mielestäni olisi huomionarvoista tutkia millainen merkitys lastensuojelun asiakasmitoituksen rajaamisella on ollut vanhemmuustyöskentelyn toteuttamisen näkökulmasta. Lisäksi pitemmällä aikavälillä tarkasteltuna tutkimuksessa olisi oleellista kiinnittää huomio siihen, onko asiakasmitoituksen pienentämisellä ollut jokin merkitys huostaanottojen purkamisen ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitteiden saavuttamisen kannalta.

Hyvinvointialueisiin ja lainsäädäntöön liittyvän tematiikan ohella minusta olisi kiinnostavaa tutkia vanhemmuustyöskentelyn teemaa myös tapauskohtaisesti siten, että tutkimukseen osallistuisivat esimerkiksi biologiset vanhemmat, perhehoitajat tai sijaishuoltopaikan työntekijät sekä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Tämänkaltaisen tutkimusasetelma asettaisi luonnollisesti merkittäviä rajoituksia esimerkiksi tietosuojan ja salassapitosäännösten näkökulmasta, mutta olisi kiinnostavaa tietää, miten eri osapuolet ovat kokeneet vanhemmille tarjotun tuen, yhteistyön ja vanhemmuustyöskentelyn merkityksen sijaishuollon aikana. Edellä mainittujen tutkimusaiheiden lisäksi konkreettisten työmenetelmien kehittäminen vanhemmuustyön tueksi olisi mielestäni tärkeää. Erityisen merkittävää se olisi silloin, mikäli menetelmien kehittämisessä voitaisiin hyödyntää huostaanottoprosessin kokeneiden vanhempien kokemuksellista asiantuntijuutta, jolloin menetelmät olisivat aidosti asiakaslähtöisiä ja vastaisivat perheiden itse määrittelemiin tuen tarpeisiin.

Huostaanotto on lähes aina perheelle traumaattinen kokemus ja siihen liittyy vaikeita tunteita. Myös Vierula (2016, 290) toteaa, että huostaanotettujen lasten vanhemmat käyvät läpi moninaisia, pitkäkestoisia ja syvästi ihmisarvoon vaikuttavia kokemuksia. Huostaanotto muuttaa lasten ja vanhempien henkilökohtaisessa elämässä esiintyviä suhteita ja prosesseja. Suhteissa on kyse paitsi suhteesta itseensä ja lapseen, mutta myös viranomaisiin, julkiseen valtaan, sijaishuoltopaikkojen henkilökuntaan, hyvän vanhemmuuden kulttuuriseen konstruktion sekä kansalaisyhteiskuntaan. (Mt., 290.) Huostaanoton vaikutukset vanhempien elämään ovat moninaisia, minkä vuoksi myös siihen liittyvät tuen tarpeet on tärkeää tunnistaa palvelujärjestelmässä. Tutkielmani tarkoitus ei ole ollut kritisoida lastensuojelutyötä tekeviä ammattilaisia tai nostaa esiin ainoastaan järjestelmän epäkohtia, vaan antaa mahdollisuus tulla kuulluksi heille, jotka useimmiten jäävät vaiennetuiksi – huostaanotettujen lasten vanhemmille. Lisäksi olen halunnut hyödyntää vanhempien kokemusten myötä syntynyttä asiantuntemusta tiedon muodostamisen ja toimivampien käytäntöjen kehittämisen taustalla.

Tässä tutkielmassa huostaanotto ja sijaishuolto näyttäytyivät vanhempien kertomuksissa pääsääntöisesti kielteisessä valossa. On kuitenkin syytä muistaa, että lastensuojelussa koetaan myös lukuisia onnistumisen kokemuksia, mutta nämä tarinat harvemmin päätyvät julkisuuteen. On luonnollista, että ihmisillä on tarve kertoa kokemuksistaan erityisesti silloin, kun he kokevat kohdanneensa epäoikeudenmukaisuutta. Mielestäni olisi tärkeää tuoda jatkossa esiin tarinoita myös onnistumisen kokemuksista, sillä ne kertovat siitä, että jotain on tehty oikein ja voivat mahdollisesti ammentaa oppiaan myös eteenpäin. Toisaalta on tärkeää voida nostaa esille myös epäkohtia ja tarkastella viranomaisten toimintaa kriittisestikin, sillä ainoastaan siten toimimattomiin käytäntöihin voidaan luoda muutosta ja työskentelyä voidaan kehittää asiakaslähtöisemmäksi. Lastensuojelun yhtenä tehtävänä on lastensuojelulain (417/2007) 2 §:n mukaan tukea huoltajia heidän kasvatustehtävässään, eikä tätä tehtävää tulisi unohtaa myöskään huostaanoton aikana – tai siitä huolimatta.

Lähteet

- Aarnio, Noora (2018) Toipuminen tapahtuu vuorovaikutuksessa – Miten ammattilaiset voivat tukea nuorta ja hänen vanhempiaan sijoituksen alkuvaiheessa? Teoksessa Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (toim.) *Uudistuva Lastensuojelu: Kohti Asiakkaiden Ja Ammattilaisten Yhteistoimintaa*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. 136–149. Verkkojulkaisu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-208-6>. Viitattu 27.10.2024.
- Adams, Eike (2010) The Joys and Challenges of Semi-structured Interviewing. *Community Practitioner: The Journal of the Community Practitioners' & Health Visitors' Association* 83(7), 18–21. Verkkojulkaisu. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20701187/>. Viitattu 16.4.2024.
- Aho, Anna Liisa & Kylmä, Jari (2012) Sensitiivinen tutkimus hoitotieteessä: Näkökohtia tutkimusprosessin eri vaiheissa. *Hoitotiede*, 24(4), 271–280. Verkkojulkaisu. <https://journal.fi/hoitotiede/article/view/128251>. Viitattu 28.4.2024.
- Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino. E-kirja.
- All European Academies (2023) *The European Code of Conduct for Research Integrity*. Berliini: ALLEA – All European Academies. <https://allea.org/code-of-conduct/>. Verkkojulkaisu. Viitattu 2.5.2024.
- Altman, Julie Cooper (2008) Engaging Families in Child Welfare Services: Worker Versus Client Perspectives. *Child Welfare*, 87(3), 41–62. Verkkojulkaisu. <https://www.jstor.org/stable/48623118>. Viitattu 3.11.2024.
- Araneva, Mirjam (2022) *Lapsen suojelu: Toteuttaminen ja päätöksenteko: käsikirja lapsen asioista päättävälle*. 2. uudistettu painos. 1. painos 2016. Helsinki: Alma Talent.
- Arbeiter, Ere & Toros, Karmen (2017) Participatory discourse: Engagement in the context of child protection assessment practices from the perspectives of child protection workers, parents and children. *Children and youth services review* (74), 17–27. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.01.020>. Viitattu 1.11.2024.
- Charest-Belzile, Dorothée; Drapeau, Sylvie & Ivers, Hans (2020) Parental engagement in child protection services: A multidimensional, longitudinal and interactive framework. *Children and youth services review* (116), 105162, 1–8. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105162>. Viitattu 4.11.2024.
- Duarte, Rosália (2004) “Entrevistas em pesquisas qualitativas.” *Educar em revista* 24, 213–225. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1590/0104-4060.357>. Viitattu 5.5.2024.
- Elo, Satu; Kääriäinen, Maria; Kanste, Outi; Pölkki, Tarja; Utriainen, Kati & Kyngäs, Helvi (2014) "Qualitative Content Analysis: A Focus on Trustworthiness." *SAGE open* 4(1), 215824401452263. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1177/2158244014522633>. Viitattu 13.4.2024.
- Enroos, Rosi (2016) *Lapsen tulo julkiseen kotiin: Huostassaolon ensi vaiheet sijaishuolto- paikkojen toimijoiden näkökulmasta*. Teoksessa Enroos, R.; Heino, T. & Pösö, T. (toim.) *Huostaanotto – lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino. 224–260.
- Eskola, Jari; Lähti, Johanna & Vastamäki, Jaana (2018) *Teemahaastattelu: lyhyt selviytymis- opas*. Teoksessa Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. 5. uudistettu painos. 1. painos 2001. Jyväskylä: PS-kustannus. E-kirja.
- Farmer, Elaine (2014) Improving Reunification Practice: Pathways Home, Progress and Outcomes for Children Returning from Care to Their Parents. *The British journal of*

- social work, 44(2), 348-366. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcs093>. Viitattu 3.11.2024.
- Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula (2023) Lastensuojelu 2022: Yhä useammasta lapsesta tehdään lastensuojeluilmoitus. THL - Tilastoraportti 24/2023. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkojulkaisu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023051544509>. Viitattu 13.5.2024.
- Forsell, Martta & Kuoppala, Tuula (2024) Lastensuojelu 2023: Joka kuudennessa teinistä tehtiin lastensuojeluilmoitus vuonna 2023. THL - Tilastoraportti 19/2024. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkojulkaisu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2024043024171>. Viitattu 13.5.2024.
- Hakalehto, Suvianna (2016) Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa Hakalehto, Suvianna & Toivonen, Virve (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari. 23–57.
- Heino, Tarja (2013) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. 1. painos 2009. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 84–107.
- Heino, Tarja; Hyry, Sylvia; Ikäheimo, Salla; Kuronen, Mikko; Rajala, Rika (2016) Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset: HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkojulkaisu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-644-5>. Viitattu 16.10.2024.
- Heinonen, Hanna (2016) Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen, Maritta; Anttonen, Anneli; Lehto-Lunden, Päivi; Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.) Vastavuoroinen Sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus. 243–260.
- Hiltunen, Tarja (2015) Äitiys, huostaanotto ja voimaantuminen. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Akateeminen väitöskirja.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2022) Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun Teoria Ja Käytäntö. 2. uudistettu painos. 1. painos 2000. Helsinki: Gaudeamus. E-kirja.
- Hoikkala, Susanna & Heinonen, Hanna (2013) Samalla puolella? Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Hoikkala, Susanna; Muinonen, Tiina; Palola, Elina; Väisänen, Antti & Rosberg, Julia (2023) Lastensuojelun Kokonaisuudistuksen Valmistelu: Visiovaiheen Raportti. Sosi-aali- ja terveysministeriö. Verkkojulkaisu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8469-1>. Viitattu 15.2.2024.
- Huhtanen, Raija (2016) Vapaaehtoinen vai tahdonvastainen huostaanotto? Teoksessa En-roos, R.; Heino, T. & Pösö, T. (toim.) Huostaanotto – lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. 33–51.
- Huhtinen, Aki-Mauri & Tuominen, Juha (2020) Fenomenologia: Ihmisten kokemukset tutkimuksen kohteena. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus.
- Hydén, Margareta (2013) Narrating sensitive topics. Teoksessa Andrews, Molly; Squire, Corinne & Tamboukou, Maria (toim.) Doing Narrative Research. 2. uudistettu painos. 1. painos 2008. Los Angeles, LA: SAGE Publications. 223–239.
- Hyväri, Susanna (2017) Luottamuksen rakentuminen kokemusasiantuntijoiden ja viranomaisten välillä. Teoksessa Pohjola, Anneli; Kairala, Maarit, Lyly, Hannu; Niskala, Asta & Ahola, Marika (toim.) Asiakkaasta Kehittäjäksi Ja Vaikuttajaksi: Asiakkaiden Osallisuuden Muutos Sosiaali- Ja Terveyspalveluissa. Tampere: Vastapaino. E-kirja.
- Hyvärinen, Matti (2017) Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, Matti; Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. E-kirja.

- Hämeen-Anttila, Lotta (2017) Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut. Teoksessa Kananoja, Aulikki; Lähtinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. 4. uudistettu laitos. 1. painos 2007. Tallinna: Tietosanoma. 216–246.
- Hänninen, Vilma (2018) Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus. 188–208.
- Jaakola, Anne-Mari; Karttunen, Teija & Svenlin, Anu-Riina (2024) Sosiaalityöntekijöiden osaaminen ja lapsen kehitystieto tilannearvioinnissa. Teoksessa Gaudeamus Oy, kustantaja; Kiili, Johanna; Jaakola, Anne-Mari; Anis, Merja; Lamponen, Tuuli & Stenvall, Elina (toim.) *Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus. 107–121.
- Kaikko, Kirsi & Friis, Leila (2013) Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Bardy, Marjatta & Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. 4. uudistettu painos. 1. painos 2009. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 108–120.
- Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (2021) Tutkijan eettinen vastuu sensitiivisessä tutkimushaastattelussa. Teoksessa Nieminen, Kati; Lähtenmäki, Noora & Aaltonen, Olli-Pekka (toim.) *Empiirinen oikeustutkimus*. Helsinki: Gaudeamus. E-kirja.
- Kallinen, Kati; Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna (2022) Sensitiivinen tutkimuksessa – menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. 3. päivitetty painos. 1. painos 2015. Tallinna: United Press Global. E-kirja.
- Kavanaugh, Karen & Ayres, Lioness (1998) "Not as bad as it could have been": Assessing and mitigating harm during research interviews on sensitive topics. *Research in nursing & health*, 21(1), 91-97. Verkkojulkaisu. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-240X\(199802\)21:1<91::AID-NUR10>3.0.CO;2-C](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-240X(199802)21:1<91::AID-NUR10>3.0.CO;2-C). Viitattu 12.5.2024.
- Kiili, Johanna; Jaakola, Anne-Mari; Anis, Merja; Lamponen, Tuuli & Stenvall, Elina (2024a) Johdanto: Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö 2020-luvulla. Teoksessa Gaudeamus Oy, kustantaja; Kiili, Johanna; Jaakola, Anne-Mari; Anis, Merja; Lamponen, Tuuli & Stenvall, Elina (toim.) *Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus. 7–16.
- Kiili, Johanna; Moilanen, Johanna & Hedman, Johanna (2024b) Kartoittava analyysi lasten, nuorten ja perheiden sosiaalihuollon palveluista 2020-luvulla. Teoksessa Gaudeamus Oy, kustantaja; Kiili, Johanna; Jaakola, Anne-Mari; Anis, Merja; Lamponen, Tuuli & Stenvall, Elina (toim.) *Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus. 19–36.
- King, Nigel & Horrocks, Christine (2010) *Interviews in Qualitative Research*. SAGE Publications, Los Angeles.
- Kiviniemi, Kari (2018) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus. 73–87.
- Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla: Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. Tampere University Press: Taju [jakaja]. Akateeminen väitöskirja.
- Kääriälä, Antti & Ristikari, Tiina (2020) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten taustat ja aikuisuuden asemat. Teoksessa Hakovirta, Mia & Kallio, Johanna (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys ja huono-osaisuus*. Tampere: Vastapaino. 225–256.
- Laakso, Riitta (2018) Esineet huostaanotettujen lasten muutoissa. Teoksessa Ritala-Koskinen, Aino; Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) *Monen Kodin Lapset: Lasten Monipaikkainen Asuminen Ja Sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus. 103–127.

- LaBrenz, Catherine A.; Fong, Rowena & Cubbin, Catherine (2020) The road to reunification: Family- and state system-factors associated with successful reunification for children ages zero-to-five. *Child abuse & neglect* (99), 104252, 1–14. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104252>. Viitattu 2.11.2024.
- Laine, Timo (2018) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus. 29–50.
- Leemann, Lars, & Hämäläinen, Riitta-Maija (2016) Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut: Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. *Yhteiskuntapolitiikka* (5), 586–594. Verkkojulkaisu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016102725606>. Viitattu 28.10.2024.
- Lehtomaa, Merja (2009) Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) *Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 163–194.
- Malja, Marjo; Puustinen-Korhonen, Aila; Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (toimitus) (2019) Lastensuojelun laatusuositus. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Verkkojulkaisu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4067-3>. Viitattu 2.3.2024.
- Miettinen, Timo; Pulkkinen, Simo & Taipale, Joonas (2010) Johdanto. Teoksessa Miettinen, Timo; Pulkkinen, Simo & Taipale, Joonas (toim.) *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 9–22. E-kirja.
- Moriña, Anabel (2021) When people matter: The ethics of qualitative research in the health and social sciences. *Health & social care in the community*, 29(5), 1559–1565. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1111/hsc.13221>. Viitattu 29.4.2024.
- Palonen, Mira & Kylmä, Jari (2022) Avoin haastattelu ja teemahaastattelu aineistonkeruumenetelminä laadullisessa hoitotieteellisessä tutkimuksessa. *Hoitotiede*, 34(4), 281–294. Verkkojulkaisu. <https://journal.fi/hoitotiede/article/view/128992>. Viitattu 26.4.2024.
- Paula, Cristiane Cardoso de; Padoin, Stela Maris de Mello; Terra, Marlene Gomes; Souza, Ívis Emília de Oliveira & Cabral, Ivone Evangelista (2014) Modos De Condução Da Entrevista Em Pesquisa Fenomenológica: Relato De Experiência. *Revista Brasileira De Enfermagem* 67(3), 468–472. Verkkojulkaisu. <https://www.scielo.br/j/revben/a/qJQPRHB8Qvm9ZVDdbhCtVpp>. Viitattu 4.5.2024.
- Perttula, Juha (1995) Kokemus psykologisena tutkimuskohteena: Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Suomen fenomenologinen instituutti: Tampereen yliopiston kirjasto [jakaja].
- Perttula, Juha (2000) Kokemuksesta tiedoksi: fenomenologisen metodin uudelleen muotoilu. Teoksessa Kasvatustieteiden tutkimuslaitos, Koulutuksen tutkimuslaitos, Suomen kasvatustieteellinen seura ja Finnish Society for Educational Research (toim.) *Kasvatus: Suomen Kasvatustieteellinen Aikakauskirja*. Jyväskylä: Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. 428–442.
- Perttula, Juha (2009) Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tie-teenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) *Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 115–162.
- Pessoa, Alex Sandro Gomes; Harper, Erin; Santos, Isabela Samogim & Gracino, Marina Carvalho da Silva (2019) Using Reflexive Interviewing to Foster Deep Understanding of Research Participants' Perspectives. *International Journal of Qualitative Methods*. Vol. 18: 1–9. 160940691882502. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1177/1609406918825026>. Viitattu 23.4.2024.

- Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka!: Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA. Verkkojulkaisu. https://www.socca.fi/julkaisut/julkaisusarja_2005-2012/vastuun_paikka!_-_vanhempien_tukeminen_lapsen_huostaanotossa.9285.shtml
- Pohjola, Anneli (2016) Sosiaalityön vastuu heikompaan asemaan joutuneista. Teoksessa Törrönen, Maritta; Anttonen, Anneli; Lehto-Lunden, Päivi; Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.) Vastavuoroinen Sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus. 87–96.
- Pulkkinen, Lea (2022) Lapsen hyvinvointi alkaa kodista. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Puusa, Anu (2020) Haastattelutyypit ja niiden metodiset ominaisuudet. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus. 103–117.
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2020) Laadullisen tutkimuksen olemus. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus. 75–85.
- Pätäri, Taru (2018) Kohti kasvatuskumppanuutta. Teoksessa Pätäri, Taru; Ylikännö, Minna; Virtanen, Petri; Rousu, Sirkka & Kurttila, Tuomas (toim.) Tahto Tehdä Toisin: Uusia Toimintatapoja Lastensuojeluun. Helsinki: Tietosanoma. 108–127.
- Pösö, Tarja (2016) Johdanto – mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Enroos, R.; Heino, T. & Pösö, T. (toim.) Huostaanotto – lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. 7–30.
- Read, Benjamin L. (2018) Serial Interviews: When and Why to Talk to Someone More Than Once. *International Journal of Qualitative Methods*. Vol. 17(1). 1–10. 160940691878345. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1177/1609406918783452>. Viitattu 9.5.2024.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitos. Helsinki: Väestöliitto. Akateeminen väitöskirja.
- Royse, David D. (2011) *Research Methods in Social Work*. 6. uudistettu painos; Kansainvälinen painos. 1. painos 1991. Belmont, California: Cengage Learning.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2017) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Hyvärinen, Matti; Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. E-kirja.
- Räty, Tapio (2023) Lastensuojelulaki: Käytäntö ja soveltaminen. 5. uudistettu painos. 1. painos 2010. Helsinki: Edita. E-kirja.
- Saarnio, Tuula (2004) Perhetyö lastensuojelutyössä. Teoksessa Puonti, Annamajja; Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 240–255.
- Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa: Käsikirja arjen toimintaan. 2. uudistettu painos. 1. painos 2008. Helsinki: Edita.
- Sihvonen, Ella (2020) From family policy to parenting support: Parenting-related anxiety in Finnish family support projects. Helsinki: University of Helsinki, Faculty of Social Sciences. Akateeminen väitöskirja.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2024) Selvitys hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisvastuun toteutumisesta 2023: sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain (612/2021) 31 §:n mukainen sosiaali- ja terveysministeriön vuosittainen valtakunnallinen selvitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2024:1. Verkkojulkaisu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5408-3>. Viitattu 25.5.2024.
- Sperling, Daniel (2022) “Could You Help Me Die?”: On the Ethics of Researcher-Participant Relationship and the Limitations of Qualitative Research. *International journal of qualitative methods* (21). 160940692211050. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1177/16094069221105076>. Viitattu 6.5.2024.

- Taskinen, Sirpa & Törrönen, Maritta (2004) Lastensuojelun käsitteistä ja tilasta. Teoksessa Roos, J.P. (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Design Nurmisaari. 12–20.
- Toikkanen, Jarkko & Virtanen, Ira A. (2018) Kokemuksen käsitteen ja käytön jäljillä. Teoksessa Toikkanen, Jarkko & Virtanen, Ira A. (toim.) Kokemuksen tutkimus VI – kokemuksen käsite ja käyttö. Rovaniemi: Lapland University Press. 7–24.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 2. Uudistettu laitos. 1. painos 2009. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta TENK, kustantaja; Keiski, Riitta; Hämäläinen, Kari; Karhunen, Matti; Löfström, Erika; Näreaho, Susanna; Varantola, Krista; Spoof, Sanna-Kaisa; Tarkiainen, Terhi; Kaila, Eero & Aittasalo, Minna (2023) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa - Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Ulferts, Hannah (2020) Why parenting matters for children in the 21st century: An evidence-based framework for understanding parenting and its impact on child development. IDEAS Working Paper Series from RePEc, 222, 0_1-61. Verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.1787/129a1a59-en>. Viitattu 5.3.2024.
- Universal Declaration of Human Rights 10.12.1948. Verkkojulkaisu. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. Viitattu 9.2.2024.
- Valkonen, Leena (1995) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonuorten vanhempisuhteet. Helsinki: Stakes.
- Valtioneuvosto (2021) Kuntainfo: Lastensuojelun sosiaalityön henkilöstömitoitus 1.1.2022 alkaen. Sosiaali- ja terveysministeriö. Verkkojulkaisu. <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/kuntainfo-lastensuojelun-sosiaalityon-henkilostomitoitus-1.1.2022-alkaen>. Viitattu 1.11.2024.
- Valtiontalouden tarkastusvirasto (2012) Lastensuojelu. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 6/2012. Helsinki: Edita Prima Oy. Verkkojulkaisu. <https://www.vtv.fi/app/uploads/2018/06/29145931/lastensuojelu-06-2012.pdf>. Viitattu 26.2.2024.
- Vierula, Tarja (2016) Huostaanoton käynnistämät suhteet ja prosessit vanhempien henkilökohtaisessa elämässä. Teoksessa Enroos, R.; Heino, T. & Pösö, T. (toim.) Huostaanotto – lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. 261–290.
- Vilén, Marika; Vihunen, Riitta; Vartiainen, Jari; Sivén, Tuula; Neuvonen, Sohvi & Kurvinen, Auli (2013) Lapsuus: erityinen elämänvaihe. 1.–5. painos. Helsinki: Sanoma Pro.
- Yleinen tietosuoja-asetus 679/2016/EU. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus luonnolisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta (EU) N:o 679/2016. Komission asetus (EU) N:o 679/2016. Annettu 27.4.2016. Verkkojulkaisu. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32016R0679>. Viitattu 18.4.2024.
- Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi 20.5.1999. Verkkojulkaisu. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063/19990063_2. Viitattu 9.2.2024.
- Yleissopimus lapsen oikeuksista 20.11.1989. Verkkojulkaisu. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsviite/1991/19910059?sopviite_id=19910059. Viitattu 9.2.2024.

Lait ja säädökset

Laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812
Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519
Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361
Lastensuojelulaki 13.4.2007/417
Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116
Päihdehuoltolaki 17.1.1986/41
Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
Tartuntatautilaki 21.12.2016/1227
Vanhemmuuslaki 775/2022

Liite 1. Infokirje

”Kutsu haastatteluun

Hei!

Olen Annika Soraranta ja opiskelen sosiaalityötä Lapin yliopistossa. Teen tällä hetkellä Pro gradu -opinnäytetyötäni, jonka aiheena on biologisten vanhempien kokemukset vanhemmuustyöskentelystä lastensuojelun sijaishuollon aikana. Olen kiinnostunut kuulemaan teidän kokemuksianne siitä, millaista tukea olette saaneet sosiaaliviranomaisilta lapsenne huostaanoton aikana, millainen merkitys vanhemmuustyöskentelyllä on ollut perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteutumisen kannalta sekä miten vanhemmuustyöskentelyä voitaisiin kehittää toimivammaksi ja perheen jälleenyhdistämisen tavoitetta edistäväksi. Tutkimuksen avulla haluan tuoda huostaanotettujen lasten vanhempien äänen kuuluviin, jotta ymmärrys ilmiöstä lisääntyisi ja palveluita voitaisiin kehittää aiempaa toimivammiksi.

Etsin tutkimukseeni haastateltavaksi vanhempia, jotka ovat kokeneet lapsensa huostaanoton ja haluaisivat jakaa kokemuksiaan siihen liittyen. Toivoisin löytäväni haastateltavaksi erityisesti vanhempia, joiden lapsen huostaanotto on jo päättynyt joko huostaanoton purkamisen tai lapsen täysi-ikäistymisen vuoksi.

Tutkimus toteutetaan yksilöhaastatteluna Teams-sovelluksessa. Nauhoitan haastattelut, minkä jälkeen kirjoitan ne tekstimuotoon. Poistan aineiston tekstimuodosta tunnistetiedot anonymiteetin varmistamiseksi, eikä teitä pystytä tunnistamaan lopullisesta tutkimuksesta vastaustenne perusteella. Voitte halutessanne jättää vastaamatta mihin tahansa kysymykseen. Haastatteluun on hyvä varata aikaa noin kaksi (2) tuntia. Osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja voitte halutessanne keskeyttää haastattelun milloin tahansa. Osallistuminen edellyttää suostumuslomakkeen allekirjoittamista, jonka käymme yhdessä läpi ennen haastattelun aloittamista.

Tutkielmaani ohjaa Lapin yliopiston apulaisprofessori Henna Pirskanen.

Mikäli olette halukas osallistumaan tutkimukseen tai kaipaatte lisätietoja, olettehan minuun yhteydessä sähköpostitse osoitteeseen asoraran@ulapland.fi.

Kiitos jo etukäteen osallistumisesta!

Ystävällisin terveisin,
Annika Soraranta”

Liite 2. Suostumuslomake

Hei!

Olen Annika Soraranta ja teen sosiaalityön pro gradu -opinnäytetyötäni Lapin yliopistossa. Haluan tutkielmallani tuoda esiin biologisten vanhempien kokemuksia vanhemmuustyöskentelystä huostaanoton ja lastensuojelun sijaishuollon aikana.

Vanhemmuustyöskentelyä on tutkittu aiemmin lähinnä sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta käsin. Tämän vuoksi ajattelenkin, että olisi äärimmäisen tärkeää saada myös huostaanotettujen lasten vanhempien itsensä ääni kuuluviin, jotta ymmärrys ilmiöstä lisääntyisi ja palveluita voitaisiin kehittää aiempaa toimivimmiksi.

Osallistutte tutkimukseen täysin vapaaehtoisesti, ja voitte keskeyttää tai peruuttaa osallistumisenne tutkimukseen ilmoittamalla siitä minulle. Voitte keskeyttää tai peruuttaa osallistumisenne milloin vain niin halutessanne ilman, että siitä seuraa teille haittaa. Kertomanne asiat jäävät tutkijan ja haastateltavan välisiksi. Tietojanne ei luovuteta tutkijan lisäksi muille ulkopuolisille henkilöille. Tietoja käytetään vain tämän pro gradu -tutkimuksen tekoon. Olette valikoituneet tutkimukseen, sillä sovitte sen kohderyhmään, eli lapsenne on ollut aiemmin huostaanotettuna.

Teiltä tullaan kysymään vain tutkimuksen kannalta olennaisia tietoja. Voitte halutessanne jättää vastaamatta mihin tahansa kysymykseen. Nauhoitan haastattelut, minkä jälkeen kirjoitan ne tekstimuotoon. Säilytän haastatteluaineiston omalla kannettavalla tietokoneellani ja varmuuskopion muistitikullani, joihin muilla henkilöillä ei ole pääsyä. Tietokone sekä muistitikku ovat suojattu salasanoin. Aineiston tekstimuodosta poistan tunnistetiedot anonymiteetin varmistamiseksi, eikä teitä pystytä tunnistamaan lopullisesta tutkimuksesta vastausten perusteella. Poistan haastatteluaineiston laitteiltani heti tutkimuksen päätyttyä. Tutkimuksen tulokset ovat luettavissa lopullisessa pro gradu -työssäni, jonka pyrin saamaan valmiiksi vuoden 2024 aikana.

Vakuutan ja toivon, että pystytte luottavaisin mielin avoimesti kertomaan kokemuksistanne, jotta tieto tutkittavasta ilmiöstä lisääntyisi. Haluan korostaa sitä, että en ole arvioimassa tai ottamassa kantaa lastensuojelun asiakkuuteenne tai huostaanoton syihin, vaan tutkijana kiinnostunut siitä, millaisena te olette kokeneet sijaishuollon aikaisen vanhemmuustyöskentelyn ja huostaanoton aikana sosiaaliviranomaisilta saamanne tuen.

Kiitos kun osallistutte tutkimukseni toteuttamiseen!

Olen ymmärtänyt yllä olevat tiedot ja suostun osallistumaan kyseiseen tutkimushaastatteluun:

Paikka ja aika:

Haastateltavan allekirjoitus

Haastateltavan nimenselvennys

Tutkijan allekirjoitus

Tutkijan nimenselvennys

Liite 3. Teemahaastattelurunko

TAUSTA

- Millainen perheesi on ja keitä siihen kuuluu?
- Kuvaile perheesi tilannetta ennen huostaanottoa
- Minkä ikäinen lapsesi oli, kun hänet huostaanotettiin?
- Kuvaile tekijöitä, jotka mielestäsi johtivat huostaanottoon
- Kauanko huostaanotto kesti? Milloin ja miten huostaanotto päättyi?

HUOSTAANOTON AIKANA

- Millaisena koit yhteistyön sosiaaliviranomaisten ja sijaishuoltopaikan kanssa?
- Pysyikö sosiaalityöntekijä samana sijoituksen ajan vai oliko työntekijöissä vaihtuvuutta? Vaikuttiko työntekijän vaihtuminen yhteistyön sujumiseen?
- Miten lapsen ja vanhemman välistä suhdetta pidettiin yllä sijaishuollon aikana?
- Miten osallistuit lapsesi elämään sijaishuollon aikana?
- Millaisena koit oman roolisi biologisena vanhempana huostaanoton aikana?
- Millaisissa asioissa huostaanoton aikana oli haasteita? Entä onnistumisia?

VANHEMMUUSTYÖSKENTELY

- Tarvitsitko huostaanoton aikana tukea henkilökohtaiseen elämääsi liittyvissä asioissa? Koetko saaneesi tukea näihin asioihin?
- Koitko tarvitsevasi tukea vanhemmuuteen liittyviin asioihin? Millaisia ne olivat?
- Miten huostaanoton syitä käsiteltiin?
- Laadittiinko sinulle vanhemmuuden tukemisen suunnitelma? Merkittiinkö siihen tavoitteet? Miten niiden täyttymiseen pyrittiin ja niitä seurattiin?
- Oliko vanhemmuustyöskentelyä sijaishuollon aikana? Millaista apua sait sosiaalityöntekijöiltä?
- Millaista vanhemmuustyöskentelyä oli?
- Millaista olisit toivonut työskentelyn olevan?
- Mitä vahvuuksia ja heikkouksia työskentelyssä oli?

HUOSTAANOTON PÄÄTTYMINEN

- Millainen merkitys vanhemmuustyöskentelyllä on ollut huostaanoton päättymisen kannalta?
- (Kuvaile tekijöitä, jotka johtivat siihen, että huostaanotto voitiin purkaa)
- (Oliko vanhemmuustyöskentelyllä mielestäsi jokin merkitys siihen, että huostaanotto voitiin purkaa?)
- Jos ei, minkä olisi pitänyt olla toisin?
- (Koetko, että sijaishuollon aikaisesta vanhemmuustyöskentelystä on ollut hyötyä vielä huostaanoton päättymisen jälkeen? Miten työskentely kantaa tulevaisuuteen?)

LOPUKSI

- Mitä perheellesi kuuluu nyt?
- Onko sinulla vielä ajatuksia, joita haluaisit nostaa esiin?
- Onko sinulla vielä kysyttävää tai tarkennettavaa?
- Miksi halusit osallistua tutkimukseen?